

LUND UNIVERSITY

Likabehandling på pappret?. En kritisk granskning av litteraturen på juristprogrammet

Bredberg, Johanna; Carlson, Carin; Carlsson, Sanne; Gutman, Melanie; Katzin, Mirjam; Nilsson, Sara; Svallingson, Ulrika; Söderberg, Sofia

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bredberg, J., Carlson, C., Carlsson, S., Gutman, M., Katzin, M., Nilsson, S., Svallingson, U., & Söderberg, S. (2011). *Likabehandling på pappret?. En kritisk granskning av litteraturen på juristprogrammet*. Juridiska fakulteten, Lunds universitet.

Total number of authors:

8

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS UNIVERSITET
Juridiska fakulteten

Likabehandling på pappret?

*En kritisk granskning av
litteraturen på juristprogrammet*

Johanna Bredberg

Carin Carlson

Sanne Carlsson

Melanie Gutman

Mirjam Katzin

Sara Nilsson

Ulrika Svallingson

Sofia Söderberg

Likabehandling på pappret?

En kritisk granskning av litteraturen på juristprogrammet

Johanna Bredberg

Carin Carlson

Sanne Carlsson

Melanie Gutman

Mirjam Katzin

Sara Nilsson

Ulrika Svallingson

Sofia Söderberg

ISBN 978-91-633-8459-2

Copyright © Författarna

Juridiska fakulteten, Lunds universitet

Tryckt av Media-Tryck, Lund 2011

Innehållsförteckning

Förord	5
Introduktion	7
Bakgrund och syfte.....	7
Metod	9
En kort introduktion till genusteori	11
Konstitutionell rätt, termin 1	18
Inledning.....	19
En orientering i tryckfrihet & yttrandefrihet, Wiweka Warnling-Nerup, Hedvig Bernitz, 4:e uppl., 2009 .	22
An introduction to the European convention on human rights, Iain Cameron, 5:e uppl., 2006	24
Europarättens grunder, Ulf Bernitz, Anders Kjellgren, 4:e uppl., 2010	25
Sveriges författning, Håkan Strömberg, Bengt Lundell, 20:e uppl., 2007	27
Yttrandefrihetsrätt, Håkan Strömberg, Hans-Gunnar Axberger, 14:e uppl., 2004.....	29
Allmän förmögenhetsrätt, termin 2	32
Inledning.....	33
Avtalsrätt I, Axel Adlercreutz, 12:e uppl., 2002 samt Avtalsrätt II, Axel Adlercreutz, Lars Gorton, 6:e uppl., 2010.....	35
Fordran & skuld, Mikael Mellqvist, Ingemar Persson, 8:e uppl., 2007	37
Grundläggande immaterialrätt, Ulf Maunsbach, Ulrika Wennersten, 1:a uppl., 2009.....	39
Köprätten – och annan kontraktsträtt, Torgny Håstad, 6:e uppl., 2009	40
Sakrättens grunder, Göran Millqvist, 5:e uppl., 2009.....	42
Skadeståndsrätt, Jan Hellner, Marcus Radetzki, 7:e uppl., 2006	43
Civilrätt, den sociala dimensionen, termin 3	46
Inledning.....	47
Anställningsförhållandet, Kent Källström, Jonas Malmberg, 2:a uppl., 2009.....	50
Arbetsrätten – en översikt, Tore Sigeman, 5:e uppl., 2010	51
Barn- och föräldrarätt, Åke Saldeen, 6 uppl., 2009.....	53
Ersättning vid sjukdom, Lotti Ryberg-Welander, 1:a uppl., 2008.....	55
Rätt arv, Margareta Brattström, Anna Singer, 2:a uppl., 2007.....	56
Äktenskap, Samboende, Partnerskap, Anders Agell, Margareta Brattström, 4:e uppl., 2008.....	58
Associations-, marknads- och finansrätt, den ekonomiska dimensionen, termin 4.....	60
Inledning.....	61
Inkomstskatt Del 1 & 2, Sven-Olof Lodin, Gustaf Lindencrona, Peter Melz, Christer Silfverberg, 12:e uppl., 2009.....	64
Internationell skatterätt, Lars Pelin, 4:e uppl., 2006.....	67
Marknadsrätten – en introduktion, Per Jonas Nordell, 4:e uppl., 2008.....	69
Svensk aktiebolagsrätt, Torsten Sandström, 2:a uppl., 2007	70
Svensk och europeisk marknadsrätt 1, Ulf Bernitz, 2:a uppl., 2009	73
Civilprocess och förvaltningsprocess, 12 hp, samt Straffrätt och straffprocessrätt, 18 hp, termin 5	75
Inledning.....	76
Kriminalrättens grunder, Petter Asp, Magnus Ulväng, Nils Jareborg, 1:a uppl., 2010	79

Rättegång I, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, 8:e uppl., 2002, Rättegång IV, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Lars Heuman, 7:e uppl., 2009 samt Rättegång V, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Robert Boman, 7:e uppl., 1998	81
Specialprocess, Lars Heuman, 6:e uppl., 2007	83
Straffrättens påföljdslära, Nils Jareborg, Josef Zila, 3:e uppl., 2010	85
Internationell och komparativ rätt, termin 6	88
Inledning.....	89
Folkrätten i ett nötskal, Ulf Linderfalk (red.), 1:a uppl., 2006	91
Komparativ rättskunskap, Michael Bogdan, 2 uppl., 2003.....	92
Svensk internationell privat- och processrätt, Michael Bogdan, 7:e uppl., 2008	97
Allmän rättslära och rättshistoria, termin 6.....	100
Inledning.....	101
Juridiska principfrågor - rättvisa, gällande rätt och rättigheter, Nigel E Simmonds, 11:e uppl., 1988 ..	102
Juristernas nära förflutna, Kjell Åke Modéer, 1:a uppl., 2009	106
Rätt och rättfärdigande, Christian Dahlman, 1:a uppl., 2007 & 2:a uppl., 2010	108
Stat och straff, Christian Häthén, 10:e uppl., 2008	109
Sammanfattande diskussion	111
Bilaga: Genusinventering – en sammanställning	115

Förord

Under januari månad 2010 påbörjade Juridiska fakultetens kommitté för jämställdhet och likabehandling en diskussion med studenter som är engagerade i jämställdhets- och likabehandlingsfrågor, om behovet av att göra en genusinriktad genomlysning av den litteratur som används i undervisningen på juristprogrammet. I maj 2010 beslutade kommittén för jämställdhet och likabehandling att anslå medel för att genomföra en sådan genomlysning. Kommittén för jämställdhet och likabehandling fattade beslutet att genomföra genomlysningen av kurslitteraturen ur ett genusperspektiv eftersom kommittén vill stimulera en bred diskussion om genus- och likabehandlingsfrågornas plats i den juridiska utbildningen.

Rapporten *Likabehandling på pappret?* analyserar väsentliga delar av litteraturen på de obligatoriska terminerna 1-6. De valda analysparametrarna riktar dels sökljuset mot litteraturens innehåll, dels mot det språkbruk som används i litteraturen. Rapporten utgår från att förekomsten av ett genusperspektiv i den granskade litteraturen hänger ihop med förekomsten av ett kritiskt utifrånperspektiv på rätten, varför just detta perspektiv utgör en viktig dimension i analysen. Enligt rapportens författare skulle en mer frekvent förekomst av sådana perspektiv kunna bidra till att både målen om ett kritiskt förhållningssätt och ett genusperspektiv, som finns i kursplaner och utbildningsplan, bättre kunna uppfyllas. I förlängningen skulle en sådan kritisk kompetens även vara positiv för juristkårens förmåga till kritisk (själv)reflektion; en positiv effekt således såväl för utbildningens kvalitet som för det yrkesliv studenterna är på väg mot.

Med rapporten *Likabehandling på pappret?* har vi fått ett användbart nytt verktyg i det praktiska och vardagliga jämställdhets- och likabehandlingsarbetets verktygslåda; fritt för alla lärare och studenter att använda framöver. Förhoppningen är att rapporten ska bli ett startskott för en givande och utvecklande diskussion om genusperspektivets plats och funktion i juristutbildningen.

Thomas Achen

Kanslichef, ordf. i juridiska fakultetens kommitté för jämställdhet och likabehandling

Introduktion

Jämställdhets- och likabehandlingskommittén vid Lunds Juridiska fakultet beslutade i maj 2010 att utföra en litteraturgranskning av kurslitteraturen som begagnas på juristprogrammet i Lund, bl a med inspiration av liknande granskningar i jämställdhetssyfte som utförts på andra orter. Projektet påbörjades under sommaren 2010. Granskningen har utförts av åtta arvoderade juriststudenter med bakgrund inom genusvetenskap eller inom jämställdhets- och likabehandlingsengagemang. En referensgrupp bestående av lärare på fakulteten har fungerat som ett bollplank för granskarna.

I denna introduktion förklarar vi syftet med och hur vi har gått tillväga i projektet. Följande text har inte för avsikt att vara heltäckande utan ger framför allt en inblick i tankarna med projektet och dess utgångspunkter. Sedan följer en text där vi kortfattat presenterar teoribildningen bakom studien. Varje terminsavsnitt inleds med en essäliknande sammanställning av vilka slutsatser man kan dra av granskningen. Rapporten avslutas med en sammanfattande och diskuterande text.

Bakgrund och syfte

Utgångspunkten för granskningen är att utbildningens litteratur bör förbättras för att uppfylla de mål om kritiska förhållningssätt och genusperspektiv som utbildningsplan och kursplaner sätter upp, vilket skulle stärka utbildningen och i förlängningen leda till en bättre juristkår. Dels ställer granskningen frågan hur författarna förhåller sig till alternativa och kritiska perspektiv, dels har den ambitionen att syna litteraturen ur ett genusperspektiv. Översynen ska ligga till grund för en diskussion i lärarlagen om vilket material som väljs och om hur man ska problematisera den litteratur som används i undervisningen i de fall då bättre alternativ inte finns att tillgå. Granskningen kompletteras även med en inventering gjord av JURO (Juristutbildningarnas riksorganisation) där förslag på kompletterande texter och ämnen från landets övriga juristutbildningar lämnas.

Vår målsättning i det längre perspektivet är att öka genusperspektivets betydelse i juristutbildningen. Det tror vi skulle leda till mer kritiskt tänkande och göra att utbildningen skulle nå önskvärda likabehandlingsmål. Kritiskt tänkande och likabehandling är utflöden ur grundläggande demokratiska värderingar och en förutsättning för att människor ska behandlas rättvist och med respekt och ges förutsättningar att utvecklas utan begränsningar av stereotypa föreställningar och förväntningar.

Ett kritiskt förhållningssätt är en förutsättning för självständig åsiktsbildning, kunskapsframsteg och empatisk förståelse av det som ligger utanför den egna erfarenhetsramen och därför innebär kritiskt reflekterande juriststudenter bättre jurister som kan undvika att agera utifrån fördomar. Det är dessutom ett vetenskapligt krav att förhålla sig kritiskt till kunskap. Med ett kritiskt perspektiv på juridiken menar vi i den här granskningen ett utifrånperspektiv där man betraktar rättens roll i samhället, hur den utvecklats, vilka intressen den tillgodoser och vilka konsekvenser den får för olika grupperingar utanför rättens egna strukturer. För att kunna se de orättvisor som rätten i vissa fall bygger på och reproducerar, så måste det finnas ett sådant perspektiv som synliggör dolda förutsättningar och förgivettagna normer. Det är också av betydelse för att studenten ska lära sig att förstå sin egen roll som jurist och kunna medvetet reflektera kring de bedömningar som hon eller han måste göra i sin yrkesroll. Så länge det förhållningssättet inte finns så är det svårt att försöka introducera ett genusperspektiv på juridiken, eftersom det är en förlängning av ett allmänt kritiskt förhållningssätt.

Genom att inkludera ett genusperspektiv så kan man också undvika stereotypiserande föreställningar och osynliggörande av utsatta grupper och positioner. Viktiga likabehandlingsaspekter är knutna till texten och vilka idéer som produceras och reproduceras genom specifika val av språk, exempel och innehåll. Genom att medvetandegöra dessa val, kan man försöka undvika att kurslitteraturen vidmakthåller problematiska maktstrukturer. Detta handlar också om att visa upp fler sidor av och öka förståelsen för mångfalden i det samhälle där juriststudenterna kommer att vara verksamma.

När det gäller den könsmässiga fördelningen bland författarna så är det vår övertygelse att vår bild av auktoritet och makt formas av vilka vi ser representera denna makt. Det är också fortfarande ett faktum att kvinnor har svårare att avancera i akademien. Av dessa två skäl är det viktigt att arbeta för en bättre könsfördelning bland författarna.

Sammantaget tror vi att genusmedvetenhet är en viktig hörnsten i en utbildning som formar kritiskt reflekterande och medvetna jurister. Det är också viktigt i en studerandemiljö, och i förlängningen i ett samhälle, där alla behandlas på ett sätt som ger lika möjligheter och som utgår ifrån att alla har lika värde.

Metod

Granskningsmetoden innebär att arbetsgruppen ställer uttalade frågor till texten i kurslitteraturen, finner svaret i materialet och analyserar detta i en rapport. Till grund för översynen har funnits ett formulär med de frågor som riktats till materialet. Formuläret har följts relativt strikt för att uppnå en så schematisk genomsyn av böckerna som möjligt. Det förenklar i sin tur jämförelse och utvärdering och det blir tydligt varifrån rapportens slutsatser är hämtade.

För att schematisera undersökningen har vi valt att titta på ett antal bestämda parametrar som vi tagit fram i förväg. Genom det tillvägagångssättet får vi ett helhetsgrepp samtidigt som vi kan se på specifika problem och huruvida det finns en röd tråd i litteraturen när det gäller dessa problem. Följande parametrar har vi valt:

- 1. Förekomsten av kritisk problematisering*
- 2. Medveten genusproblematisering*
- 3. Historieskrivning*
- 4. Kompletterande rättsområden och diskussioner*
- 5. Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk*
- 6. Användning av exempel*
- 7. Representation*

De fyra första rubrikerna siktar in sig på litteraturens innehållsnivå. När vi tittat på förekomsten kritisk problematisering är det diskussioner kring rättens ideologiska och historiska bakgrund, rättstillämpningen samt rättens samhällsliga effekter som vi har

letat efter. Vi eftersöker också ifall det finns uttalade eller implicita genusperspektiv hos författarna och hur det i så fall återspeglas i texten.

Historieskrivningen är en betydelsefull del i hur vi uppfattar vad som ligger bakom rätten som den ser ut. Det är viktigt att belysa hur rättens utveckling har premierat vissa intressen och har sin grund i historiska makthierarkier. Men det är också viktigt att visa vilken plats kvinnor och minoritetsgrupper faktiskt har haft i denna process, så att inte historieskrivningen i sig förstärker de orättvisa strukturerna.

När det gäller fjärde rubriken så lämnar vi förslag på kompletterande diskussioner eller rättsområden som hade kunnat vara relevanta att behandla men som utelämnas i boken. Det kan både röra sig om problematiserande frågeställningar och om rättsområden som påverkar vad vi anser vara osynliggjorda grupper eller positioner. Den rubriken hoppas vi ska betraktas som en låda att plocka idéer ur för den lärare som har ambitionen att komplettera/fördjupa undervisningen inom detta område.

De följande rubrikerna siktar in sig på hur språket kan stereotypisera vissa positioner. Vi tittar där bland annat på hur man använder pronomen – är det genomgående ett pronomen som väljs, är vissa pronomen reserverade för vissa positioner, finns den en uttalad tanke bakom hur författaren väljer att använda pronomen? Finns det en problematisering kring könsspecifika ord såsom 'gärningsman' och 'bolagsman' som signalerar att de positionerna är reserverade för ett kön? Vi vill också fånga vilka som agerar och i relation till vem, vilka roller som framställs och vilka oskrivna normer författaren utgår från i sitt val av språk och exempel. Könsspecifika ord, pronomen och exempel avspeglar vem syns i kurslitteraturen och på vilka villkor.

När det gäller representationen har vi valt att enbart hålla oss till parametern 'kön'.

Denna rapport är författad av åtta olika studenter med olika bakgrundkunskap och olika infallsvinklar. Även om vi har försökt att samordna arbetet i så hög utsträckning som möjligt så finns det självklart sådant som gör att de enskilda granskningarna skiljer sig åt på både innehållslig och metodologisk nivå, vilket man ska ha i åtanke när man läser rapporten.

Mirjam Katzin

En kort introduktion till genusteori

Detta projekt tar avstamp i en genusvetenskaplig teoribildning. Tillvägagångssättet är visserligen praktiskt och inte direkt kopplat till en teoretisk diskussion, men det är för transparensens skull viktigt att förklara varifrån vår utgångspunkt kommer. Följande framställning gör inte några vetenskapliga anspråk. Det är en helt subjektiv tolkning av olika genusteorier som har inspirerat oss.

Vad menas med genusperspektiv? Termen genus är hämtat från grammatiken och började användas i takt med att en ny medvetenhet krävde ny terminologi inom samhällsvetenskaplig forskning under 1900-talets senare hälft. I grammatiska sammanhang syftade termen genus på den dikotoma distinktionen mellan olika substantiv som ansågs överensstämma med skillnader i kön/och eller avsaknad av kön.¹

Den nya användningen av termen genus gav namn åt forskningsgrenen genusvetenskap, som generellt tar avstånd från uppfattningen om att en dikotom skillnad mellan könen är given av naturen. Denna forskning försöker förklara och identifiera de sociala relationer inom vilka individer och grupper agerar. I förenklade ordalag vill genusforskare få svar på frågor om varför människor identifierar och klassificerar sig själva och varandra inom ramen för vissa mönster i en social ordning som ter sig på förhand given. Det kan handla om distinktionen mellan kvinnor och män, hetero- och homosexuella, distinktioner som grundar sig på etnisk tillhörighet, klasstillhörighet, eller kroppsliga avvikelser, exempelvis funktionsnedsättning, eller om andra sociala normer och sociala praktiker.² Genusteori handlar alltså inte enbart om frågor om kön.

Det finns otaliga teorier om hur dessa genusedningar fungerar. Genusforskarna är långt från ense om genusdefinitionen eller föremålet för genusvetenskaplig forskning. Könroll är ett begrepp som användes tidigt när frågor om könsbestämda beteenden skulle lösas. Det har till exempel använts i syfte att ge genusperspektiv på kunskapsområden som traditionellt inte inkluderar problematisering av genusfrågor, så som juridik och

---

1 Connell, *Om genus*, 2002, s. 19

2 Connell, aa, s. 21

statsvetenskap. Därför är det lämpligt att påbörja en redogörelse av idéerna om hur genusmönster fungerar genom att problematisera detta begrepp. Yvonne Hirdman menar att begreppet könsroll är problematiskt och visar detta genom att kontrastera det mot begreppet genus. Problemet med begreppet är att

*"fastän de[t] frammanar en bild av roller som (löst) påhängda identiteter, vilar de ändå på en (ofta osynlig) biologisk deterministisk grund. Man spelar sin könsroll därför att det biologiska könet regisserar fram det. Och detta sker därför att det behövs. Så blir teorin i grunden beroende av en funktionell dikotomi, som indirekt härleds ur naturen."*³

Att se på könsrelaterade beteenden som "könsroller" ger en förenklad bild av något som är betydligt mer komplext. Genus är det begrepp som kommer närmast att ringa in det komplexa, trots att dess definition/innehåll är omstridd. Termen könsroll får oss att tro att kön är något som man, likt en roll, lätt kan kasta av sig för att sedan återgå till det ursprung som naturen har givit. Detta förstärker synen på kön som något förutbestämt. Med hjälp av genusbegreppet kan vi visa att kön och andra sociala praktiker är föränderliga och obestämda i tid och i rum – trots att de framstår som det motsatta. De är en del och ett resultat av en ständigt pågående social, normativ process som inte har något ursprung. Genusforskare förnekar inte att människor har kroppar, och att människors beteenden därmed är orienterat kring och begränsat av kroppars form och funktion. Det som istället ifrågasätts är vilken bestämmande verkan kropparnas form och funktion i fysiologiskt och biologiskt hänseende har på vårt beteende och vår sociala interaktion.

Sammanfattningsvis; genusbegreppet tar sikte på en uppfattning om att vi inte *är* vårt kön, utan att vi *gör* vårt kön genom att vi reproducerar dess praktiker i den dagliga, livslånga interaktion som vi har med varandra. Som Tiina Rosenberg, professor i genusvetenskap vid Lunds universitet, skriver i sin bok "L-ordet", då hon refererar till en av de mest kända teoretikerna på området.

"Butler påpekar att om ens genus är ett slags görande – en oupphörlig aktivitet som, delvis, utförs utan ens vetskap och utan ens vilja är det inte för den sakens skull automatiskt eller mekaniskt. Det är tvärtom en praktik av 'improvisationer inom en scen av tvång'. Dessutom 'gör' man inte sitt genus ensam. Man 'gör' det alltid tillsammans med eller för någon annan, även om

---

3 Hirdman, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, 2001, s. 13

den andra är enbart imaginär. Det vi kallar 'vårt eget genus' verkar kanske stundtals som något vi är upphov till eller, rent av, äger. 'Men begreppen som bildar ens eget genus är, från begynnelsen, utanför en själv, bortom en själv i en socialitet som inte har något enstaka upphov (och som radikalt beskriver själva idén om upphovsmannaskap)'.⁴

När vi anlägger ett genusperspektiv belyser vi ett område som traditionellt inte innefattar genusfrågor ur ett perspektiv som vill identifiera och problematisera sociala normer och sociala praktiker. Vissa genusvetare väljer att anlägga ett uttalat kritiskt perspektiv på sina iakttagelser, andra väljer att låta materialet tala för sig självt. Genusperspektiv kan därför också vara uttalat kritiska, eller endast synliggörande, beroende på vad som lämpar sig bäst i sammanhanget.

Från den genusvetenskapliga teoribildningen har vi hämtat ett kritiskt förhållningssätt till hur institutioner och representationer reproducerar "det normala" i förhållande till det avvikande. I centrum för detta förhållningssätt finns ett ställningstagande om språkets betydelse för förståelsen av verkligheten. Detta ställningstagande kallas av somliga socialkonstruktivistiskt eller postmodernistisk. I korta ordalag innebär det att vad som är *verkligt*, eller vad som *i realiteten försiggår* i verkligheten är mer eller mindre irrelevant, eftersom vi människor alltid är begränsade av vad vi med våra sinnen kan varsebli. Vad vi kan varsebli är sin tur alltid avhängigt av vilka verktyg vi har för att tillskansa oss kunskap, varav det mest centrala anses vara språket. Språket är helt enkelt det verktyg med vilket vi omvandlar sinnenas intryck till fattbar information genom organisering och systematisering. Till följd av att språket alltid är begränsat av vad vi kan varsebli, vilket i sin tur är begränsat av vad sinnen kan uppfatta, kommer språket *i sig* att fungera som en begränsning för vad som för människor är fattbar information. Det brukar sägas att det är i talet, i skriften eller genom andra uttryck som distinktionen mellan det normala och det avvikande konstrueras. I våra interaktioner och språkliga uttryck konstrueras normen, genom att det som sägs i någon mån förutsätts vara kopplat till en sanning. Det förutsätts till exempel att uttrycket "fotbollsspelare" syftar på en man, om inget annat förtydligas. En bakomliggande sanning är att vi i uttrycket fotbollsspelare i första hand implicit pekar ut personer som anses vara av manligt kön. Det brukar krävas att epitetet "kvinnlig" eller "tjej" läggs till för att konnotationen skall kunna brytas. Normen pekar ut

---

4 Rosenberg, *L-ordet – vart tog alla lesbiska vägen?*, 2006, s. 37

det som många gånger "goes without saying", som anses vara en sådan självklar del i vår förståelse av vår omvärld att det inte ens behöver synliggöras.

Att något omfattas av en norm får konsekvenser för det som faller utanför normen. Konsekvenserna kan variera, det kan vara fråga om explicita straff, om svårighet att få tillgång till vissa privilegier, men också om att man helt enkelt ignoreras och görs osynlig i ett visst sammanhang. Klädkoder är ett tydligt och vardagligt exempel på det sagda. En person kan förutsättas känna till att personen i vissa situationer bör klä dig på ett visst sätt för att få tillgång till vissa privilegier. Vid en anställningsintervju kan det till exempel tala till en människas fördel om denne känner till vilka klädnormer som arbetsgivarens företag har i sin verksamhet. I extrema fall kan det vara helt avgörande för hurvida personen kommer på tal för arbetet eller ej – en person som dyker upp endast iklädd underkläder till en anställningsintervju torde ha svårigheter att ens bli insläppt i byggnaden där intervjun äger rum, eftersom det på ett sådant påtagligt sätt avviker från vad människor i allmänhet accepterar i klädväg.

Med detta i åtanke blir det tydligt att det normativa är nära sammankopplat med var makten finns i olika situationer. Makt bör i detta sammanhang inte uppfattas som något som kan innehas eller är sammankopplat med en viss befattning eller position. Det är i människornas interaktion som makten skapas, den är rörlig och kan ständigt förflyttas och omformuleras, precis som människors sätt att interagera och samexistera omformuleras. Istället för att se makten som en negativ, förbjudande och uppifrån och ner-verkande kraft, ser vi makten som en positiv i bemärkelsen skapande funktion som saknar stabil kärna, och därför verkar i alla riktningar genom att distribuera normativa praktiker. Som en teoretiker skriver kan makten snarare beskrivas som makten över liv än makten över död – den skapar utrymmen där det tidigare inte fanns några och sluter samtidigt utrymmen som tidigare fanns.⁵

Ett sätt att beskriva hur dessa utrymmen skapas är att använda sig av *talaktsteori*, ett begrepp som myntades av teoretikern John Austin och vidareutvecklades av bland annat Louis Althusser.⁶ Det är i dessa fall talakten (från engelskans speech act) som

---

5 Drinkwater, "Supported living and the production of individuals", 2008, s. 230ff. samt Foucault, *Sexualitetens historia*, 2002, s. 102ff.

6 För mer om dessa teorier, se till exempel Butler, Judith, *Excitable Speech*, 1997, s.382ff.

interPELLerar subjektet och ger det utrymme att agera. Vem har i särskilda situationer en rätt, som går före andras, att tala om hur verkligheten ser ut eller vad som ska ske i en viss situation? Vilka egenskaper ger personen denna rätt? En klassisk metafor för detta är då domaren uttalar en dom i en domstol. Är det domaren själv som har rätt att tala i egenskap av människa, eller är det lagstiftningen och institutionerna som ger domaren utrymme att genom sitt yttrande, sin talakt, vidta en viss handling? Vårt svar på den frågan är, mycket förenklat, att det är normerna, via institutioner och organiserade system, så som lagstiftning och myndigheter, ger domaren utrymme att uttala sin dom med de konsekvenser som följer. Alltså är det normerna som skapar makten och makten som ger normerna repressiva konsekvenser.

Makten kan koncentreras i maktrelationer mellan personer eller grupperingar, vilket i sin tur kan leda till att institutioner upprättas och makten kan på så sätt verka cementerad, trots att den i själva verket är konstant rörlig och förändringsbenägen.

Maktrelationer finns i alla delar av samhällslivet och genomsyrar därför också relationer som tar fasta på vad vi tycker är normalt angående människors kön. Dessa konstateranden är inte värderingsfria. Därför är det viktigt att vi frågar oss vad vi förutsätter om människors kön genom att anlägga ett genusperspektiv på den verklighet vi har omkring oss.

Det är viktigt att förtydliga att genusforskning inte begränsar sig till studier som fokuserar på de allmänna definitionerna av kvinnor och män. Som ovan nämns bedrivs genusforskning på i princip alla typer av praktiker där det kan synliggöras att en norm konstrueras i relation till en avvikelse. På senare år har en av de mest framträdande teoretiska skolorna i svensk genusforskning varit den som hävdar att genusbegreppet är ouplösligt förenat med föreställningar om sexualitet. I de allra flesta sammanhang kallas denna teoribildning för queer, och det är inom denna teoribildning som begreppet "heteronormativitet" har formulerats. Eftersom vi tar avstamp i en samtida genusteoretisk kontext är det viktigt att begreppet heteronormativitet definieras.

Vi vänder oss till den som myntat begreppet, Judith Butler, här i tolkning av Tiina Rosenberg.

"Butlers mest grundläggande ifrågasättande gäller det hon kallar en heteronormativ definition av

kvinnor och män enligt logiken feminin = kvinnlig = kvinna, maskulin = manlig = man. [...] Enligt Butler uttrycks heteronormativiteten i första hand genom tydliga och för alla begripliga genus. Heteronormativiteten innebär ett antagande om att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt. Med termen heteronormativitet åsyftas de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande. Heteronormativiteten skall således förstås som ett aktivt normerande, grundat på en binär könsuppfattning. Allt det som faller utanför stämplas som avvikande. Bestraffningarna rör sig från mer konkreta och handgripliga former som fängelsestraff och våld till mer svårgripbara uttryck som marginalisering, osynliggörande, stereotypisering, kulturell dominans och homofobi.”⁷

Som ovan nämnts kan en gemensam nämnare för de olika delarna av genusteori sägas vara hur det normala konstrueras genom utpekandet av det avvikande. Det kan handla om hur olika avvikande positioneringar reproducerar varandra, exempelvis etnicitet och sexualitet, eller om studiet av en viss tänkt avvikande positionering konstrueras, exempelvis om studiet av hur den normala kroppen konstrueras i kontrast till kroppar vars funktioner anses vara nedsatta.

Förståelse för konstruktionen av etnicitet är en viktig förutsättning för att förstå mångfaldsambitionen med det här projektet. Den teoribildning som utvecklats på området har många gemensamma nämnare med teorierna om genus och sexualitet som ovan refereras, men också flera olikheter. Etnicitet anses av många vara nära sammankopplat med konstruktionen av klass då det, enkelt förklarat, finns kopplingar mellan etnisk tillhörighet och makt över kapitalet på ett globalt plan.

Enkelt uttryckt kan studiet av etnicitet sägas vara studiet av hur ”folk”, det vill säga tänkta grupperingar av människor, faktiskt uppstår. Benämningarna kan variera, vissa väljer att tala om ras och tycks då åsyfta en genetisk kategori som har synlig fysisk form. En sådan benämning är sedan de senaste 150 åren illa beryktad. ”Nation” är ytterligare en benämning som förmodas vara en sociopolitisk kategori och antas vara kopplad till en stats faktiska eller potentiella gränser på något sätt. En ”etnisk grupp” antas ofta vara en kulturell kategori präglad av vissa permanenta beteenden överförda från generation till generation och som i teorin inte behöver vara kopplad till några permanenta statliga

---

7 Rosenberg, aa, s. 10f

gränser. Dessa termer används ofta synonymt med varandra och har inga konstanta betydelser. Den gemensamma nämnaren mellan termerna är att de alla syftar till att peka på bestående företeelser som med styrka av sin kontinuitet utövar stort inflytande på människors dagliga liv. Poängen med dessa benämningar är att vi på det förflutnas grund skall kunna förklara och göra anspråk på de förgångliga processerna i nuet. De olika "folken" skulle inte behöva kategorisera sig eller benämna sig, om det inte fanns andra folk som tvingade dem att inser hur de olika grupperna skiljer sig åt. På så sätt upprättas motstående normer och avvikelser, här i former av ett "vi" i relation till ett "dem", eller i form av en majoritet som egentligen inte ens behöver ha numeriskt övertag, utan som är det normala bara genom att det finns ett flertal avvikande minoriteter. I ett globalt perspektiv yttrar sig normen och avvikelsen i termer av centrum i förhållande till periferin, där centrumet, som ibland kan kallas "västvärlden", har ekonomiskt övertag och ett tolkningsföreträde av vad som anses normalt.⁸

I texten ovan har vi beskrivit en teoretisk bakgrund som ska fungera som en analytisk grund som vi står på i vår granskning. Av utrymmesskäl är det inte möjligt att nämna alla perspektiv, eller att gå närmare in på respektive resonemang. Vi hoppas att vi genom texten har inspirerat till vidare funderingar kring makt och normer samt, i förlängningen, nya sätt att tänka på juridiska system, juridisk text och undervisning i juridik.

Sofia Söderberg

Litteratur

Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel *Ras, nation och klass* Daidalos 2002

Butler, Judith *Excitable Speech* Routledge 1997

Connell, R. W. *Om genus* Daidalos 2002

Drinkwater, Chris "Supported living and the production of individuals" ur *Foucault and the government of disability*, (ed Shelley Tremain) 4 uppl. University of Michigan Press 2008

Foucault, Michel *Sexualitetens historia - Band 1 Viljan att veta* Daidalos 2002

Hirdman, Yvonne *Genus - om det stabilas föränderliga former*, uppl. 2.1 Liber 2001

Rosenberg, Tiina *L-ordet – vart tog alla lesbiska vägen?* Normal förlag 2006

---

⁸ Balibar & Wallerstein, *Ras, nation och klass*, 2002, s. 107ff

Konstitutionell rätt, termin 1

Granskad litteratur:

- *An introduction to the European convention on human rights, Iain Cameron, 5:e uppl., 2006*
- *En orientering i tryckfrihet & yttrandefrihet, Wiweka Warnling-Nerup & Hedvig Bernitz, 4:e uppl., 2009*
- *Europarättens grunder, Ulf Bernitz & Anders Kjellgren, 4:e uppl., 2010*
- *Sveriges författning, Håkan Strömberg & Bengt Lundell, 20:e uppl., 2007*
- *Yttrandefrihetsrätt, Håkan Strömberg & Hans-Gunnar Axberger, 14:e uppl., 2004*

Inledning

Till att börja med ska det påpekas att ingen av författarna till litteraturen som granskats har angett något uttalat genus- eller andra likabehandlingsperspektiv. De har inte heller uttryckt någon ambition att ha ett kritiskt förhållningssätt till rättsområdet. Däremot finns det författare som lyfter dessa diskussioner i större utsträckning än andra. Rapporterna bör därför läsas med detta i åtanke, då kritiken i vissa fall utifrån dessa perspektiv kan vara relativt omfattande.

Samtliga avsnitt som diskuterar den historiska utvecklingen av rättsområdet är utvecklade när det gäller frågan om att belysa vilka grupper som varit med i den juridiska och politiska beslutsprocessen. I vissa böcker görs dock en ansats till problematisering av det demokratiska underskott som råder inom vissa europeiska och internationella institutioner, vilket öppnar upp för ett utifrånperspektiv på rätten.

Det mest tydliga i historieskrivningen är en generell marginalisering av olika samhällsgrupper, inte minst kvinnor. Detta kan ses som ett uttryck för det problem som rör kvinnors och andra gruppers historiska och i viss mån fortfarande aktuella möjligheter att delta samt få inflytande i olika typer av beslutsprocesser. Ingen av böckerna har lyckats komma runt det här problemet.

En diskussion som i många fall kan fördjupas är den gällande olika typer av diskriminering, samt de behov som kan finnas gällande lagstiftnings effektiva implementering inom detta område. Ett exempel på detta är EU-lagstiftningen samt EKMR:s tolkning och tillämpning, och de konflikter som kan uppstå med svensk rätt. Vidare kan vissa gruppers skydd vara olika högt i olika länder inom EU, vilket berör det EU-rättsliga samarbetet. Således hade en diskussion gällande exempelvis HBT-personers samt romers (och andra etniska gruppers) rättigheter varit önskvärd. Sammanfattningsvis hade det varit intressant med en analys gällande vilka skyddsintressen som ligger till grund för lagstiftningen, då detta får konkreta effekter i domstolarnas rättighetstillämpning.

Vissa kompletterande frågeställningar lyfts fram i det seminariematerial som används. Således förs det en diskussion gällande hets mot folkgrupp ur ett svenskt respektive EKMR-perspektiv genom NJA 2005 s. 805, det s.k. Åke Green-målet. SOU 2007:67 samt "Vems tryckfrihet - hans, hennes eller hans och hennes" berör genusperspektivet i relation till RF och TF. Genom att komplettera kurslitteraturen med detta material breddas kursen med kritiska perspektiv och studenterna får viss möjlighet att analysera och studera rätten med hjälp av dessa.

De granskade böckerna använder sig i stor utsträckning av ett könsspecifikt språk, vilket kan göras uttryckligt eller indirekt på så sätt att könsneutrala begrepp ändå vid exemplifiering får manliga pronomen. De flesta aktörer har manliga pronomen. Det kan vidare tilläggas att det inte i någon bok förs en kompletterande diskussion gällande de könsbestämda begrepp som används, exempelvis "tjänsteman", "ombudsman", "talman", "juryman", "upphovsman", "gärningsman" och "polisman". Kvinnor får i en bok (*Sveriges författning*) könsstereotypa passiva roller som exempelvis "någons fru", "barns mor" eller dylikt. Boken skriven av Cameron använder sig konsekvent av ett könsneutralt språk, och även boken skriven av Warnling-Nerup har i mycket hög utsträckning ett sådant språkbruk, vilket kan lyftas fram som exempel på att det går att skriva en bra lärobok med ett icke-exkluderande språk.

Det finns i flera böcker en tydlig heteronorm, exempelvis gällande familjebildning men även genom att HBT-frågor sällan berörs överhuvudtaget. I två böcker hänvisas det till "homosexuell läggning" rörande förolämpning respektive diskriminering, vilket är missvisande då både homo- bi- och heterosexuallitet omfattas av begreppet "sexuell läggning". Transpersoners rättigheter berörs endast i Ian Camerons bok, vilket även är den bok som i högst utsträckning tar upp olika exempel på granskande och normkritiska diskussioner.

Sammanfattningsvis kan böckerna, i stor mån, anses osynliggöra kvinnor samt andra minoritetsgrupper som politiska aktörer. I kombination med språkbruket ges således intrycket att de politiska och juridiska aktörerna är svenska heterosexuella män. Därmed reproduceras en problematisk bild av samhället. Det hade varit intressant med problematisering kring vissa av de begrepp som används. Detta hade kunnat belysa

rättsläget från andra vinklar och bidra till ifrågasättande av reglernas konstruktion, förutsättningar och effekter.

Av nio granskade författare är två kvinnor och sju män.

En orientering i tryckfrihet & yttrandefrihet, Wiweka Warnling-Nerup, Hedvig Bernitz, 4:e uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Det förs ingen diskussion om vilka aktörer som deltagit i utvecklandet av den svenska tryck- och yttrandefrihetsrätten. Ingenting tyder dock på att författarna har haft någon ambition av att belysa ämnet ur ett kritiskt perspektiv. Dock kan det konstateras att de i hög utsträckning använder sig av ett könsneutralt språk, vilket ger intrycket av att de likväl haft språkets betydelse i åtanke. Det hade varit intressant med en diskussion gällande de avvägningar som gjorts i lagstiftningsprocessen, samt om det kanske vore aktuellt med en revidering av den svenska lagstiftningen med tanke på samhällets utveckling.

Medveten genusproblematisering

Inget genus- eller mångfaldsperspektiv lyfts fram i förordet eller inledningen. Det sker ingen uttrycklig problematisering i resten av boken heller.

Historieskrivning

Det hade varit önskvärt med en utökad diskussion om hur den svenska tryck- och yttrandefriheten utvecklats samt vilka grupper som kommit till tals under lagstiftningsprocessen. Detta då olika grupper, exempelvis kvinnor, i stor utsträckning historiskt har varit osynliga alternativt icke-deltagande i beslutsprocessen. Någon sådan diskussion finns inte i boken.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det finns flera områden som hade kunnat beröras i anslutning till ämnet. Det finns ett separat kapitel om yttrandefriheten i ett europeiskt perspektiv, vilket diskuterar den svenska lagstiftningen i förhållande till EU-rätten samt EKMR. Likväl hade det varit intressant med en ännu tydligare och mer omfattande diskussion, då svensk rätt påverkas i mycket hög utsträckning. Detta hade med viss fördel kunnat ske i anslutning till de olika områdena, med tanke på att Sverige är skyldigt att följa sina internationella åtaganden. Dagens diskrimineringslagstiftning hade kunnat tas upp, samt en något mer

omfattande problematisering och analys av EKMR:s företräde och dess påverkan på svensk rätt. Exempel på detta skulle kunna vara de konflikter som kan uppstå och de avvägningar som sker inom EU-samarbetet när medlemsstater har olika uppfattningar gällande exempelvis "moraliska ordningar" samt de värdegrunder som ligger bakom viss lagstiftning. Vidare vore det önskvärt med en diskussion om de problem som kan uppkomma när olika minoritetsgruppers skydd ställs mot varandra. Vidare hade det kunnat föras en djupare diskussion om att barnpornografi faller utanför TF, samt om även andra områden eventuellt skulle kunna undantas, exempelvis könsdiskriminerande reklam och porr. Det kunde vara av intresse att föra en djupare diskussion om utlänningars rättigheter, samt om det idag är relevant att kräva svenskt medborgarskap för att äga eller vara utgivare till periodiska skrifter. Detta då många personer i Sverige idag lever här permanent alternativt har så stark anknytning hit att de eventuellt likväl borde anses vara berättigade till dessa rättigheter.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Språket i boken är i relativt hög grad könsneutralt och de flesta av bokens aktörer är könsneutrala. Författarna använder sig vid förtydliganden av lagstiftningens innebörd i vissa fall av bokstavskombinationer, vilket således medför att exemplen oftast blir könsneutrala. Ibland används dock manliga pronomen, vilket alltså medför att även icke-namngivna aktörer således presumeras vara manliga sådana.

Det sker ingen problematisering av de begrepp som används eller över när ett könsspecifikt språk används, exempelvis "tjänstemän" och "upphovsman".

Användning av exempel

Boken innehåller några få konkreta exempel. Dessa innefattar nästan uteslutande manliga aktörer.

Gällande att "sexuell läggning" omfattas av hets mot folkgrupp förtydligas innebörden av att diskrimineringskyddet nu även avser homosexuella. Detta är något missvisande då både homo- bi- och heterosexualitet omfattas av bestämmelsen.

Representation

Båda författarna är kvinnor.

An introduction to the European convention on human rights, Iain Cameron,
5:e uppl., 2006

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken lyfter en del intressanta frågor och författaren tycks ha ett intresse av att problematisera vissa aspekter av rättsområdet samt att väcka frågor hos läsaren. Det hade kunnat föras en mer omfattande diskussion kring vilka maktstrukturer som har inverkat på rättsområdets utveckling samt vilka konsekvenser detta får i rättstillämpningen.

Medveten genusproblematisering

Författaren lyfter inte fram något genus- eller mångfaldsperspektiv i förordet. Det sker ingen heller någon uttrycklig problematisering i övriga delar av boken. Texten rörande olika artiklars tillämpning synliggör i flera fall olika typer av aktörer som i andra fall ofta osynliggörs, exempelvis homosexuella, transexuella samt etniska minoriteter. Författaren visar genom dessa diskussioner på ett mycket bra sätt hur dessa typer av frågor kan lyftas och problematiseras.

Historieskrivning

Bakgrunden till EKMR:s tillkomst tas upp väldigt kortfattat. Den hade med fördel kunnat kompletteras med en diskussion om vilka intressen som har dominerat vid dess utformande samt vilka grupper som deltagit i beslutsprocessen. Detta hänger samman med att vissa grupper, exempelvis kvinnor, har haft samt fortfarande har, limiterade möjligheter till inflytande.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det finns ett antal områden som hade kunnat omnämnas i anslutning till ämnet. Det hade varit intressant (och tänkvärt) med en kompletterande problematisering över vilka normer som idag existerar inom rättighetsområdet. Till exempel hade det varit intressant med en vidare redogörelse för vilka gruppers skyddsintressen som legat till grund för konventionstexten. De avvägningar som sker i domstolar kan i vissa fall hänga samman med vilka intressen som har ansetts primära, vilket således medför att andra intressen i

viss mån får stå tillbaka. Detta gör att olika gruppers skyddsintresse kan komma att stå i direkt konflikt till varandra och frågan om olika grupper har olika omfattande skydd uppstår. Det kan tilläggas att medlemsländernas "margin of appreciation" gör att det i viss mån är svårt att korrekt få en överskådlig bild av det aktuella rättsläget. Vidare innebär detta att konventionens innehåll kan tolkas olika. Medlemsländernas olika politiska och moraliska uppfattningar kan alltså i viss utsträckning leda till olika resultat. Ett exempel på detta är olika länders syn på abort. Ett annat exempel är att i de länder där samkönade äktenskap inte erkänns så tillerkänns inte samkönade makar samma rättigheter enligt art 5 i protokoll 7. En djupare diskussion om detta spelutrymme hade därmed varit relevant.

I viss mån hade avsnitten om HBT-rättigheter och etniska minoriteter kunnat fördjupas ytterligare då de berörda grupperna generellt inte har samma omfattande rättigheter, är mer utsatta samt ofta stöter på diskriminering alternativt annan kränkande behandling på nationell nivå. Exempel på detta är romernas utsatta position i flera EU-länder samt Litauens lagförslag om att förbjuda informationsspridning om homo- och bisexualitet.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Språket som används i boken är könsneutralt.

Användning av exempel

Författaren använder sig inte av konkreta exempel.

Representation

Författaren är en man.

Europarättens grunder, Ulf Bernitz, Anders Kjellgren, 4:e uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Författarnas ambition är att presentera sina uppfattningar av det rådande rättsläget med hänvisning till lagtext och rättsfall. De eventuella problem och frågor som tas upp är mer av konstaterande än av problematiserande art. Författarna problematiserar till exempel

inte kring frågan om EU-medlemskapets innebörd och effekter vad gäller demokrati och statssuveränitet.

Medveten genusproblematisering

Inget genus- eller mångfaldsperspektiv lyfts fram i förordet. Det sker ingen uttrycklig problematisering i resten av boken heller.

Historieskrivning

Gällande de historiska redogörelser som finns i boken hade dessa kunnat kompletteras med en diskussion om vilka grupper som kommit till tals under lagstiftningsprocessen. Detta då olika grupper, exempelvis kvinnor, i stor utsträckning historiskt, har varit osynliga alternativt icke-deltagande i beslutsprocessen.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det förs ingen diskussion om vilka aktörer som deltagit i den historiska utvecklingen av EU som projekt, eller vilka intressen som har fått dominera. Det finns flera områden som hade kunnat beröras i anslutning till ämnet, exempelvis vad gäller kvinnors begränsade möjligheter till inflytande. Det hade också kunnat ske en något mer omfattande problematisering och analys av EU-lagstiftningens företräde och dess påverkan på svensk rätt. Exempel på detta skulle kunna vara de konflikter som kan uppstå och de avvägningar som sker inom EU-samarbetet när medlemsstater har olika uppfattningar gällande exempelvis "moraliska ordningar" samt de värdegrunder som ligger bakom viss lagstiftning.

Vidare vore det önskvärt med en diskussion gällande diskriminering, samt om de problem som kan uppkomma när olika minoritetsgruppers skydd ställs mot varandra. Ett exempel skulle kunna vara om grunden "könsöverskridande uttryck", som endast finns i den svenska diskrimineringslagstiftningen, skulle hamna i konflikt med någon annan diskrimineringsgrund. Ett liknande problem uppstår när svenska domstolar ska tolka Europadomstolens praxis rörande EKMR:s tillämpning. Ett relevant och omdebatterat exempel på detta är Åke Green-fallet.

Det kan uppstå problem gällande fri rörlighet för personer som ingått samkönade äktenskap. Enligt praxis från EU-domstolen samt enligt rörlighetsdirektivet är de

nämligen inte likställda med heterosexuella. Således blir den fria rörligheten beroende av huruvida det samkönade äktenskapet erkänns som likvärdiga heterosexuella äktenskap i mottagarlandet.

En ytterligare problematisering av Dublinkonventionens innebörd samt Schengensamarbetets konsekvenser hade varit intressant. I och med att det ännu inte finns någon balans mellan de olika medlemsländernas flyktingmottagande och då asylsystemet har en restriktiv struktur, där ansökan endast kan ske i ett land, skapas konflikter och instabilitet. Vidare har det uppdagats att flyktingar i vissa medlemsländer lever under inhumana villkor, vilket är något som långsiktigt kan påverka samtliga medlemsstater.

Användning av könsneutralt språk/könsspecifikt språk

Språket i boken är könsneutralt och bokens aktörer är i hög utsträckning könsneutrala. Den europeiska ombudsmannen, den enda personen som omnämns med ett pronomen, har dock ett manligt sådant. Det sker ingen problematisering av de begrepp som används eller i de fall när ett könsspecifikt språk används, exempelvis "tjänsteman", "ombudsman" och "skiljeman".

Användning av exempel

Författarna använder sig inte av konkreta exempel.

Representation

Båda författarna är män.

Sveriges författning, Håkan Strömberg, Bengt Lundell, 20:e uppl., 2007

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken ligger väldigt nära lagtexten och gör inte någon ansats till en kritisk problematisering kring de värderingar som styr rättsområdet eller vilka effekter rätten får i praktiken. Eftersom boken behandlar grunderna i det svenska demokratiska statsskicket, hade det varit intressant med en diskussion om juridikens föränderlighet i

relation till samhällsutvecklingen samt vilka intressen och maktstrukturer som påverkat rättens utveckling.

Medveten genusproblematisering

Inget genus- eller mångfaldsperspektiv lyfts fram i förordet eller inledningen. Det sker ingen problematisering i resten av boken heller.

Historieskrivning

Ingen diskussion sker om demokratins framväxt och olika gruppers osynliggörande i beslutsprocessen, exempelvis vad gäller vilka som historiskt sett har ansetts utgöra "folkrepresentationen". Vid information om folksuveräniteten och det representativa statsskicket nämns heller inget om när vi fick en allmän rösträtt som även omfattade kvinnor. Rörande vårt statsskick saknas det någon diskussion om det faktum att det var först 1979 som kvinnlig tronföljd möjliggjordes.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det hade varit ytterst intressant med en diskussion gällande målparagrafen, 1:2 RF samt det konkreta rättighetsskydd som finns för vissa utvalda grupper och hur bedömningen av dessa gruppers behov har gjorts. Det hade även kunnat ske en problematisering kring det faktum att sexuell läggning under lång tid endast omfattats av 1:2 RF men inte av 2:15-16 RF (ändring 2011). Lagstiftning som kan anses vara relevant att behandla i anknytning till ämnet är bl.a. diskrimineringslagstiftningen. Vidare skulle det kunna ske en ytterligare problematisering av den formella respektive den materiella jämställdheten samt den aktuella diskrimineringen i samhället av vissa minoritetsgrupper. Slutligen bör en utförligare problematisering ske av EKMR:s företräde framför svensk rätt och de problem som kan uppkomma när olika minoritetsgruppers skydd ställs mot varandra.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Boken ger inledningsvis inryck av att använda sig av ett könsneutralt språk när det generellt beskriver det rådande politiska systemet. När samtliga olika aktörer i boken: riksdagsledamöter, statsminister, väljare, kammarsekreterare, riksföreståndare, statsråd, ersättare, talman, domare, medborgare, JK, "någon", juryman samt utlänning, introduceras framgår dock tydligt att språket är ytterst könsspecifikt, dvs. endast manliga

pronomen används. Ingen problematisering sker av det könsspecifika språk som används eller över de begrepp som används, exempelvis "talman", "juryman", "ombudsman". Gällande statschefen har denne i inledningen inget bestämt pronomen, detta ändras dock till ett manligt sådant när statsskicket behandlas utförligare. Riksdagens ombudsmän är de enda aktörerna som genomgående benämns på ett könsneutralt sätt trots begreppets utformning. Den enda gången kvinnor synliggörs är som gifta med en man och/eller som mor till barn. Män framstår således som politiska aktörer medan kvinnor antingen osynliggörs eller får en roll som på ett tydligt sätt kopplas ihop med en man.

Användning av exempel

Boken innehåller inte några konkreta uttalade exempel. När lagstiftningens innebörd ska förtydligas är dock samtliga aktörer män, förutom när medborgarskapsrätten exemplifieras. De kvinnliga aktörer som då introduceras är gifta med män och/eller mödrar, dvs. klassiskt "passiva" roller. Familjebegreppet är uttalat heteronormativt då föräldrarna förutsätts vara av olika kön.

Representation

Båda författarna är män.

Yttrandefrihetsrätt, Håkan Strömberg, Hans-Gunnar Axberger, 14:e uppl.,
2004

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken håller sig nära lagtexten och diskuterar inte vilka intressen som det rådande rättsläget understödjer. En problematisering kring vissa av de begrepp som används hade kunnat belysa rättsområdet från fler vinklar, liksom en diskussion om vilka tillämpningskonsekvenser som kan uppstå med dagens reglering.

Medveten genusproblematisering

I förordet eller bokens inledande kapitel förekommer ingen genus- eller mångfaldsanalytisk problematisering. I avsnittet om förolämpning används "homosexuell läggning" som begrepp, vilket är missvisande då det insinuerar att någon enbart kan kränkas om personen är homosexuell. Den korrekta termen, som även brukas i lagtexten, är "sexuell läggning" (som alltså även omfattar bisexuella och heterosexuella).

Historieskrivning

Den historiska bakgrunden som behandlas i boken hade kunnat kompletteras med en diskussion om vem som historiskt innehavt makten att utforma lagar, samt vilka intressen som dessa lagar har haft till syfte att skydda vid yttrandefrihetsrättens införande och utformning.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det varit intressant med en djupare diskussion om de undantag från TF som gjorts, exempelvis barnpornografi, samt en diskussion om det finns andra områden då sådana undantag hade kunnat aktualiseras (exempelvis pornografiska bilder i tryckt media). Beskrivningen av den granskning som sker av radio- och televisionsprogram i bokens tolfte kapitel är ett bra exempel på hur en sådan specifik fråga kan behandlas. Det hade varit intressant med en djupare diskussion om innebörden av att åtal för "hets mot folkgrupp" endast kan väckas av justitiekanslern (JK), och vilka gränsdragningsproblem som kan uppstå (exempelvis gällande religiösa anspelningar). Vidare hade frågan om stereotypiserande reklam kunnat lyftas. Slutligen hade ett resonemang kring begreppen "utlänning" samt "icke-medborgare" kunnat vara relevant. Detta då det finns många personer i Sverige som inte än är svenska medborgare, alternativt i viss mån identifieras som "utlänningar", men likväl har en stark anknytning hit och som borde kunna ha rätt att äga samt vara utgivare av periodiska skrifter. En kompletterande diskussion borde även ske om det eventuellt skulle vara möjligt att enbart stadga krav på bosättning här, utan att även kräva svenskt medborgarskap.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

I princip samtliga aktörer i boken: "den som mångfaldigar", upphovsman, ägare, utgivare, utspridare, "den som publicerar", anskaffare, meddelare, författare, krigsman, registrator, "någon" osv. har manliga pronomen. Målsäganden i tryckfrihetsbrott är inledningsvis ett könsneutralt begrepp, men ändras efter ett tag till ett manligt pronomen. I avsnittet rörande tryckfrihetsstraffrätt (8 kap) samt kapitlet om det pressetiska granskningssystemet (10 kap) används "han eller hon" i en stor omfattning, vilket är positivt. Troligtvis kan detta, i 8 kap, i viss mån kopplas ihop med att det sker specifika lagrumshänvisningar där detta språkbruk används. När lagstiftaren således specifikt anger "han eller hon" gör även författarna det. Dock krävs mer arbete för att lyckas upprätthålla ett konsekvent könsneutralt språk då författarna tyvärr ofta faller tillbaka på den könsspecifika manliga normen. Vidare sker ingen problematisering av de könsspecifika begrepp som brukas, exempelvis "juryman", "tjänsteman", "upphovsman", "polisman", "gärningsman", "krigsman" och "ombudsman".

Det, i stor omfattning, könsspecifika manliga språket är ett exempel på ett osynliggörande av kvinnor som aktörer inom den politiska och juridiska sfären. Problematiskt nog sker det ingen kompletterande analys eller problematisering av detta språkbruk.

Användning av exempel

Boken innefattar inga specifika exempel.

Representation

Båda författarna är män.

Allmän förmögenhetsrätt, termin 2

Granskad litteratur:

- *Avtalsrätt I, Axel Adlercreutz, 12:e uppl., 2002, samt II, Axel Adlercreutz & Lars Gorton, 6:e uppl., 2010*
- *Fordran & skuld, Mikael Mellqvist & Ingemar Persson, 8:e uppl., 2007*
- *Grundläggande immaterialrätt, Ulf Maunsbach & Ulrika Wennersten, 1:a uppl., 2009*
- *Köprätten – och annan kontraktsrätt, Torgny Håstad, 6:e uppl., 2009*
- *Sakrättens grunder, Göran Millqvist, 5:e uppl., 2009*
- *Skadeståndsrätt, Jan Hellner & Marcus Radetzki, 7:e uppl., 2006*

Ulrika Svallingson

Inledning

På juristutbildningens andra termin studeras vad som sammanfattningsvis kallas för *allmän förmögenhetsrätt*. Detta samlingsbegrepp omfattar flera rättsområden som alla har stark koppling till affärslivet och det marknadsekonomiska systemet. Kvinnor och andra marginaliserade grupper har historiskt sett stått utanför denna juridiska och politiska maktsfär vilket skapar ett behov av att problematisera kring deras positioner i rättsutvecklingen. Detta krävs för en ökad förståelse av förmögenhetsrättens sociala och ekonomiska effekter, vilket enligt kursplanen ska uppnås inom ramen för kursen, och hur den riskerar att reproducera och cementera strukturella ojämlikheter.

Den litteratur som gått igenom har som främsta syfte att redogöra för de olika rättsområdenas struktur och funktion, de är således i första hand tänkta att fungera som klassiska läroböcker. Trots detta genomsyras en stor del av litteraturen av indirekta och direkta värderingar vilket tyder på att objektivitet och saklighet är svårt att uppnå till och med när man endast ska redogöra för ett regelsystem, som i sin tur stundtals hävdas vara av apolitisk karaktär. Vid ett flertal tillfällen förekommer subjektiva uttalanden och kommentarer i de olika böckerna. Då författarna inte anser eller inser att dessa behöver underbyggas framstår de som vilande på en outtalad konsensus bland de läsare som författarna riktar sig till. Inte sällan kan författarna hänvisa till "den allmänna uppfattningen" eller "det normala". Denna okritiska idé om samförstånd är högst problematisk då den inte främjar en öppen och kritisk diskussion kring dessa frågor, någon som i sin tur skulle främja en mer inkluderande rättsutveckling.

Även om en del av litteraturen intar ett kritiskt förhållningssätt till vissa aspekter av den juridiska begreppsvärlden, är det ingen bok där författaren, varken uttalat eller indirekt, problematiserar kring genus, vilket är olyckligt då lagstiftningen och rättssystemet i sin helhet får olika konsekvenser beroende på vilket socialt kön man tillhör. Däremot förekommer reflektioner kring rättens effekter på människors vardag och konsekvenserna av okunskap kring gällande rätt, bland annat i *Avtalsrätt I och II* samt *Skadeståndsrätt*.

Gemensamt för den granskade litteraturen på kursen är att den inte reflekterar över

lagstiftarens position och identitet – vilka aktörer som påverkat lagstiftningsprocessen förblir okänt i samtliga böcker. Rättens utveckling framstår som något naturligt, oberoende den subjektiva mänskliga faktorn, och inte som en konsekvens av politiska processer där vissa intressen och vissa grupper har haft företräde framför andra i regleringens utformning. Detta kan exemplifieras med regleringen kring patentprocessen där det krävs både ekonomiska och kunskapsmässiga medel för att få ensamrätt till sin uppfinning. Man kan också se på avtalsrätten som i sin grundläggande struktur utgår från att avtalslutande parter är jämnstarka, vilket i själva verket gynnar den starkare parten. Genom att inte problematisera kring detta så döljer man att lagstiftningen kan skapa komplikationer när den ska tillämpas på individer som faller utanför den norm som regleringen utgår ifrån. Flera av läroböckerna redogör visserligen för lagstiftningens bakomliggande intressen, men så länge man inte tydliggör vems intressen och förutsättningar lagstiftaren har utgått ifrån erbjuder man inte läsaren de förutsättningar som krävs för att analysera och förhålla sig kritisk till rättsområdet.

Anonymiseringen av lagstiftaren bidrar även till ett osynliggörande av de grupper som inte har fått delta eller inte beaktats i lagstiftningsprocessen. Efter att ha synat större delen av terminens kurslitteratur framgår att de som faller utanför den manliga normen inte har en given plats i systemet. Detta sker, om än omedvetet, genom att exempel genomgående skrivs ur ett manligt heteronormativt perspektiv som reproducerar de klassiska bilderna av vem som berörs av regleringen. Kvinnor kan förekomma, men då generellt i underordnade roller såsom offer eller någons hustru och inte som självständiga aktörer. I de fall där karaktärerna inte uttryckligen könas förblir de ändå manligt kodade genom könsspecifika ord i form av exempelvis "borgensman" och "upphovsman" eller genom manligt pronomen. Denna likriktning vid exemplifieringen av rättsliga situationer kan inte anses ge en verklighetstrogen bild av förmögenhetsrättens aktörer vilket är problematiskt när det kommer till kurslitteratur som förväntas rikta sig till alla studenter på utbildningen. Vissa böcker lyckas i hög grad komma runt detta problem neutrala benämningar på aktörer och genom att undvika könsspecificeringar i pronomen, detta gäller till exempel *Grundläggande immaterialrätt*.

Av de granskade författarna är en kvinna och nio män. Tilläggas kan att kursen även innehåller ytterligare böcker varav en är författad av en kvinna.

Avtalsrätt I, Axel Adlercreutz, 12:e uppl., 2002 samt Avtalsrätt II, Axel Adlercreutz, Lars Gorton, 6:e uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Böckerna ger inte bara en grundlig redogörelse för avtalsrätten utan skildrar även dess samhälleliga betydelse och funktion samt reflekterar kring avtalet som instrument för en liberal marknadsekonomi. Den första boken inleds med en redogörelse för avtalsrättens utgångspunkter och förutsättningar. Författarna understryker avtalets betydelse för den liberala marknadsekonomi samt att lagregleringen numera anses ge uttryck för värderingar snarare än rätta lösningar på praktiska problem. Denna diskussion kompletteras senare av den uppdaterande författaren i Avtalsrätt II som poängterar att man idag vägleds av delvis andra värden än ideologiska. Att författarna uppmärksammar den grundläggande ideologin bakom lagstiftningen ger läsaren möjlighet att förhålla sig till rättsområdet. Böckernas inledande observationer gör en ansats till kritisk problematisering men låter läsaren i vissa avseenden fortsätta analysen på egen hand då nämnda värderingar och dess effekter inte tydliggörs.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

Avtalets historiska aspekter lyfts fram i anslutning till respektive område och det framgår att avtalsrätten har genomgått få förändringar i jämförelse med andra rättsområden. Rättsområdet finner sina rötter i romersk reglering, även den svenska avtalslagen är sedan 1915 intakt. Förändringar, såsom konsumentskydd, har vuxit fram genom påtryckningar från olika intressen och olika rättspolitiska hänsynstaganden. Författarna hade kunnat förtydliga vilka parter som genom starkt inflytande har kunnat påverka lagstiftningens utveckling, i dåtid och nutid.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Då avtalet utgör en av det rättsliga systemets mest fundamentala hörnstenar kan det undersökas ur flera olika perspektiv. Avtalsrätten bygger på avtalsfrihet, även om

författarna påpekar att det inte krävs en reell avtalsfrihet för ett rättsligt gällande avtal. Den problematiska maktrelation som lyfts fram vid redogörelsen för ett avtals ogiltighet är endast den mellan näringsidkare och konsument, vilket är långt ifrån den enda relationen som genom sociala och kunskapsmässiga ojämlikheter ger parterna olika förhandlingspositioner. Även om den uppdaterande författaren utvecklar detta i sina inledande anmärkningar av Avtalsrätt II så förekommer ingen reflektion kring hur socio-ekonomiska faktorer kan påverka avtalsslut och andra förhandlingssituationer. En diskussion kring detta, och som fördes i sin helhet med anknytning till de ogiltighetsgrunder och avtalstolkningar där dessa aspekter kan vägas in, hade varit såväl praktisk som pedagogisk.

Att avtalet är ett viktigt instrument för en liberal samhällsordning är svårt för en oinvigd läsare att ifrågasätta, liksom att alternativet skulle vara lagstiftning eller myndighetsbeslut. Även om avtalet i sig är centralt hade författarna kunnat fundera på om avtalsrätten inte kunnat utformas annorlunda. Idén om avtalsfrihet och andra för avtalsrätten relevanta rättsprinciper bygger, som sagt, på ideologi och därmed värderingar och idéer om människosyn. Med detta som utgångspunkt vore det intressant om författarna hade reflekterat över utvecklingsmöjligheter för avtalsrätten genom att ifrågasätta antaganden om hur en avtalsrätt bör utformas och fungera.

En tangerande frågeställning är vad privatiseringen av det offentliga kan få för konsekvenser för samhällsmedborgare som helt plötsligt kommer i en konsumentposition gentemot företag till vilka man är beroende utav. Av samma skäl vore det intressant med en mer utförlig behandling av diskrimineringsregleringen. Hur det kommer sig att lagstiftaren har ansett det nödvändigt att inskränka avtalsfriheten genom lagstiftning hade kunnat utvecklas.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Författarna använder sig genomgående av pronomet "han". De använder stundtals neutrala benämningar på olika aktörer såsom "hyresgäst", "busspassagerare" och liknande. Dock är det mer förekommande med epitet som är könsspecificerade i onödan, exempel på det senare är "hyresman", "handelsman", "köpman" och liknande. Utöver dessa påträffas klassiska civilrättsliga begrepp i form av bland annat "tredje man"

och "huvudman". Gemensamt för alla dessa könsspecifika benämningar är att de inte problematiseras av författarna.

Användning av exempel

Exempel förekommer sällan och då ofta i form av A och B som företar olika rättshandlingar mot varandra. Dessa exempel hade kunnat vara könsneutrala såvida inte författarna hade använt sig av ett alltigenom manligt pronomen. I Avtalsrätt I får Fru Svensson illustrera vardagliga avtalsbindningar såsom bussbiljetter och speceriinköp, detta är det enda tillfället där en kvinna förekommer i texten.

Representation

Författarna är män.

Fordran & skuld, Mikael Mellqvist, Ingemar Persson, 8:e uppl., 2007

Förekomsten av kritisk problematisering

Den här boken ligger väldigt nära lagtexten. Författarna betonar att rätten är något dynamiskt varför det kan vara angeläget att förstå rättsområdets bakomliggande syften. Detta kan dock knappast klassas som en kritisk problematisering av rätten utan snarare som en brasklapp.

Medveten genusproblematisering

Författarna problematiserar inte kring genus.

Historieskrivning

Boken innehåller ingen avskild historisk framställning av skuldebrevsrätten utan fokuserar på att definiera rättsområdet i förhållande till övriga delar av förmögenhetsrätten. Bokens författare har, i och med sina inledande markeringar, ett ypperligt tillfälle att utveckla varför rätten ständigt förändras och vem som ligger bakom dessa förändringar. Författarna går dock inte in på detta utan rättens skapare förblir ett anonymt kollektiv.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

I en framställning av skuldförhållande och liknande fordringar hade det varit intressant att reflektera kring vem som hamnar i skuldsituationer av olika slag, vem som har tillgång till säkerhetsrätter såsom pant och borgen och även vem som har tillgång till kunskapen om den rättsliga regleringen och dess konsekvenser. Författarna menar att stor skuldsättning beror på nonchalans för sin egen betalningsförmåga. Detta påstående borde ha följts av en utvecklande diskussion med fokus på nya företeelser inom området såsom sms-lån och tak för kreditköp på bostadsrätter. Ett utvecklande resonemang kring skuldfällor för konsumenter med hänsyn till bland annat löpande skuldebrev och skuldsanering vore en grund för frågan om vem som har de ekonomiska och kunskapsmässiga resurser som krävs för att hantera och förstå regleringen och därmed undvika dess negativa följder.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

I boken används konsekvent manligt pronomen utan att detta ifrågasätts eller problematiseras. För fordringsrätten klassiska könsspecifika ord såsom "tredje man", "borgensman", "löftesman" och liknande används utan att författarna reflekterar över vilka signaler det sänder ut.

Användning av exempel

Författarna använder sig av en del innovativa exempel som rör, i dessa sammanhang, hittills obekanta grupper såsom ambulerande cirkusar, mjölkkor och microvågsugnar. De mer klassiska typfallen med segelbåtar, bilar och oljelaster som oftast återfinns i traditionell köprättslitteratur finns även med i den här skildringen av fordringsrätten. Ibland förklaras rätten med hjälp av stiliserade individer i form av borgenär, gäldenär som genom manligt pronomen förblir könsspecifika. På ett ställe påträffas en aktör som är kvinna, och då som "gäldenärens hustru X som inte är så insatt i hans affärer".

Representation

Författarna är män.

Grundläggande immaterialrätt, Ulf Maunsbach, Ulrika Wennersten, 1:a uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken har som avsikt att ge en översikt av de mest grundläggande bestämmelserna rörande de olika immaterialrätterna. Inledningsvis blir läsaren uppmärksam på immaterialrättens långa och omdiskuterade framväxt samt att lagstiftningen är en avvägning mellan olika intressen, i synnerhet intresset av en välfungerande konkurrens. Författarna väljer att inte fördjupa sig i detta. Det vore intressant att få reda på vilka dessa intressen är som har lämnats företräde framför andra och, som författarna uttrycker det, således bidragit till diskrepansen mellan lagstiftningen och det allmänna rättsmedvetandet. Till exempel är nedladdning av upphovsrättsligt skyddade verk ett dagsaktuellt och vanligt förekommande fenomen som många anser sig ha rätt till, där lagstiftningen prioriterar ersättning till upphovspersonerna.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

Bokens författare förklarar utförligt immaterialrättens utveckling men specificerar inte vilka grupper som har legat bakom densamma. Rättsområdet är förhållandevis modernt men vissa grupper kan ha haft företräde vid beslutsfattandet, vilket möjligen kan ha lett exempelvis till att västvärlden har gynnats på u-ländernas bekostnad. En problematisering av detta hade kompletterat avsnittet.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det vore intressant om författarna hade diskuterat immaterialrättens betydelse i relation till bland annat mänskliga rättigheter och effektiv konkurrens. Man kan betrakta det som att immaterialrättens syften stundtals går tvärtemot exv informationsspridning och tillgång till olika uppfinningar. Detta kan exemplifieras med patent på mediciner kontra rätten till hälsa för mindre bemedlade delar av mänskligheten. Idag är immaterialrätten en del av WTO:s frihandelsavtal (TRIPS) vilket påverkar tillgången till information. En

diskussion kring detta hade visat på vems villkor utvecklingen har skett och vem som gynnas i det globaliserade informationssamhället. Vad gäller specifikt mönsterrätten skulle författarna kunna utveckla varför den är reglerad på så vis att européer kan ta tillvara utomeuropeiska mönster på bekostnad av icke-européer och hur äganderätt egentligen etableras i förhållande till kulturella uttryck.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Det är vid ytterst få tillfällen som författarna använder sig av könsspecifika pronomen. När pronomen väl används är den stundtals enbart "han" och stundtals "han eller hon". Detta får konsekvensen att de gånger "han" används syftar författaren specifikt på en manlig aktör vilket antagligen inte är syftet. Språket hade kunnat uppfattats som relativt könsneutralt, men könsspecifika ord såsom exempelvis "upphovsman" ifrågasätts inte. Detta i kombination med att man väljer att använda kvinnligt könsspecifika ord i rättsfallsreferat, såsom konstnärinnan, gör att de grupper som faller utanför den manliga normen osynliggörs i den löpande texten.

Användning av exempel

De exempel som används är i stor utsträckning könsrelativt neutrala och inte könsstereotypa.

Representation

Författarna är en kvinna och en man.

Köprätten – och annan kontraktsrätt, Torgny Håstad, 6:e uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken riktar sig till såväl studenter som yrkesverksamma jurister och den har som målsättning att framförallt beskriva rättsområdet, men detta utesluter inte att författaren borde upplysa om lagstiftningens tillämplighet och effekt på verkligheten. Detta saknas helt. Författaren redogör utförligt och sakligt för köprättens innehåll men uppger aldrig varför rätten är utformad som den är. Det ges aldrig någon förklaring till varför

skyddsintresset ligger hos konsumenten, hur detta skydd har växt fram eller vilka faktorer som påverkar en sådan bedömning i det aktuella fallet. Vi får emellertid lära oss att konsumenter som skuldsätter sig genom kreditköp gör detta på grund av att de nonchalerar sin bristande betalningsförmåga. Detta ger en stereotypiserande förklaring till varför skulder på grund av kreditköp uppstår, vilket är något vanskligt med tanke på frågans aktualitet. Det borde kanske föras en kompletterande diskussion hur kreditgivningen kan förändras med tanke på den utbredda skuldsättningen i dagens samhälle.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

Författaren går inte in på vilka grupper som har legat bakom köprättens utveckling utan får det att framstå som ett högst naturligt förlopp. I själva verket utgjorde handeln länge en manlig sfär medan kvinnor endast medverkade som konsumenter, om detta har påverkat rättsområdets utformning förblir okänt.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Avtalsrätten är intimt knuten till köprätten, därför vore det givande med en diskussion kring vems skyddsintressen som tillvaratas i och med konsumentlagstiftningen och varför. Författaren hade kunnat utveckla vad som utgör ett skäligt avtal, då ett oskäligt avtal kan leda till att avtalsfriheten inskränks och slutna överenskommelser kan komma att rivas upp.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Författaren använder sig genomgående av manligt pronomen, till och med lagstiftaren är en "han". Författaren problematiserar inte kring detta och upprätthåller således en manlig norm.

Användning av exempel

Författaren lyckas tala till många läsare med sina exempel när det gäller privatpersoner då de köper allt ifrån möbler och pianon till symaskiner. När det kommer till

näringsidkares relationer präglas de i högre grad av traditionella uppfattningar om vem och vad köprätten angår. Här köps och säljs i första hand traktorer, maskiner, segelbåtar och oljelaster.

Representation

Författaren är en man.

Sakrättens grunder, Göran Millqvist, 5:e uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Författaren har som ambition att enkelt och pedagogiskt redogöra för rättsområdet. Samtidigt vill han också göra klart vad sakrätten grundar sig på och därför inleds boken med att förklara och problematisera kring företeelsen "äganderätt". Författaren framhåller att äganderätten som rättsligt fenomen är svårdefinierat och varken ursprungligt eller statiskt. Vidare problematiserar författaren kring förvärv av äganderätt och kommer in på samäganderättslagen som han exemplifierar genom flera rättsfall rörande samäganderätt och parförhållanden. Dock konstaterar han endast det rådande rättsläget utan att ifrågasätta regleringens konstruktionen, förutsättningar och effekter. Resultatet blir endast en ansats till kritisk problematisering som låter läsaren dra sina egna slutsatser.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

Författaren belyser sakrättens historiska aspekter i samband med respektive ämnesområde och understryker att rättsområdets speciella karaktär medför att det främst har varit lagstiftaren som kontrollerat den rättsliga utvecklingen. Vem lagstiftaren är och på vems mandat lagstiftaren agerar förblir osagt.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Då författaren fördjupar sig i äganderätten hade det legat nära till hands att reflektera över utformningen av samhällets äganderättsförhållanden på vilka lagstiftningen appliceras. Det vore intressant att diskutera lagstiftningens hållning till äganderätt och vilka äganderättsinnehavare som lagstiftaren har utgått ifrån. Författaren uppmärksammar att den ursprungliga regleringen med traditionskravet har frångåtts på grund av att "gemene man" sällan är insatt i den juridiska regleringen, något lagstiftaren tidigare inte har beaktat eller observerat. Detta förhållande borde kunna öppna upp för en normkritisk problematisering av hur makt kan komma ur kunskapsövertag.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Författaren använder konsekvent manligt pronomen och reflekterar inte kring de könsspecifika ord som förekommer. Resultatet blir en skildring av sakrätten som helt saknar andra aktörer än manliga.

Användning av exempel

Bokens exempel består av manliga aktörer som sinsemellan köper bilar, segelbåtar på franska Rivieran och verktygsmaskiner. Visserligen används könsneutrala namn såsom A och B, men omständigheterna och pronomen får dem ändå att framstå som manligt könsspecifika. Inga kvinnor förekommer i författarens exempel.

Representation

Författaren är en man.

Skadeståndsrätt, Jan Hellner, Marcus Radetzki, 7:e uppl., 2006

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken har som ambition att beskriva rättsområdet på djupet men även att problematisera kring det. Författarna ger intryck av att ha funderat kring lagstiftningens följder med rubriker som "Rättsreglerna och verkligheten" och de antyder att det är i första hand subjektiva åsikter som ligger till grunden för domstolarnas skönsmässiga

bedömning om vad som är rimligt och rättvist. Med andra ord uppmärksammar författarna det faktum att juridik bygger på värderingar som ständigt förändras samt att verkligheten inte alltid motsvarar reglernas innehåll och avsedda verkningar. Bokens författare hade dock kunnat dra analysen vidare och fundera över vems värderingar som styr och vems verklighet som inte passar in. De förklarar att systemet får olika utslag beroende på vem man är, vad man har för typ av försäkring och arbete osv. Detta hade dock kunnat konkretiseras i relation till lagstiftningen.

Medveten genusproblematisering

Författarna gör ingen ansats till genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

I författarnas skildring av skadeståndsrättens historia bortses från det faktum att rättsområdet har skapats i en process där inte alla varit delaktiga eller bedömts som likvärdiga. Det hade t ex varit intressant att veta om kvinnor, när de stod under en mans förmyndarskap, kunde bli skadeståndsskyldiga tillika ersättningsgilla.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det finns flera intressanta ämnen som förbigås i denna framställning av skadeståndsrätten. Författarna konstaterar att skadeståndsrätten förlorar sin funktion då de inblandade inte kan eller vill framställa sina rättsliga anspråk. Detta kan exemplifieras i situationer då den skadelidande inte känner till det svenska rättssystemet och hur man går till väga för att ta tillvara sina rättigheter eller vid brott inom familjen och andra nära relationer. Då detta måste anses vara bekymmersamt borde författarna konkretisera problemet och inte endast nämna det i förbifarten. Kausalitetsprövningen är ett annat skadeståndsrättsligt område där vissa grupper riskerar att missgynnas. Vid uppskattningen av huruvida personskada föreligger samt dess ersättning borde författarna exempelvis observera att gravida kvinnor riskerar att hamna mellan stolar då det är svårt att avgöra om smärtorna härstammar från graviditeten eller skadeståndsfallet. Vidare vore det intressant med en diskussion kring konsekvenserna av den alltmer privatiserade försäkringsbranschen i kontrast till samhällets omsorgsapparat. En kompletterande diskussion kring systemets struktur hade kunnat visa på om det är någon som förfördelas av eller riskerar att lämnas utanför. Man kunde

också förslagsvis tydliggöra problemen med att personer behandlas olika beroende på hur långt ifrån man anses stå en "bonus pater familias" tillika "vir optimus" som grundas på en norm där man utgår ifrån en heterosexuell, vit familjefader.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Till en början kan bokens språk uppfattas såsom könsneutralt. Författarna tenderar dock att genomgående använda sig av manligt pronomen och könsspecifika ord såsom "bolagsman" och "polisman". Mönstret bryts där enligt författarna ett manligt pronomen inte anses "passa", exempelvis för dagmamma.

Användning av exempel

Aktörerna i bokens exempel äter ostron eller arbetar som byggarbetare, egen företagare eller advokat, han låter sin son klippa gräsmattan eller tvätta bilen. De få gånger kvinnor nämns är det i rollen som dagmamma, dansös, änka, invalidiserad, trakasserad eller någon som utför hushållsarbete. Således framställs män i mycket högre grad som aktiva aktörer, i motsats till kvinnor som framför allt framställs som passiva eller en aktör som tillhör en annan, ofta manlig, aktör. Bokens författare har även könsneutrala och inkluderande exempel med busspassagerare och cancersjuka, tyvärr leder den konsekventa användningen av manligt pronomen till att de förblir manligt kodade.

Representation

Författarna är män.

Civilrätt, den sociala dimensionen, termin 3

Granskad litteratur:

- *Anställningsförhållandet*, Kent Källström & Jonas Malmberg, 2:a uppl., 2009
- *Arbetsrätten – en översikt*, Tore Sigeman, 5:e uppl., 2010
- *Barn- och föräldrarätt*, Åke Saldeen, 6:e uppl., 2009
- *Ersättning vid sjukdom*, Lotti Rydberg-Welander, 1:a uppl., 2008
- *Rätt arv*, Margareta Brattström & Anna Singer, 2:a uppl., 2007
- *Äktenskap Samboende Partnerskap*, Anders Agell & Margareta Brattström, 4:e uppl., 2008

Johanna Bredberg

Inledning

Civilrätten, den sociala dimensionen är en kurs som omfattar ämnen som varierar ganska mycket sinsemellan. Av terminens kurslitteratur har sex böcker granskats, varav tre är hänförliga till familjerätten, två till arbetsrätten och den sista till socialförsäkringsrätten.

Kursplanen sätter upp vissa mål och under rubriken *Värderingsförmåga och förhållningssätt* anger man följande:

"I argumentation kring hur rättsliga problem kan eller bör lösas utvecklas värderingsförmåga och förhållningssätt på ett integrerat sätt. De områden som kursen behandlar – familj, arbete och välfärd – är centrala samhällsområden. Kön-, genus- och likabehandlingsfrågor uppmärksammas under kursens gång. Exempelvis behandlas begreppsparet familj/individ inom familjerätten, socialförsäkringsrätten och arbetsrätten. Vidare kopplas diskrimineringsrättens ökade betydelse till genus- och andra likabehandlingsfrågor samt till samhällsvetenskaplig forskning på området. Härigenom utvecklar studenten ett självständigt förhållningssätt, en egen värdering av rättens innehåll och förståelse för rättens roll i samhället."

Gällande historieskrivningen så finns det stora skillnader böckerna emellan. *Anställningsförhållandet* innehåller inget separat avsnitt som behandlar rättsområdets historiska bakgrund och i övrigt är det väldigt sparsamt med historiska referenser. *Barn- och föräldrarätt* och *Äktenskap samboende partnerskap* har historiska avsnitt som i stort sett enbart består av uppräknings av lagändringar. De tre övriga böckerna innehåller en historieskrivning som redogör för den rättsliga utvecklingen i relation till samhällsutvecklingen, mer eller mindre. *Rätt arv* och *Ersättning vid sjukdom* har historiska avsnitt där författarna verkligen tycks ha en ambition att sätta rätten i ett sammanhang, vilket innebär att man skapar en sorts grund för läsaren att utgå ifrån, och man underlättar förståelsen av området som sådant. Det historiska avsnittet i *Arbetsrätten* är till en del samhällsrelaterat, men domineras ändå av en uppräknings av tillkomsten av lagar och avtal på området. Här tycks heller inte finnas några ambitioner att belysa olika gruppers positioner och hur dessa förändrats genom tiden. Att redogöra för de skiftande samhällsvärderingar och politiska klimatförändringar som har påverkat ett rättsområdes utveckling är ett relativt enkelt och effektivt sätt att öppna upp för

kritiska ingångar, man sätter rätten i ett historiskt sammanhang och förser läsaren med en del verktyg för att ge denna möjlighet att utveckla ett "självständigt förhållningssätt", som kursplanens mål anger.

De flesta av böckerna kan sägas sakna ett utifrånperspektiv på rätten samt en granskande diskussion om rättens innehåll, även om det finns undantag. I *Rätt arv* uttalar författarna en ambition att granska reglerna, och framhåller att en historisk koppling kan underlätta en sådan granskning, men det är den enda boken som har ett sådant uttalat syfte. I *Ersättning vid sjukdom* problematiseras delar av lagstiftningen och författaren intar en kritisk position utan att det är ett uttalat syfte. Man har i dessa två böcker valt att i huvudsak begränsa de kritiska diskussionerna till det inledande kapitlet, samt ett avslutande kapitel där man tar upp, vad man anser vara, problem med lagstiftningen och frågor som behöver diskuteras. Det rör sig om ett allmänt kritiskt förhållningssätt och man använder sig inte av något uttalat genus- eller mångfaldsperspektiv. De övriga böckerna saknar i stort sett kritiska reflektioner kring lagstiftningen, men vad som framförallt saknas är en redogörelse för det egna förhållningssättet och någon form av motivering till detta.

Det finns förstås många specifika frågor som skulle kunna användas för att belysa och exemplifiera genusfrågor och olika aspekter av diskriminering på området, men vad man framförallt skulle behöva ta upp är grundläggande, "bredare" frågor, inte minst med tanke på hur de aktuella målen i kursplanen är utformade. På familjerättsområdet kunde det vara önskvärt med en fördjupad diskussion kring begreppet familj och vilka konsekvenser en "normativ förståelse" av begreppet familj, vanligen sedd som en heteronormativt organiserad kärnfamilj, får. Man kunde också diskutera vilka begränsningar dagens familjepolitik och lagstiftning sätter upp för personer som väljer att organisera sitt liv på ett "icke-normativt" sätt. Gällande arbetsrätten skulle det vara värdefullt att diskutera maktrelationerna på arbetsmarknaden, där den historiska utvecklingen är mycket användbar för att belysa olika gruppers förutsättningar genom tiden, och vilka strukturer som sitter i än idag. På socialförsäkringens område för man i *Ersättning vid sjukdom* ett bra och tydligt resonemang om definitionen för sjukdom, vad man skulle kunna tillägga är en diskussion kring grunderna på vilka den aktuella uppfattningen utformats och vilka konsekvenser de får för olika personer och grupper i

samhället.

De flesta av författarna väljer att i text skriva ut både "han" och "hon" när man använder sig av personliga pronomen, eller att så långt som möjligt låta bli att använda sig av dessa. I *Anställningsförhållandet* har författaren, utan att problematisera, valt att använda enbart "han" utom vid ett tillfälle då man talar om föräldraledighetslagen. Detta är ett ganska tydligt tecken på vem man anser utgöra normen för en arbetstagare eller arbetsgivare. Som en kontrast kan man titta på hur problemet har lösts i *Rätt arv*. Där tas språkanvändningen upp till diskussion och man klargör att man har för avsikt försöka använda sig av ett könsneutralt språk.

Litteraturen i arbetsrätt och socialförsäkringsrätt innehåller i princip inga exempel, och även i familjerättslitteraturen är de ganska sparsamt förekommande. De exempel som finns är ofta "neutrala", en av författarna har exempelvis valt att ersätta personnamn med enbart bokstäver. Det är med andra ord svårt att se att de exempel som man använder sig av i den berörda litteraturen skulle ha stereotypiserande tendenser.

Sett ur projektets perspektiv håller böckerna på terminen en väldigt varierande kvalitet. Främst är det på det arbetsrättsliga området som man saknar diskussion och ingångar till ett kritiskt förhållningssätt till regleringen. Självklart får man ha förståelse för att författarna måste göra vissa avvägningar när de skriver läroböcker av den här typen, men även om man som författare prioriterar bort perspektiv som förhåller sig kritiska till olika samhällsstrukturer, så borde man kunna kosta på sig att explicit redogöra för sina ambitioner och sitt förhållningssätt.

Av nio författare är fyra kvinnor och fem män, då är en bok författad av två kvinnor, en av två män och ytterligare en av en kvinna och en man.

Anställningsförhållandet, Kent Källström, Jonas Malmberg, 2:a uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Författarna intar inget uttalat kritiskt förhållningssätt, och inte heller förs någon övergripande diskussion gällande vilka maktstrukturer som kan tänkas haft inverkan på den individuella arbetsrättens utveckling, eller vad det får för konsekvenser för tillämpningen idag. Den enda maktobalans som reflekteras kring är den mellan arbetsgivare och arbetstagare, och författarna tar även upp "flexibiliseringen" av arbetslivet och några av de problem som följer på detta.

Medveten genusproblematisering

Något genusperspektiv lyfts inte fram i boken, och det görs ingen form av explicit problematisering kring dessa frågor.

Historieskrivning

Boken innehåller inte någon övergripande redogörelse för den individuella arbetsrättens historiska bakgrund, inte heller finns någon sådan i de enskilda kapitlen. Det lilla som förekommer av historieskrivning är invävt i texten och består ofta bara av en kortfattad motivering till varför en viss lagregel eller princip tillkommit. Ibland görs dock en lite mer ingående förklaring, ett exempel är redogörelsen för hur arbetsgivarens arbetsledningsrätt har sin historiska förklaring i det maktövertag arbetsgivaren har haft i relation till arbetarna.

Någon form av sammanfattande historisk bakgrund kunde vara önskvärd när man behandlar ett område som arbetsrätt, vars utveckling i så hög grad varit beroende av dynamiken mellan aktörerna på arbetsmarknaden.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Diskrimineringslagstiftningen blir central när man studerar maktstrukturer på arbetsrättens område. Lagstiftningen i fråga behandlas också i ett utav bokens kapitel, relativt utförligt, men inte med någon större ansats till kritiska reflektioner. Även andra relevanta ämnen berörs, så som flexibilisering av arbetslivet, deltidsarbete, tidsbegränsade anställningar, arbetstagarnas fysiska integritet och missgynnande av

föräldralediga. Det handlar dock om kortfattade redogörelser och det görs i de flesta fall ingen koppling till hur det ser ut i praktiken och hur olika grupper i samhället drabbas.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

I de fall personliga pronomen används för att hänvisa till en arbetstagare, arbetsgivare eller företagsledare är det i princip alltid "han" som används. Förekomsten av personliga pronomen växlar dock i ganska hög grad mellan kapitlen/avsnitten, i vissa delar förekommer de sparsamt eller inte alls och i andra ganska frekvent. Den enda gången som arbetstagaren omtalas i både maskulin och feminin form, "han eller hon", är i samband med en redogörelse för föräldraledighetslagen. I boken förekommer ingen problematisering av användningen av könsspecifika begrepp som t ex "tjänsteman".

Användning av exempel

Exempel förkommer ganska sparsamt och är inte formulerade så att de tilldelar personer "roller". De exempel som finns är kortfattade ofta helt invävda i den övriga texten, och de förekommande subjekten är i stort sett bara "arbetstagare" och "arbetsgivare". Pronomen, "han", används i exemplen på samma sätt som i den övriga texten.

Representation

Båda författarna är män.

Arbetsrätten – en översikt, Tore Sigeman, 5:e uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Som titeln säger är boken en översikt över arbetsrätten och texten är i stort sett fri från reflektioner och problematiseringar. Syftet verkar vara att enbart ge en introducerande redogörelse av arbetsrätten. Med tanke på den speciella karaktär som den svenska arbetsrätten har och vilken betydelse sociala rörelser har haft under utvecklingen så görs förvånansvärt få försök att sätta reglerna i ett historiskt sammanhang.

Medveten genusproblematisering

Någon genusproblematisering förekommer inte, varken i någon inledande del eller någon annanstans i boken.

Historieskrivning

I det inledande kapitlet finns ett avsnitt som heter "Utvecklingslinjer. Från legostadgan till krisavtal 2009". Ett kort stycke beskriver hur arbetarorganisationerna vuxit fram och den porträtteras som en enhetlig rörelse och arbetsgivarorganisationerna ställs upp som motpart. Det hade varit intressant att få en något mer utvecklad och diskuterande redogörelse. Det kunde vara på sin plats att nämna de splittringar som fanns på arbetarsidan, bland annat motståndet mot att släppa in kvinnorna på arbetsmarknaden och hur olika grupper förvägrades medlemskap i fackföreningar under perioder. Arbetsrätten är ett område där även andra aktörer vid sidan om lagstiftaren har ett väldigt stort inflytande, och det kan då vara intressant att få lite inblick i vilken bakgrund aktörerna i fråga har.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Diskrimineringslagstiftningen är det område inom arbetsrätten som har mest uppenbar koppling till frågor om kön och likabehandling i allmänhet. Diskrimineringslagstiftningen behandlas också relativt utförligt, men texten är som resten av boken i avsaknad av kritiska reflektioner.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Författaren använder okritiskt begrepp som "huvudman", "tjänsteman" osv, däremot används inga pronomen, varken i kombination med dessa eller för övrigt. Vid något enstaka tillfälle används uttryck som "den enskilde arbetsgivaren".

Användning av exempel

Egenkomponerade exempel förekommer i princip inte.

Representation

Författaren är man

Barn- och föräldrarätt, Åke Saldeen, 6 uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Bokens författare tycks inte inta något diskuterande förhållningssätt till familjerätten. Inte heller förekommer några reflektioner över de strukturer som ligger till grund för familjebildningar. Snarare kan man ana en ganska heteronormativ inställning till vad som utgör en familj. Ett exempel är att författaren visar på statistik över vilken familjestatus nyfödda barns mödrar hade 2007. Av 107 421 levande födda barn, var modern i 58 819 fall ogift, dock var hon samboende med barnets far i 50 385 ”och alltså ensamstående mor i endast 8 434 fall”. Detta utesluter andra former av familjebildning bland mödrar som födde barn 2007, och inga av dessa skulle med andra ord ha levt ihop med en kvinna som enligt bestämmelsen i 1 kap 9 § FB ska anses som barnets förälder, eller ihop med någon annan person som inte är barnets far. Ett annat exempel är när man pratar om faderskapsbekräftelse eller bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap 9 § FB, där man sätter det senare alternativet inom parentes, vilket ger ett klart intryck av att detta skulle vara mindre självklart eller ett undantag.

Medveten genusproblematiskering

Någon genusproblematiskering förekommer inte.

Historieskrivning

Bokens första kapitel utgörs i huvudsak av en beskrivning av föräldrabalkens utveckling, och en redogörelse för de internationella konventioner som finns på området. Det handlar dock främst om redogörelser för vilka lagändringar som genomförts och när, men man saknar en förankring i de reella förändringar i bilden av familjen som har skett. Framställningen ger ingen förståelse för de samhällsförändringar och de skiftande värderingar som ligger till grund för rättsutvecklingen.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det hade varit önskvärt med en diskussion om och en problematisering av familjebegreppet och vilka begränsningar en traditionell förståelse av begreppet medför.

Till exempel hur följderna av idén om tvåsamhet blir att ett barn bara kan ha två "rättsliga föräldrar", även om dessa inte behöver vara de biologiska föräldrarna.

Boken behandlar mycket mer än bara rättsliga bestämmelser och tillämpningen av dessa, men informationen upplevs många gånger obalanserad. Till exempel görs en ganska ingående redogörelse för statistik över vem som får vårdnaden när heterosexuella par med barn separerar, och jämförelse görs mellan olika år. Men det sägs ingenting om utifall det existerar någon statistik på vem som tilldelas vårdnaden när homosexuella par, eller par där bara den ena föräldern är biologisk, separerar.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Användning av personliga pronomen förekommer bara i samband med att man har angett en person som modern/fadern eller kvinnan/mannen. Andra subjekt, såsom "barn" och "förälder" omtalas som könsneutrala, och författaren använder sig oftare av en återupprepning av termen än något pronomen. Begrepp som "Barnombudsmannen", "Justitieombudsmannen" och "god man" används utan diskussion om dessa ords könsspecifika bakgrund.

Användning av exempel

I boken förekommer bara ett enda exempel som är så utformat att man kan dra några slutsatser om användandet av stereotyper. Det är ett exempel om beräkning av underhållsbidrag. Personerna i exemplet utgörs av ett heterosexuellt par med en son som alla har traditionellt svenska namn. Mannen har en högre inkomst än kvinnan och efter separationen får modern vårdnaden om barnet.

Representation

Författaren är man.

Ersättning vid sjukdom, Lotti Ryberg-Welander, 1:a uppl., 2008

Förekomsten av kritisk problematisering

Författaren lyfter problem med socialförsäkringssystemet och svårigheter som dessa kan innebära för enskilda personer som är i behov av skyddet. Till exempel diskuterar författaren att den arbetsmarknad som socialförsäkringen konstruerades för då den tillkom inte är samma arbetsmarknad som socialförsäkringen måste anpassas till idag. Gruppen arbetstagare idag motsvaras inte heller av den föreställning, om en manlig familjeförsörjare med en relativt stabil tillvaro på arbetsplatsen, som socialförsäkringen bygger på. Författaren menar också regleringen till viss del är svåröverskådlig och innebär problem för människor att planera sitt agerande, till exempel studier eller extraarbete, och att det är svårt för den försäkrade att veta vilka uppgifter som ska lämnas in till Försäkringskassan i ett ärende. I slutet av boken finns även ett kapitel om socialförsäkringens framtida utformning där författaren behandlar den socialförsäkringsutredning som tillsattes 2004, och här diskuteras vad som kan behöva göras för att förbättra socialförsäkringen.

Medveten genusproblematisering

Någon genusproblematisering förekommer inte.

Historieskrivning

Författarens beskrivning av hur socialförsäkringen växt fram är ganska väl avvägd vad gäller samhällsutvecklingen i relation till rättsutvecklingen. Den ger en översiktlig förståelse för vilka politiska och sociala omständigheter som motiverade rättsliga förändringar.

Utsatta grupper situation och behov av skydd uppmärksammas till viss del i redogörelsen, däremot görs inga egentliga försök att granska lagstiftaren.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Boken behandlar många av de frågor som kan vara intressanta med utgångspunkt i projektet. Exempelvis görs en relativt utförlig genomgång av sjukdomsbegreppet.

Däremot förekommer så gott som ingen statistik. Det kunde kanske vara värdefullt att få en överblick över vilka "sjukdomsformer" som drabbar olika grupper, till exempel yrkeskategorier, och hur dessa betraktas med utgångspunkt i lagstiftningen. I samband med detta hade man också kunnat föra en diskussion om att det är mycket svårare för kvinnor att få sina arbetsskador klassificerade som sådana.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

När personliga pronomen används skrivs både femininum och maskulinum ut, "hon eller han" eller "hennes/hans".

Användning av exempel

Några egenkomponerade exempel förekommer inte.

Representation

Författaren är kvinna.

Rätt arv, Margareta Brattström, Anna Singer, 2:a uppl., 2007

Förekomsten av kritisk problematisering

Författarna anger i förordet att de har en ambition att inte enbart redogöra för regleringens utformning utan också att sätta den i relation till verkligheten den ska fungera i, och vidare menar de att korta historiska tillbakablickar kan ge förutsättningar för en kritisk granskning av reglerna. I det sista kapitlet i boken behandlas delar av regleringen som författarna anser kommer behövas diskuteras och ifrågasättas inom en inte alltför avlägsen framtid. Här berörs bland annat frågor om laglotten, sambors arvsrätt och synen på familjebegreppet. Den kritiska problematiseringen är koncentrerad till de inledande och avslutande kapitlen, i de övriga kapitlen är kritiska reflektioner mer sällsynta, och i de fall de förekommer handlar det i princip bara om att man pekar ut motiv bakom eller risker med en viss del av lagstiftningen.

Medveten genusproblematisering

Någon utvecklad teoretisk genusproblematisering förekommer inte, men man uppmärksammar i anslutning till avsnittet med historieskrivning att arvs- och testamentsrättens regler i många avseende speglar samhällets syn på män, kvinnor, barn, familj, släkt och äganderätt och har förändrats i och med att samhällsuppfattningar förändras.

Historieskrivning

Den historiska bakgrunden går en bra bit tillbaka i tiden utan att bli för utdragen. Den ger en översikt över de praktiska och politiska motiv som har utformat de arvs- och testamentsrättsliga reglerna genom tiden. Författarna lyfter även fram hur idéer om individen, egendom, familjen och blodsband har medfört förändringar i lagstiftningen, och hur det i många fall berott på en ändrad attityd till kvinnors och barns rättigheter.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Författarna behandlar i det sista kapitlet "Rättspolitiska reflektioner" de frågor som är mest relevanta med tanke på avsikten med projektet och för en konstruktiv diskussion kring dem. Dock kan det tänkas att kapitlet på grund av placeringen riskerar att bli bortprioriterat. De frågor som diskuteras här vore önskvärt om de lyftes i undervisningen.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Personliga pronomen, "han" och "hon", används bara när det refereras till rättsfall ur praxis och i enstaka fall där personer i de egna exemplen har könsbestämts. I det inledande kapitlet anger författarna att de medvetet försökt använda sig av ett könsneutralt språkbruk. Man använder sig av "make" som en könsneutral term på en gift arvlåtare, och adjektiv används i feminin-form, "avlidna" istället för "avlidne". På vissa ställen använder författarna sig av beteckningen "fader" och "moder" som representanter för de olika sidorna i den andra arvsklassen. Det påpekas dock i en fotnot att lagtexten sedan 2004 använt ordet "föräldrar" istället, då en kvinna, om hon samtycker till att partnern blir gravid genom assisterad befruktning, enligt FB 1:9 ska anses som barnets förälder. Författarna klargör dock att man i texten använder sig av de könsbestämda termerna för att förenkla framställningen.

Användning av exempel

I de allra flesta exemplen är personerna inte könsbestämda. Författarna använder sig av enskilda bokstäver för att representera ett subjekt.

Representation

Båda författarna är kvinnor.

Äktenskap, Samboende, Partnerskap, Anders Agell, Margareta Brattström,
4:e uppl., 2008

Förekomsten av kritisk problematisering

Författarna uttalar ingen ambition att föra en diskussion kring lagstiftningens bakomliggande ideologier och effekter, och sådana diskussioner förekommer inte heller i någon större utsträckning. Tydligast blir det i de historiska avsnitten som helt saknar kritiska reflektioner.

Den mest utvecklade kritiska diskussionen rör sambolagen och problemet med att ha bestämmelser som innebär statusförhållande och rättsverkningar på grund av en så praktisk omständighet som att människor flyttar ihop. Det nämns att samboende i allmänhet har mycket dålig kunskap om det juridiska rättsläget och det görs en kort redogörelse för kritik mot den så kallade neutralitetsideologin och lagstiftning om sammanboende som Agell har framfört i ett tidigare arbete.

Medveten genusproblematisering

Någon medveten genusproblematisering förekommer inte.

Historieskrivning

Den historiska bakgrunden framställs i ett avsnitt, i det inledande "allmänna" kapitlet, under rubriken "Lagstiftningen under 1900-talet". Det är en kortfattad redogörelse, som enbart behandlar lagändringar och införande av lagar på området under den nämnda perioden. Utöver det finns det i början utav några kapitel en liten historik över det

specifika området, även dessa stycken är i stort sett begränsade till att räkna upp de lagar som tillkommit under 1900-talet.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Den historiska delen skulle behöva kompletteras med ett vidare samhällsperspektiv där man ser längre tillbaka och faktiskt för en diskussion om äktenskapets historiska betydelse och de politiska motiv som ligger bakom dess utformning, och varför vårt samhälle bygger på att man delar in befolkningen i, då heterosexuella, parnheter. Det skulle även behövas en kritisk diskussion om den nutida familjepolitiken och den så kallade neutralitetsideologin. Det kan till exempel ifrågasättas hur ett ställningstagande om neutralitet till vilka familjeformer människor väljer kombineras med att det läggs resurser på familjerådgivning och det i vissa fall krävs betänketid för äktenskapsskillnad, även då det inte finns barn med i bilden.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Personliga pronomen används inte i någon större utsträckning. När det förekommer används "han eller hon". Författarna använder genusspecifika begrepp så som "huvudman", "tredje man" och "upphovsman" utan att diskutera dessas bakgrund.

Användning av exempel

De exempel som förekommer i den övervägande delen av redogörelsen för äktenskapsreglerna är kortfattade och integrerade i texten. Över lag kan de inte anses vara stereotypiserande, i något fall är det mannen som har köpt TV-anläggningen och kvinnan har bekostat maten, i nästa är kvinnan förvärvsarbetande medan mannen är hemma. I avsnitten som gäller bodelning finns det fler uppställda "räkneexempel". Dessa utgår i de flesta fall från att det är mannen som tjänar pengarna och det är han som har gått bort i de fallen det blir aktuellt. I kapitlen som behandlar sambolagen och lagen om registrerat partnerskap förekommer i princip inga exempel.

Representation

Författarna är en kvinna och en man.

Associations-, marknads- och finansrätt, den ekonomiska dimensionen, termin 4

Granskad litteratur:

- *Inkomstskatt Del 1 & 2, Sven-Olof Lodin, Gustaf Lindencrona, Peter Melz och Christer Silfverberg, 12:e uppl, 2009*
- *Internationell skatterätt, Lars Pelin, 4:e upplagan, 2006*
- *Marknadsrätten – en introduktion, Per Jonas Nordell, 4:e uppl, 2008*
- *Svensk aktiebolagsrätt, Torsten Sandström, 2:a uppl, 2007*
- *Svensk och europeisk marknadsrätt 1, Ulf Bernitz, 2:a upplagan, 2009*

Sara Nilsson

Inledning

Följande är hämtat från kursplanen till "Associations-, marknads- och finansrätt, den ekonomiska dimensionen" där samtliga granskade böcker återfinns på litteraturlistan.

"Värderingsförmåga och förhållningssätt

För godkänd examination på kursen skall studenten kunna visa förmåga att

- identifiera hur reglerna kan fungera i en social och ekonomisk kontext*
- identifiera hur reglerna fungerar i en internationell kontext*
- identifiera situationer inom rättsområdet där ett genusperspektiv kan vara framträdande*
- reflektera utifrån dessa perspektiv och föra diskussioner de lege ferenda*
- kritiskt förhålla sig till den kunskap studenten inhämtat"*

Det största identifierade problemet i den lästa litteraturen är frånvaron av ett kritiskt utifrånperspektiv på juridiken. Om författarna hade valt att presentera vad som är problematiskt med rätten och hur den betraktas ur olika perspektiv skulle flera fördelar kunnat uppnås. Den största fördelen skulle vara att det skulle kunna vara ett steg på vägen mot ett jämställt och jämlikt samhälle. Därutöver skulle det underlätta för den juridikstuderande läsaren att nå upp till de krav som återfinns i juristprogrammets kursplaner. Mer problematiserande och kritisk litteratur skulle dessutom kunna fylla ett pedagogiskt syfte då det kan vara lättare att förstå ett rättsområde om man ser vilka tankar som ligger bakom reglerna. Ingen av böckerna har ett uttalat genusperspektiv eller något annat likabehandlingsperspektiv, men *Svensk aktiebolagsrätt* framstår som den som problematiserar rätten i störst utsträckning. Det ska dock inte överdrivas, i stor utsträckning lyser de kritiska perspektiven med sin frånvaro även i Sandströms bok.

Ingen av böckerna lägger särskilt stort fokus på att historiebereskrivning. Oftast görs det i ett kortare avsnitt inledningsvis. Även om läsaren inte är ute efter historiska kunskaper kan en bakgrundsbild vara en god hjälp för den som vill förstå varför rättssystemet ser ut som det gör. Därför tycker vi att det är beklagligt att likabehandlingsperspektiven saknas

i dessa avsnitt.

Att mycket av den finansvärld som böckerna beskriver är manligt dominerad och inte alltid präglas av likabehandling kan knappast författarna lastas för. Däremot kan man tycka att de borde ta ansvar för att se till att inte reproducera den bilden utan istället diskutera och ifrågasätta. På den punkten har granskningen visat att det finns en del ljusglimtar. Exempelvis tycks ingen av de granskade böckerna innehålla könsstereotypa exempel i någon nämnvärd utsträckning och det finns exempel på att författaren väljer att problematisera rätten samt beskriva den i en samhällsrelaterad kontext. Tyvärr kan det konstateras att en del arbete återstår om målet är att t ex svara upp mot de ovan citerade kriterierna i juristprogrammets kursplan.

Angående språket har det granskats dels hur könsspecifika pronomen används, dels om och hur andra könsspecifika ord förekommer. Generellt kan sägas att författarna huvudsakligen inte använder könsspecifika pronomen. *Svensk aktiebolagsrätt* använder inte sådana över huvud taget, i de övriga böckerna förekommer manliga pronomen i varierande utsträckning. Kvinnliga pronomen förekommer bara i något enstaka fall där en person uppenbarligen är kvinna (exempel där personen getts ett kvinnonamn samt i rättsfall). Gällande övriga könsspecifika ord kan det konstateras att ord som "bolagsman", "fåmansbolag", "tredje man" m.fl. används flitigt. Bortsett från en kortare kommentar i *Svensk aktiebolagsrätt* har författarna inte tagit upp att det ser ut så eller varför det är på det sättet.

Konsekvensen av hur språket används och hanteras är att det finns en uppenbar risk för att läsaren, medvetet eller ej, får en uppfattning att vi rör oss inom en sfär där män är norm och kvinnor är undantag. Läsaren får lätt intrycket att kvinnor inte utgör en lika "naturlig" del av affärslivet som män gör. Vill man istället sträva efter motsatsen, d v s att kvinnor ska ta plats i finansvärlden på samma villkor som män, är det förstås glädjande att se att språket i många fall är könsneutralt. Eftersom det könsneutrala varvas med ett könsspecifikt språk finns det dock en risk att läsaren uppfattar aktörerna som "han" även när det inte uttrycks i texten. Det kan tyckas vara onödigt då exempelvis *Svensk aktiebolagsrätt* visat att det går alldeles utmärkt att uteslutande använda könsneutrala pronomen, men ändå skriva en välskriven bok som är lätt att ta till sig.

Även om det inte föreligger några formella hinder mot att kvinnor driver företag, tar plats i bolagsstyrelser och äger i kapital i samma utsträckning som män finns det en risk att rådande normer påverkar människors agerande. Det menar vi skulle vara olyckligt eftersom människor då begränsas av sitt kön och inte ges lika möjligheter att utnyttja sin fulla potential. Detta drabbar förstås enskilda individer, i detta fall kvinnor, som inte når den position de annars skulle kunnat nå. Det kan också ses som en förlust för samhället i stort eftersom affärsvärlden går miste om värdefull kompetens.

Av åtta granskade författare är samtliga män.

Inkomstskatt Del 1 & 2, Sven-Olof Lodin, Gustaf Lindencrona, Peter Melz,
Christer Silfverberg, 12:e uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

En kritisk problematisering av rättsområdet görs inte i någon större utsträckning. I inledningen sätts dock rättsområdet i ett större sammanhang där det beskrivs hur skattesystemet kan användas t ex i fördelningspolitiskt syfte för att utjämna ekonomiska skillnader mellan olika samhällsgrupper och att skatter kan användas som ett redskap i familje-, sysselsättnings- och regionalpolitiken mm.

Medveten genusproblematiskering

Varken genus- eller något annat likabehandlingsperspektiv nämns i bokens förord eller inledning. Inte heller senare i boken väljer författarna att uppmärksamma dessa perspektiv.

Historieskrivning

Kapitel 1.3 beskriver hur dagens skattesystem växt fram. Det saknas en uttalad medvetenhet kring vem som historiskt sett utformat lagarna samt vilka intressen lagstiftaren haft i åtanke.

Det nämns i förbifarten att den graderade rösträtten var knuten till skattesystemet, men det preciseras inte hur. Det som sägs är att skattesystemet kunde förändras när 1909-års rösträttsreform genomförts. Kanske hade det varit värt att påpeka att reformen införde en allmän, men inte lika, rösträtt för män. Antalet röster var fortfarande kopplat till hur mycket skatt mannen i fråga betalade.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Kapitel 17 ägnas helt åt familjebeskattningen. Detta område är extra intressant när det kommer till hur rättsväsendet förhåller sig till kön, relationer och sexuell läggning. Författarna är inne på det då de inleder avsnittet med att konstatera att samhällets ändrade värderingar återspeglas särskilt tydligt på familjebeskattningsens område. Grundläggande för att läsaren ska förstå familjebeskattningen är att det skatterättsliga

begreppet familj definieras. Det görs kort i kapitel 17.1.8 där äktenskapsbegreppet preciseras. Här förekommer ingen problematisering av rätten, vilket kunde ha varit lämpligt. Istället tycks författarna utgå från att en familj består av ett heterosexuellt par som bor i samma hus och i de flesta fallen är gifta. Det förekommer ingen diskussion kring heteronormativitet och tvåsamhetsnorm.

Som nämnts ovan är det tydligt att skatterätten har en koppling till det politiska livet och att skattesystemet ibland används för att driva igenom politiska idéer. Det tas som sagt upp att rättsområdet kan användas på detta sätt, däremot fördjupar sig inte författarna i hur det faktiskt har skett. För att ge läsaren bättre möjlighet att förstå skatterättens utformning är det möjligt att en sådan framställning kunnat vara till hjälp.

Något inom skatterättens område som väckt uppmärksamhet de senaste åren är de s.k. RUT- och ROT-avdragen. Om författarna har för avsikt att lyfta fram genusperspektiv på rätten skulle de kunna titta närmare på dessa regelsystem.

Användning av könsneutralt språk/könsspecifikt språk

Det finns avsnitt och formuleringar i boken där språket är könsneutralt. Istället för könsspecifika pronomen används ord som arbetsgivaren, den anställde och den skattskyldige. Även uttrycket "han eller hon" förekommer. Däremot är språket inte rakt igenom könsneutralt. Författarna väljer vid vissa tillfällen att använda manliga pronomen.

Ett av bokens kapitel ägnas helt åt beskattning av fåmansföretag. Begreppet "fåmansföretag" används i lagtext och blir därför naturligt att använda sig av i en bok som denna. Centralt för att kunna tillämpa reglerna om beskattning av dessa bolag är att man kan definiera ett fåmansaktiebolag och vem som är närstående etc. Av denna anledning ägnas en del av kapitlet åt just dessa definitioner. Dock har författarna valt att inte alls reflektera över det könsspecifika språket.

Användandet av könsspecifika pronomen på skatterättens område är inte något unikt för författarna till den här boken. Tvärtom används "han" genomgående i en av de allra viktigaste lagarna på området, nämligen Inkomstskattelag (1999:1229). Med det som utgångspunkt hade författarna kunnat föra en diskussion om vem som utgör normen i rättsväsendet och vad det har för betydelse.

Användning av exempel

Boken innehåller ett stort antal exempel som benämns som "Exempel 1:1" o.s.v. En genomgång av dessa visar att många är helt könsneutrala, ett könsneutralt språk utgör således inget hinder för en lättläst och pedagogisk text. En del av dessa exempel gör vid första anblicken anspråk på att vara könsneutrala, t ex börjar författarna med att använda det könsneutrala ordet "arbetstagare", men senare har denna person blivit en "han" eller så benämns en person som "A" för att sedan bli "han". Risken med detta är att läsaren läser in "han" även när texten är helt könsneutral. Exempel finns också på att författarna skriver ut namn, men i de fallen förekommer både kvinnor och män. Det sker dessutom i så pass liten utsträckning att det är svårt att dra några generella slutsatser, men ingenting tyder på att det skulle finnas en snedfördelning i de fallen eller att personerna tilldelas könsstereotypa roller. Vissa exempel använder manliga pronomen rakt igenom, kvinnliga pronomen förekommer däremot bara om personen i frågan uttryckligen getts ett kvinnonamn.

Även exempel i den löpande texten förekommer. De är dock inte särskilt många så det är svårt att dra några generella slutsatser utifrån dessa. Det kan ändå vara värt att säga några ord om det exempel som förekommer i avsnitt 17.1.3 som handlar om transaktioner mellan makar. Där är det tal om gåvor mellan makar och för att illustrera detta väljer författarna en guldsmed som skänker sin hustru ett smycke. Det är ett heterosexuellt par, där mannen är den som arbetar (kvinnan kan förstås också ha ett arbete, men det framgår inte i frågan) och hon får just ett smycke. Visst kan sådana situationer förekomma och bara för att ett genusperspektiv ska tillämpas betyder det inte att det är önskvärt med en "tvärtom-lek" där män aldrig får göra typiskt manliga saker och kvinnor inte får gilla typiska kvinnliga saker. Just det här exemplet förekommer dock i ett kapitel (som handlar om familjebeskattnings) som innehåller ett flertal hänvisningar till rättsfall. Många av dessa är äldre rättsfall och har det gemensamt att det är mannen som arbetar och kvinnan som får del av hans arbete. Med tanke på att författarna inleder kapitlet med att konstatera att detta är ett rättsområde som präglas av ändrade samhällsvärderingar hade det kanske varit befogat med ett genusperspektiv och ett mindre stereotyp exempel.

Representation

Boken är skriven av fyra män.

Internationell skatterätt, Lars Pelin, 4:e uppl., 2006

Förekomsten av kritisk problematisering

Problematisering och ett kritiskt förhållningssätt ges ingen framträdande roll i boken. Bokens fokus tycks ligga på att kortfattat redogöra för gällande rätt. Tex finns det gott om korta rättsfallsreferat och konstaterande av vad dessa innebär för rättsläget. Man kan fråga sig om inte läsaren skulle få en större förståelse för rättsområdet om författaren tydligare tar upp vad rättsreglerna får för konsekvenser i praktiken och hur det skulle kunna se ut istället.

Medveten genusproblematisering

I bokens inledande kapitel görs ingen uttalad problematisering ur vare sig ett genusperspektiv eller något annat likabehandlingsperspektiv. Bokens författare tar inte upp frågan över huvud taget.

Historieskrivning

Boken innehåller inget renodlat historieavsnitt. Inte heller förekommer någon nämnvärd historiebeteckning någon annanstans i boken. Om det beror på att författaren inte tycker att det är relevant, att rättsområdet är så pass nytt att det inte finns någon historia att tala om, eller något helt annat, får inte läsaren veta.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det görs inte någon reflektion kring hur den internationella arenan ser ut, vilket skulle kunna göras. Vilka länder är det som sätter agendan? Var och hur har rättsreglerna vuxit fram? Är staterna jämbördiga parter? Det hade varit intressant med en analys kring hur reglerna påverkar de olika staterna, behandlas de lika? I förlängningen handlar det om likabehandling av olika staters medborgare.

På ett flertal ställen har författaren tagit upp regler om diskriminering. Med diskriminering avses i detta sammanhang att fysiska såväl som juridiska personer behandlas annorlunda beroende på vilken stat de kommer ifrån. Ämnet tas som sagt upp vid upprepade tillfällen, men är inte föremål för någon kritisk problematisering utifrån exempelvis globala maktstrukturer.

Vissa regler är knutna till *familjen*. Det nämns att det innebär make och barn. Det hade varit önskvärt med en problematisering av vad en familj egentligen är. Jämställs sambo med make inom den internationella skatterätten? Jämställs hetero- och homosexuella par? Är tvåsamhet/monogami en förutsättning för att personer som lever ihop ska rymmas under familjebegreppet?

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

I stor utsträckning används ett könsneutralt språk fritt från t ex könsspecifika pronomen. Istället används "den skattskyldige", "delägaren", "personen" m.fl. Det förekommer dock att manliga pronomen används, ibland i samband med att det hänvisas till Inkomstskattelag (1999:1229) som genomgående använder manliga pronomen. Givetvis bör boken inte bortse från vad som står i lagtexten, men det behöver inte utesluta att författaren har ett kritiskt förhållningssätt till varför språket ser ut som det gör.

Ord som "enmansägt" och "bolagsmän" förekommer utan att det reflekteras över de föreställningar som orden reproducerar.

Användning av exempel

Det förekommer en del exempel. Personerna i dessa benämns som A, B osv. När detta görs finns det i annan litteratur, bland studenter mm, en tendens att aktörerna i ett senare skede benämns som "han". Så är inte fallet i denna bok, utan författaren har lyckats hålla sina exempel helt könsneutrala.

Representation

Författaren är en man.

Marknadsrätten – en introduktion, Per Jonas Nordell, 4:e uppl., 2008

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken är en kortare introduktion som fokuserar på att beskriva rätten snarare än att analysera den. Emellanåt nämns några ord om rättens effekter i praktiken, men något kritiskt förhållningssätt ges ingen framträdande plats i framställningen.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen uttalad genusproblematisering eller problematisering med utgångspunkt ur något annat likabehandlingsperspektiv.

Historieskrivning

Inledningsvis ges en väldigt kortfattad beskrivning av rättsområdets tillkomst och utveckling. Detta avsnitt beskriver främst hur rätten förändrats. Några ord sägs om varför rätten förändrats på ett visst sätt och hur det kan kopplas till samhället, t ex nämns att liberalismens idéer om en fri marknad fick konsekvenser för rättsutvecklingen. Läsaren ges då en chans att förstå att rättsutvecklingen inte är frånkopplad den samhällsliga utvecklingen i övrigt.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Marknadsföringsrätten är ett rättsområde som lämpar sig väl för en diskussion med utgångspunkt i ett genusperspektiv. Även om det saknas lagstiftning mot könsdiskriminerande reklam har det förekommit diskussioner om detta. I praktiken förekommer det inte sällan att reklamkampanjer mm påstås vara just könsdiskriminerande vilket branschen själv försökt reglera. Författaren tar upp ämnet under rubriken "Goda seder och diskriminerande reklam mm". Avsnittet är en dryg sida, korta avsnitt är visserligen vanliga i denna tunna bok, men man får ändå lov att säga att ämnet ges en ganska undanskymd plats. Det konstateras att lagstiftning saknas, men läsaren får inte veta varför. Det nämns att branschen själv försöker reglera området, men inte hur detta görs och vilka rekvisit som krävs för att marknadsföring ska klassas som diskriminerande. Inte heller presenteras exempel på diskriminerande reklam, varken när det gäller kön eller någon annan diskrimineringsgrund. Då boken innehåller

en rad exempel från verkligheten i många andra avsnitt skulle det te sig naturligt för läsaren om så var fallet även här.

När det gäller marknadsföringsrätten finns det ett tydligt konsumentskyddande syfte. Det tas upp att enligt praxis ska utgångspunkten vara en "genomsnittskonsument" med "normal fattningsförmåga, erfarenhet och sakkunskap". Författaren beskriver att denna konsument inte behöver vara exakt densamma i alla lägen, t ex förväntas barn inte ha samma insikt som vuxna och näringsidkare antas ha större kunskaper än privatpersoner. Däremot sägs inget om vem den vuxna konsumenten som handlar i egenskap av privatperson är. Vem har lagstiftaren haft för ögonen när reglerna tagits fram? Vem/vilka utgör normen för vem en konsument är? Är reglerna neutrala eller är de bättre på att tillvarata vissa gruppers intressen? Dessa frågor skulle kunna analyseras dels genom att granska lagstiftningen, dels genom att undersöka vilka effekter denna lagstiftning får i praktiken. Flera olika likabehandlingsgrunder kan vara aktuella vid en sådan granskning, det kan handla om såväl kön, etnicitet som social bakgrund.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Överlag använder författaren ett könsneutralt språk. Vid några tillfällen används manliga pronomen. Något användande av kvinnliga pronomen har inte upptäckts.

Användning av exempel

Boken innehåller inte exempel i någon nämnvärd utsträckning.

Representation

Författaren är en man.

Svensk aktiebolagsrätt, Torsten Sandström, 2:a uppl., 2007

Förekomsten av kritisk problematisering

Det förekommer att boken lyfter fram problem som är förknippade med det aktuella rättsområdet, t ex när det gäller hur personer rekryteras till ledande positioner i aktiebolag. I inledningen av kapitel 11 samt i avsnitt 11.5 tas det upp att det finns

problem med en snedrekrytering när det gäller kön, familj, utbildning, värderingar etc och det nämns att 2005 var andelen kvinnor i börsbolagens styrelser 17%. Dessutom tas en rad etiska aspekter på rättsområdet upp i avsnitt 12.3 där det också påpekas att gränsen mellan juridik och etik är oklar. Dessa och andra problem vidrörs, vilket är positivt, men tyvärr diskuteras de aldrig på djupet. Det ska också framhållas att dessa diskussioner framför allt förekommer i vissa avsnitt av boken, vilka tenderar att beröras kursivt i undervisningen.

I bokens inledande kapitel tas det upp att en djupare förståelse av ämnet kräver att reglerna betraktas i ett vidare sammanhang, där man betraktar aktiebolaget ur sociala och kulturella perspektiv. Det poängteras dock att boken inte syftar till att göra detta, utan att den främst riktar sig till "studenter på väg att bli kuggar i det svenska rättsmaskineriet". Författaren för, trots detta påstående, vissa diskussioner, t ex tar han tydlig ställning mot etiska regler i ABL och könskvotering i bolagsstyrelser.

Medveten genusproblematisering

Inget uttalat genus- eller mångfaldsperspektiv lyfts fram i förordet eller inledningen. I författarens diskussion om bolagsledningen finns dock en tendens till att betrakta problemet ur ett genusperspektiv.

Historieskrivning

När aktiebolagets framväxt beskrivs framgår det, mellan raderna, att det var en relativt liten grupp i samhället som var med och utformade affärslivet. Ord som "köpmän" och "adelsmän" får den uppmärksamma läsaren att förstå att kvinnor kanske inte var delaktiga när rättsreglerna utformades. Dessutom nämns det att "egendomslösa män, kvinnor och barn" under historiens gång exploaterats som arbetskraft i mer privilegierade personers bolag. Någon vidare problematisering av dessa fakta och hur de har påverkat den nuvarande rätten förekommer inte. Antydningar till att våra rättsregler har vuxit fram i ett samhälle där alla människor inte ansetts vara lika mycket värda finns alltså. I relativt stor utsträckning är det dock upp till läsaren själv att dra dessa slutsatser.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det skulle vara möjligt att gå djupare in på den diskussion författaren snuddar vid när det gäller rekrytering till bolagsstyrelser. Exempelvis skulle man kunna redogöra för möjligheterna till kvotering och positiv särbehandling inom ramen för diskrimineringslagstiftningen och EU-rätten.

Begreppet "vinst" är grundläggande inom aktiebolagsrätten. Eftersom det är centralt skulle det kunna vara givande om det diskuterades och ifrågasattes. Vad är egentligen vinst? Det är inte självklart att ordet har samma innebörd för alla aktieägare. Det kan handla om att man investerar på kortare eller längre sikt, att man gör det i rent spekulativt syfte eller pga engagemang i det aktuella bolaget, om aktieägaren innehar stora aktieposter eller är småsparare o.s.v. Vilken/vilka aktieägare har lagstiftningen haft i åtanke när de utformat reglerna? Finns det några grupper som gynnas mer än andra av rättsreglernas utformning? Till vilket pris får vinster maximeras? Vilken hänsyn måste man ta till samhället och andra individer? Kan det finnas motsättning mellan vinstsyfte och hållbar utveckling? Det skulle också kunna diskuteras vilka företag lagstiftningen skyddar. Vilka konsekvenser får rätten för stora bolag respektive småföretag?

Användning av könsneutralt språk/könsspecifikt språk

Könsspecifika pronomen förekommer inte. Boken är ett exempel på att det går att utelämnas ord som hon och han, men ändå skriva en välskriven text som läsaren lätt kan ta till sig. När det däremot kommer till könsspecifika ord av andra slag ser det annorlunda ut. Ord som "affärsman", "tredje man", "fåmansbolag", "bolagsman", "adelsman", "köpman" och "huvudman" används flitigt. Visserligen är dessa substantiv vedertagna begrepp, ibland t.o.m. i lagtext, men det borde knappast utgöra ett hinder för en problematisering av dessa ord. Vid ett tillfälle görs en antydning till att diskutera användningen av dessa ord; då ordet affärsmän används första gången i kapitel 12.3 följs det av en parentes som säger "det rör sig i regel om män".

Användning av exempel

Boken innehåller inte några könsspecifika exempel.

Representation

Författaren är en man.

Svensk och europeisk marknadsrätt 1, Ulf Bernitz, 2:a uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Inledningsvis sätter författaren rättsområdet i en samhällelig kontext. Detta sker exempelvis genom att han påpekar att marknadsekonomin inte alltid varit det eftersträvade idealet utan att det finns ett tydligt samband med liberalismens intåg i samhället. Genom påpekanden som detta förstår den uppmärksamma läsaren att eftersom rätten ser ut på ett visst sätt pga påverkan från det övriga samhället återspeglas värderingar och ideal i vår lagstiftning. Möjligtvis hade denna analys kunnat göras lite tydligare i det inledande kapitlet för att underlätta förståelsen och försäkra sig om att läsaren uppmärksammar detta.

Medveten genusproblematisering

I bokens inledande kapitel görs ingen uttalad problematisering ur vare sig ett genusperspektiv eller något annat likabehandlingsperspektiv. Bokens författare tar inte upp frågan över huvud taget.

Historieskrivning

Något renodlat historieavsnitt finns inte i boken. Däremot ges i första kapitlet en kort beskrivning av hur rättsområdet behandlats genom historien. Det nämns att ekonomiska privilegier spelade en betydande roll under 1600- och 1700-talet. Vidare konstateras att detta system avskaffades i samband med marknadsekonomin och den fria konkurrensens intåg. Pga att ämnet behandlas så kortfattat är det svårt för läsaren att få någon heltäckande bild, men det framstår lätt som att det forna systemet var ganska orättvist. Har det tidigare systemet påverkat hur rättsområdet ser ut idag över huvud taget? Ett svar på den frågan hade kunnat ge läsaren ökad förståelse, inte minst när det gäller förmågan att se relevanta likabehandlingsperspektiv.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Näringsfriheten presenteras som en grundläggande förutsättning för det marknadsekonomiska system som ligger till grund för vår marknadsrätt. Påståendet följs upp med hänvisning till Europakonventionen för mänskliga rättigheter samt den svenska grundlagen. Det framgår tydligt att begränsningar i rätten att bedriva näring aldrig får ske i syfte att gynna enbart vissa personer eller företag. Här hade det varit möjligt att titta närmare på om lagstiftningen verkligen lever upp till dessa krav genom att använda kritisk problematisering och tillämpning av olika likabehandlingsperspektiv. Har alla oavsett t ex kön, etnicitet eller social bakgrund samma frihet att driva näring i Sverige? Om så inte är fallet; beror dessa problem på lagstiftningen eller är den helt neutral? Tillgodoser lagstiftningen alla gruppers behov på ett likvärdigt sätt? Det skulle också vara möjligt att lyfta blicken och titta på hur det ser ut internationellt. Författaren tar upp förbudet mot diskriminering som finns inom EU-rätten, hur fungerar det i praktiken? Får rätten olika konsekvenser beroende på vilket land man lever i?

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Texten är i stor utsträckning fri från könsspecifika pronomen. Man kan dock fråga sig om det hänger samman med att det mestadels handlar om företag och inte om fysiska personer. Vid något enstaka tillfälle används manliga pronomen, t ex benämns *ägaren* i meningen därpå som *han*. Motsvarande exempel med kvinnliga pronomen har inte hittats.

Användning av exempel

Eftersom boken huvudsakligen berör företags agerande blir frågan om eventuella könsstereotypa exempel inte aktuell.

Representation

Författaren är en man.

Civilprocess och förvaltningsprocess, 12 hp, samt Straffrätt och straffprocessrätt, 18 hp, termin 5

Granskad litteratur:

- *Kriminalrättens grunder*, Petter Asp, Magnus Ulväng & Nils Jareborg, 1:a uppl., 2010
- *Rättegång I*, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, 8:e uppl., 2002
- *Rättegång IV*, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Lars Heuman, 7:e uppl., 2009
- *Rättegång V*, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Robert Boman, 7:e uppl., 1998
- *Specialprocess*, Lars Heuman, 6:e uppl., 2007
- *Straffrättens påföljdslära*, Nils Jareborg & Josef Zila, 3:e uppl., 2010

Sanne Carlsson

Inledning

De olika böckerna på litteraturlistan har varierande syfte och ambition och innehåller således olika mängd problematisering och kritisk granskning. De böcker som gör ansats att vara mer än en introduktion granskar generellt juridiska frågor och fenomen. En del författare väljer att lyfta problematiska frågeställningar endast som konstateranden av att de existerar medan andra väljer att gå mer på djupet. De mer ingående problematiseringarna är dock sällsynta i kurslitteraturen på termin fem.

Mot bakgrund av en generell avsaknad av kritisk problematisering är det inte oväntat att inte heller en normkritisk granskning görs. När mer ingående problematiseringar finns belyses dessa inte ur jämställdhets- och likabehandlingsperspektiv. Endast en bok gör anspråk på en sådan problematisering (*Kriminalrättens grunder*). Boken innehåller en analys av problematiken kring språket. Denna ansats är hedervärd. Tyvärr väljs en lösning som i sig är diskutabel.

Genom att normer inte ifrågasätts riskerar dessa att bekräftas. Det leder även till ett osynliggörande av det som inte uppfyller normen, vilket görs till något så avvikande att det ej ens nämns eller diskuteras. Detta ger en ensidig, homogen bild av samhället. Det framstår även som om samhället inte innehåller eller påverkas av sociala strukturer. Genom att normkritiska diskussioner åsidosätts produceras en bild av att de inte är relevanta eller att de inte finns. Studenterna ges på så sätt inte verktygen att ifrågasätta normer, vilket de förväntas kunna för ett godkänt resultat enligt kursplanen. Flertalet böcker innehåller ofta förekommande framställningar av kön, sexualitet och etnicitet där något tecknas som normalt (och därmed allt annat som avvikande), på ett stereotypt sätt (vilket bekräftar fördomar och sociala strukturer) eller på ett nedvärderande sätt (vilket bekräftar en maktordning).

Generellt innehåller inte kursböckerna en historieskrivning. När en sådan görs studeras inte vem som har skapat och tillämpat rättsreglerna/fenomenen. Istället framstår det som om rätten inte har påverkats av vem som skapat den, utan som om den står över de sociala strukturerna.

Det svenska språket i sig är könsspecifikt. När det talas om människor beskrivs dessa genom pronomen som pekar ut manligt eller kvinnligt kön. Möjligheten att använda könsneutrala pronomen är ännu inte allmänt accepterat. Som könsneutralt alternativ finns då endast passiva satser. Böckerna använder sig av pronomen på olika sätt. I en bok används omväxlande "han" och "hon", men majoriteten av aktörerna är män (*Kriminalrättens grunder*), i en "han/hon" (*Straffrättens påföljdslära*), i en blandas "han" och "han/hon" (*Rättegångsserien*) och i en endast "han" (*Specialprocess*). Sammantaget synliggörs att mannen är det vanliga subjektet. Kvinnan är endast ett fåtal gånger ensamt subjekt. På detta sätt reproduceras en bild av mannen som det normala och kvinnan som det avvikande. Genom att mannen är det normala görs han även till något allomfattande; till en kategori som är könlös och därmed omfattar alla människor. Kvinnan däremot blir undantaget, en subkategori av människor, som är könliga och som måste utpekats särskilt. Det går inte att utläsa någon generell bild för de roller som kvinnor och män har i böckerna, med några få undantag. Som jag tidigare nämnt kan mannen vara vilken roll som helst genom sin "status som könlös". I de böcker där "han/hon" används kan även kvinnor besitta alla roller. I de böcker där författaren växlar mellan "han" och "hon" som pronomen blir användningen i högre grad könsstereotyp. Kvinnor får roller som våldtäktsoffer och hustrur. Dessa roller existerar intressant nog även i de böcker som uteslutande använder sig av "han" som pronomen. I våldtäktsfallet visar detta på en heteronormativ bild av sexualiteten. Det tyder även på en utgångspunkt i en manlig norm, en förutsättning att gärningsperson är man och på så vis reproduceras även en stereotyp bild av mannen som aggressiv. Aggressivitet tillskrivs därmed mannens "natur". Även fallen när kvinnan är hustru tyder på att heterosexualitet är normen. Att någon annan sexualitet än en heterosexuell tvåsamhet skulle föreligga diskuteras inte. Det visar även upp en förlegad bild av kvinnan som "tillhör" till mannen. I böckerna förs ingen diskussion kring vem som får vara aktör, utifrån faktorer som exempelvis etnicitet eller kön. Funktionshinder diskuteras i vissa böcker, men då endast i förhållande till psykisk sjukdom och "normal kapacitet". Inte heller då ifrågasätts begreppet normal.

Det svenska språket innehåller även begrepp som i sig själva är könsspecifika, såsom människa eller gärningsman. Dessa tydliggör den patriarkala struktur som finns i vårt

samhälle och hur den sedan länge har gjort att mannen ses som människa, medan kvinnan som en könsspecifik subkategori. Endast en av böckerna pekar ut och diskuterar problematiken med språket (*Kriminalrättens grunder*). I övrig kurslitteratur ifrågasätts inte språkbruket, vilket sänder ut en bild av att dessa begrepp neutrala.

På civilprocessen används inget material som belyser rättsområden ur ett jämställdhets- och likabehandlingsperspektiv eller som tillför relevanta kompletterande diskussioner. På straffrätt och straffprocess kompletteras kurslitteraturen med material som innehåller både normkritik och nya diskussioner. Detta gör att bilden av ämnet utvidgas samt att jämställdhets- och likabehandlingsperspektiven till viss del tillgodogörs. För den litteratur som enbart saknar dessa perspektiv är en sådan komplettering tillräcklig. För de böcker som innehåller diskutabla framställningar av kön, sexualitet, etnicitet och normalitet är det dock viktigt att inte bortse från att dessa värderingar reproduceras, även om det påpekas att så är fallet.

Samtliga författare är män. Även detta förstärker bilden av att kvinnor inte utgör en del av straff- och processrätten.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de bilder som reproduceras av kön är bekymmersamma. Ingen bok diskuterar eller ifrågasätter idéer om kön. Detta gör att denna faktor ses som en oviktig utgångspunkt. När könsspecifika pronomen används förekommer sällan kvinnor. Därmed ges en bild av att kvinnor inte existerar i straff- eller processrätten. När kvinnor agerar sker detta främst i stereotypa roller som makar, eller andra passiva roller. När män agerar är rollerna mer diversifierade, vilket bygger på att män oftare är ensamma aktörer (dvs när inte båda könen är aktörer genom "han/hon"). Ett tydligt mönster av mannen som aggressiv kan dock utläsas. Den bild av sexualitet och förhållanden som böckerna visar upp är enbart heterosexuell. Således reproduceras heteronormen och andra sexualiteter osynliggörs. Böckerna saknar generellt en diskussion kring etnicitet, vilken endast diskuteras i förhållande till andra kulturer. Även dessa framställningar tenderar att vara problematiska genom det exotiserande och andrafierande som förekommer. Avslutningsvis kan konstateras att de oroande framställningar som förekommer samt den brist på normkritik som böckerna visar upp försvårar studenternas möjlighet att uppfylla vissa av de krav som ställs i kursplanerna.

Kriminalrättens grunder, Petter Asp, Magnus Ulväng, Nils Jareborg, 1:a uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken innehåller en kortare reflektion kring sin språkanvändning. Författarna nämner ibland att vissa frågor är värda att diskutera men de går själva inte in i de diskussionerna. Exempelvis framhåller de att brottslingar skapas av samhället, vilket tycks ge uttryck för en vilja att undvika en andrafiering av gärningspersoner. Någon ytterligare diskussion än den förekommer inte inom ämnet. I boken finns bara ett viktigt undantag till författarnas vana att påpeka kritik snarare än att framföra den: ämnet kriminalisering. Detta problematiseras genom att lyfta fram olika synsätt som samverkar vid tillkomsten av ett brott, vilket visar vilka tankegångar som påverkar processen. Utöver detta saknar boken en generellt sett kritisk granskning, utöver kring de juridiska begreppen, och en normkritisk granskning i synnerhet.

Medveten genusproblematisering

Utöver reflektionen kring det språkliga tar författarna inte upp genus- eller andra mångfaldsperspektiv, varken uttryckligen eller genom sin problematisering. Tvärtom ger författarna snarare uttryck för en viss andrafiering av funktionshindrade genom valet av begreppet normal, vilket skapar en bild av funktionshindrade som något avvikande. Det förekommer även ett osynliggörande av icke-heterosexuella läggningar, exempelvis när äktenskapliga relationer beskrivs som ett förhållande "make -maka".

Historieskrivning

Författarnas historieskrivning rör endast juridiska företeelser, som om de vore skilda från lagstiftarna.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Boken diskuterar samtycke och social adekvans. Det vore emellertid att föredra ett större fokus på de faktorer som domstolen tagit fasta på och en diskussion om dessa. Även en analys av vilka och vems normer som anses tillräckligt starka för att utgöra en tradition som medför social adekvans.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Inledningsvis gör författarna en analys av sin språkanvändning. Detta tyder på insikt och vilja att förändra ett mansdominerat språk. Författarna har analyserat och synliggjort en mansdominans i termer samt svårigheten i val av vem som agerar. Deras lösning, att vissa grupper betecknas som manliga aktörer och andra som kvinnliga, är i sig bekymmersam. Författarna tar inte hänsyn till att rollfördelningen reproducerar bilden av att alla män är gärningspersoner och att gärningspersoner endast är män. Rollfördelningen innebär även att kvinnor som begår brott osynliggörs, vilket skapar en orealistisk bild av samhället. Det skapar vidare en bild av att män är våldsammare än kvinnor.

De grupper som ska benämnas som kvinnor är sådana som sällan nämns, och då i hög grad utan könsbenämning. Exempelvis nämns den "kvinnliga" gruppen domare fyra gånger, varav hälften av gångerna som kvinnor. Den andra hälften av gångerna som gruppen benämns är utan könsbestämning. Genom att använda domstolen i sig som aktivt subjekt på flera ställen, når författarna inte sin poäng då de kvinnliga domarna ändå inte får framträda.

Författarna använder det maskulina begreppet "gärningsman" istället för det könsneutrala "gärningsperson", vilket de argumenterar för genom att påstå att termerna "gärningsperson" och "gärningspersonskap" inte låter bra. Detta utan att de gör något försök att finna bättre begrepp som de inte tycker är otympliga och samtidigt könsneutrala.

Användning av exempel

Exemplen följer i stora drag den rollfördelning som författarna skapat. Rollerna används dock inte konsekvent. Exempelvis är majoriteten av exemplens gärningspersoner män, men blandas ut med kvinnor och könsneutrala benämningar. Kvinnor används t ex som det viljelösa redskapet vid medelbart gärningspersonskap. Deras grupp fördelning är inte fullständig och flertalet grupper lämnas utan ett förbestämt kön. Dessa grupper är i ännu mindre grad konsekvent könsbestämda. Gruppen brottsoffer består till största delen av män, vilket reproducerar bilden av att våld mellan män är en normalitet. Kvinnliga brottsoffer används exempelvis vid sexualbrott eller när författarna hänvisar till någons

(som är en man) fru. Övriga roller, såsom polis eller företagare, nämns endast fåtalet gånger och domineras av könsneutrala benämningar. På det stora hela är boken fattig på kvinnor, vilket skapar en bild av att detsamma gäller straffrätten.

Representation

De tre författarna är alla män.

Rättegång I, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, 8:e uppl., 2002, Rättegång IV, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Lars Heuman, 7:e uppl., 2009 samt Rättegång V, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Robert Boman, 7:e uppl., 1998

Förekomsten av kritisk problematisering

Seriens syfte är att ge en både bred och djup kunskap om rättegångsprocessen. Således lyfts flertalet ämnen för diskussion och problematisering. Ekelöf försöker att ge en historisk förklaring såväl som att lyfta fram brister och kritik. Ett av de mer genomarbetade ämnena är frågan om nämndemän i domstolen. Här sätter Ekelöf frågan i sitt historiska sammanhang för att peka ut orsakerna till den gällande rätten samtidigt som han ifrågasätter om systemet alltid lever upp till sina syften samt om det är det mest önskvärda systemet. Författaren lyfter flertalet andra rättsliga fenomen, exempelvis strafföreläggande och ordningsbot samt tredsdom, och diskuterar riskerna med dem. Ekelöf diskuterar även relationen åklagare – polis och problemen i att ett nära samarbete kan innebära en bristande objektivitet där omständigheter till den tilltalades fördel förbises.

Ekelöf diskuterar kortfattat objektivitet och problematiserar det endast i förhållande till omtvistade lagar eller för nämndemän och sakkunniga. Han tar inte upp möjligheterna till objektivitet eller i förhållande till faktorer som kön, sexualitet, etnicitet eller funktionshinder. På samma sätt bortser han från diskussionen kring vilka som utses till nämndemän, utan tycks förutsätta att partiernas urval är representativt för samhället. Även när författaren talar om vissa företeelsers risker diskuteras ej sociala strukturer.

Vissa områden som skulle kunna problematiseras förbises, såsom vad som avgör risken för mened vid telefonförhör eller riskerna med karaktärsbeskrivningar.

Medveten genusproblematisering

I sin problematisering har författaren konsekvent bortsett från ett normkritiskt perspektiv. Det förekommer ingen analys av vem som agerar inför eller i domstolen och hur sociala strukturer riskerar att reproduceras. Detta bör ses i en kontext av den ofta förekommande och ibland djupgående problematisering som förekommer i böckerna.

Böckerna har publicerats under en längre tid. Detta medför att den syn på kön, sexualitet och etnicitet som böckerna presenterar i vissa bitar känns förlegad. Exempelvis kommenterar Ekelöf att vid förhör med en kvinna bör det finnas ett kvinnligt förhörsvittne. Detta reproducerar könsuppdelningen och förstärker den manliga norm som framgår i böckerna genom att de behandlar förhöret med en kvinna som en undantagssituation. Den förlegade synen är särskilt märkbar i inledningskapitlet. När Ekelöf diskuterar etnicitet använder han en ton och beskrivning som gör att detta upplevs som exotiserande och andrafierande.

Historieskrivning

Det förekommer en viss historieskrivning för att ge bakgrund till vissa processuella fenomen. Detta görs utan att hänsyn till sociala strukturer. Vid diskussionen kring nämndemän lyfter Ekelöf frågan om vilka syften som låg bakom fenomenet och hur dessa har förändrats med samhället. I en sådan kontext framstår det som att utrymme för ifrågasättande av samhällsförändringar finns, även ur ett normkritiskt perspektiv.

Behandling av relevanta rättsområden

Det vore intressant med en diskussion kring sociala strukturer och hur de påverkar processen. Likaså en analys och diskussion kring vem som agerar i domstolen och vem som sitter i domstolen. Det vore relevant att diskutera objektivitet ur ett normkritiskt perspektiv, om den kan uppnås samt hur inverkan av fördomar och förutfattade meningar ska undvikas. Det vore också intressant med en analys av vem som gynnas respektive missgynnas av olika typer av förfaranden och företeelser, såsom nämndemännens närvaro i processen eller domarens medlarroll. Även en diskussion

kring de normer som ligger bakom begrepp som exempelvis "vanärande" i RB 36:6 vore intressant.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Författaren använder sig huvudsakligen av "han" som pronomen, med inslag av "han eller hon". Att pronomina växlar kan bero på att olika uppdateringar skrivits av olika författare. Generellt används alltså ett språk med en manlig norm. Detta reproducerar en bild av mannen som könsneutral, medan kvinnan är könsspecifik. Författaren problematiserar inte heller könsspecifika begrepp, såsom "nämndeman".

Användning av exempel

I de exempel som författaren använder sig av är aktörerna generellt sett män, i likhet med det språk som Ekelöf använder sig av. Av samma anledning förekommer även "han eller hon" som aktörer. Endast i två typer av exempel förekommer kvinnliga aktörer: som brottsoffer i våldtäktsmål och som makar till agerande män. I våldtäktsexemplet är gärningspersonen man och brottsoffret kvinna. Detta återskapar en bild av att användningen av manligt pronomen är "könlöst" såvida inte sexualitet diskuteras samt visar och reproducerar en heterosexuell norm. När tilltalades närstående diskuteras utpekas den tilltalade som man och den närstående som kvinna. Även detta tyder på en heteronormativitet och på en manlig norm. I de exempel där kvinnor omnämns är de passiva och diskuteras endast som mottagare av en mans agerande.

Representation

Seriens huvudförfattare är man. De tre författare som har ansvarat för uppdateringar av böckerna är alla män.

Specialprocess, Lars Heuman, 6:e uppl., 2007

Förekomsten av kritisk problematisering

Generellt saknar boken en kritisk utgångspunkt och problematisering av de rättsfrågor som presenteras. Endast ett fåtal diskussioner lyfts och då väldigt kortfattat. En av de

frågor som diskuteras djupare är de familjerättsliga målen. Där diskuteras både vilka frågor domstolen kan och bör befatta sig med samt problemen med att garantera barnets bästa vid förlikningar. Författaren lyfter även en diskussion kring skiljemäns möjlighet att vara opartiska.

Utöver ett kort konstaterande om att rättssäkerheten inte alltid kan garanteras diskuterar Heuman inte problematiken med specialprocesser som företeelse. Han gör ingen analys av de problem och risker som en sådan kan medföra eller hur och vem de drabbar. Tvärtom framhäver han specialprocessens fördelar och argumenterar utifrån ett strikt samhällsekonomiskt perspektiv med effektivitet för ögonen. Förvisso presenteras det rättsliga skydd som finns, exempelvis officialskyddet i summariska processer, men det förs ingen diskussion kring dess omfattning eller tillräcklighet.

Medveten genusproblematisering

Med hänsyn till den bristande kritiska problematiseringen är det inte anmärkningsvärt att inte normkritik förekommer i boken. Det hade varit särskilt relevant i kapitlet om familjemål, där författaren i sin framställning förutsätter en familjebildning som bygger på ett heterosexuellt parförhållande med barn.

Historieskrivning

Heuman anlägger inte ett historiskt perspektiv på specialprocessen och därmed saknas en analys av relevanta faktorerens historiska utveckling.

Behandling av relevanta rättsområden

Det vore framför allt intressant med en analys av de olika specialprocessernas effekt samt vem som gynnas eller missgynnas av dem. Exempelvis skulle en analys av vem som äger vad i ett förhållande vara relevant för att lyfta ett genusperspektiv på utmätning. Likaså skulle en diskussion kring ojämna styrkeförhållanden i förhandlingssituationer komplettera författarens diskussion. Ett annat område som skulle vara intressant att föra en diskussion kring är de risker som vissa förfaranden medför, exempelvis risken för missbruk av summariska processer.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Heuman använder genomgående "han" som pronomen för aktörerna i boken. Detta sänder ut dels en bild av mannen som norm, dels en av mannen som något neutralt och könlöst. Det finns ett kapitel som avviker från mönstret: det om familjerättsliga mål. Även här benämns de flesta roller som maskulina, men med ett viktigt undantag: föräldrar benämns i flertalet fall som "han eller hon". Detta skapar en bild av att det är den enda sfären som kvinnor agerar i. Det förstärker även den heteronormativa familjebildning som Heuman förutsätter.

Användning av exempel

Författaren använder sig sällan av direkta exempel, men i dessa är det främst "roller", såsom domare, som agerar. Dessa benämns alltid med maskulint pronomen. Kvinnor agerar endast i exemplen i det familjefokuserade kapitlet samt såsom hustru till huvudaktören. Ett exempel på tydligheten i detta rör en gäldenär och dennes hustru, där det framgår att författaren ser mannen, samt det heterosexuella parförhållandet, som norm.

Representation

Boken är skriven av en man.

Straffrättens påföljdslära, Nils Jareborg, Josef Zila, 3:e uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken saknar överlag problematisering av begrepp och juridiska fenomen. Trots att författarna säger sig vilja visa sammanhanget bakom lagstiftningen, tas endast fåtalet områden upp för diskussion. Det mest genomarbetade området är de olika synerna på kriminalisering och straffets funktion. Där lyfts de bakomliggande ideologierna, vilket visar upp en mångsidig bild. Författarna diskuterar även begreppet rättvisa och problematiserar kortfattat synen på vem som begår brott. Utöver detta tas varken större eller mindre problematiseringar upp. Framför allt saknas en normkritisk granskning.

Frånvaro av diskussion förstärks av ett genomgående diskutabelt användande av sociala faktorer såsom klass och etnicitet.

Medveten genusproblematisering

Författarna lyfter inte diskussioner kring genus eller likabehandling. Istället använder de genomgående en uppdelning av människor efter kön och etnicitet. Detta visas exempelvis vid användandet av statistik över gärningspersoner där författarna lyfter det totala antalet samt antalet kvinnor utan att ange antalet män. På så sätt reproduceras bilden av att gärningspersoner i regel är män, medan kvinnor som begår brott utgör ett undantag. Även i andra diskussioner framstår den manlige gärningspersonen som norm. Vid ett tillfälle lyfts kvinnor som brottsoffer vid misshandel fram som en omständighet som gör att brottet i högre grad bör anses vara ett artbrott än när brottsoffret är man. Detta skapar en bild av kvinnor som offer som behöver omhändertas samt att våld mot män är "naturligt" i högre grad. Författarna visar även upp stereotypa könsroller när de ger exempel på vem som anses vara närstående. Bli nämns både fastrar och mostrar, men varken farbröder eller morbröder. Detta förstärker en stereotyp syn på att den privata sfären är kvinnligt betingad.

Boken lyfter fram citat utan någon juridisk relevans. Av dessa är endast fyra av 39 skrivna av kvinnor, i förhållande till 30 skrivna av män. Deras innehåll framstår i vissa fall som anstötligt. Exempelvis citeras Evert Taubes "Balladen om Gustaf Blom från Borås": "Hans hud var vit, hans ögon blå, men själen den var svart. En skiftning i kulören, det gör väl ingenting – nej, hellre snälla svarta barn, än vita i Sing-Sing". Någon diskussion kring urvalet av dessa citat görs inte.

Historieskrivning

Boken fokuserar snarare på de olika ideologierna bakom påföljder än på historien bakom.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det vore intressant och relevant med en diskussion kring begreppet objektivitet, framförallt knutet till domarnas roll. Även en analys och diskussion kring vilka bilder som reproduceras i domar och rättegångar hade behövts för att komplettera den relativt

ensidiga bilden som författarna lyfter kring påföljdsläran. I samband med ämnet borde också en diskussion kring brottsoffret överhuvudtaget och det ideala brottsoffret i synnerhet lyftas. Överhuvudtaget saknas reflektioner kring människorna som är inblandade när påföljd ska dömas ut, som om dessa vore helt skilda från sina värderingar och det samhälle de existerar i. Det vore även intressant med en diskussion kring gärningspersonen samt kring vem, utifrån sociala strukturer, som döms och till vilken påföljd.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Språket är generellt könsneutralt. Aktörerna består generellt av olika roller, såsom målsägande eller domare. När så inte är fallet används istället alltid "han/hon" eller "hans/hennes", dvs ett könsspecifikt språk med inriktning på båda könen.

Användning av exempel

Författarna använder sig inte av direkta exempel. De exempel som finns baseras på att aktörerna består av de olika rollerna som framträder vid domstolen, dvs det är domstolen eller försvarsadvokaten som agerar. Detta sker i könsneutrala termer.

Representation

Boken är skriven av två män.

Internationell och komparativ rätt, termin 6

Granskad litteratur:

- *Folkrätten i ett nötskal, Ulf Linderfalk (red.), 1:a uppl., 2006*
- *Komparativ rättskunskap, Michael Bogdan, 2:a uppl., 2003*
- *Svensk internationell privat- och processrätt, Michael Bogdan, 7:e uppl., 2008*

Carin Carlson

Sanne Carlsson

Sofia Söderberg

Inledning

Inledningsvis ska det framhållas att ingen av de granskade böckernas författare har något uttalat jämställdhets- eller likabehandlingsperspektiv. Rapporterna bör därför läsas med detta i åtanke då kritiken som framförs framför allt handlar om något som ligger utanför författarnas ambition när de skrev sina böcker.

Inget av de avsnitt som beskriver historieutvecklingen inom rättsområdet diskuterar vilka grupper som deltagit i den juridiska och politiska beslutsprocessen. Således kan samtliga avsnitt som diskuterar den historiska utvecklingen av rättsområdet bedömas vara outvecklade när det gäller frågan om att belysa vilka grupper som haft inflytande över området. Det som framgår tydligast är ett generellt osynliggörande av kvinnor. Detta kan anses spegla kvinnors historiska och i viss mån fortfarande aktuella svårigheter att delta samt få inflytande i olika former av beslutsprocesser.

Det finns självfallet många olika diskussioner som skulle kunna behandlas i anknytning till ett sådant brett rättsområde som den internationella rätten. En viktig sådan är vilka normer som reproduceras inom den komparativa rätten. Detta hänger samman med att metodutövningen präglas av vilken syn tillämparen har på frågor som exempelvis etnicitet, kultur och religion samt genus. Gällande folkrätten hade det varit intressant med en kompletterande behandling av minoriteters och kvinnors ställning i det folkrättsliga sammanhanget, samt vilka olika synsätt som finns inom rättsområdet gällande dess existens och utformande. Vissa kompletterande frågeställningar skulle gällande folkrätten enkelt kunna lyftas genom att utöka de diskussionsfrågor som finns i slutet på varje kapitel. Inom den internationella privat- och processrätten skulle författaren ytterligare kunna behandla de svårigheter som kan uppstå gällande kollisionsregler och olika definitionsbegrepp. Gällande samkönade äktenskap/relationer finns det ett flertal diskussioner som skulle kunna kompletteras, exempelvis rörande erkännande av äktenskap i utlandet, adoption och vilka familjerättsliga problem som kan uppstå när ett land inte erkänner de rättsinstitut som familjebildningen bygger på. Slutligen hade det varit intressant med en analys gällande vilka skyddsintressen som existerar, och vad som händer när dessa inte korresponderar med den enskildes

livssituation. I en sådan diskussion kan även begreppet *ordre public* kunnat problematiseras för att synliggöra vilka värden som generellt anses vara, samt inte vara, relevanta att skydda.

Hur man betraktar den internationella rätten och hur man förklarar olika lagstiftningars skillnader, hänger i någon mån samman med vilken betydelse och innebörd man lägger i begreppet etnicitet och även hur man ser på globala maktrelationer. Därför hade en diskussion kring detta bidragit till att öka studenternas förståelse för kursens innehåll.

De granskade böckerna har valt olika förhållningssätt till språket. De böcker som är författade av Michael Bogdan använder sig i stor utsträckning av ett könsspecifikt språk, uttryckligen eller indirekt genom att könsneutrala begrepp ändå vid exemplifiering får manliga pronomen, medan Linderfalks bok använder sig av ett könsneutralt språk. De fåtal gånger då könsspecifika pronomen används är detta som "han eller hon" eller "hon". De rättsfallsreferat som valts i "Internationell privat- och processrätt" återspeglar ofta könsstereotypa rollfördelningar, där kvinnor exempelvis får roller som fd fruar som vill ha underhåll, skadelidande samt mödrar. Självfallet kan det vara svårt att hitta rättsfallsreferat som på ett könsneutralt sätt belyser de aktuella rättsfrågorna, dock hade den typen av exempel kunnat kompletteras med någon form av diskussion om vilka normer de speglar.

Det finns en relativt tydlig heteronorm i böckerna, vilket framförallt synliggörs genom att familjekonstellationerna i exemplen generellt förutsätts vara heterosexuella par.

Sammanfattningsvis kan böckerna framförallt bedömas osynliggöra kvinnor samt andra minoritetsgrupper som politiska aktörer. I kombination med det språkbruk som används reproduceras normer kring vem som agerar på den juridiska och politiska arenan.

De tre granskade böckerna är alla skrivna eller redigerade av män. Om man räknar kapitlen i Linderfalks bok är 12 av 14 kapitel skrivna av tre män och två kapitel av två kvinnor.

Carin Carlson

Folkrätten i ett nötskal, Ulf Linderfalk (red.), 1:a uppl., 2006

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken syftar endast till att vara en introduktion till och en sammanfattning av folkrätten. Således är det inte oväntat att det generellt sett inte förekommer någon djupare problematisering eller ingående diskussioner. De frågor som tas upp konstateras snarare än diskuteras. Exempelvis sätter författaren fingret på de bakomliggande politiska intressena när internationellt våld diskuteras. Ett fåtal områden har dock mer ingående problematiserats, exempelvis förhållandet skadad stat och skador på miljön.

I slutet av varje kapitel ställs frågor i syfte att få läsaren att tänka över och diskutera vissa frågor djupare. Detta öppnar upp för en diskussion utan att författaren lägger fram alla aspekter samt utan att ta plats.

Medveten genusproblematisering

I boken förekommer inte någon uttalad genusproblematisering eller någon diskussion kring normkritik.

Historieskrivning

I vissa fall ges en historisk bakgrund till folkrätten. Denna är dock kortfattad och problematiserar inte vem som har fått vara aktör eller vilka normer som har varit rådande.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det vore intressant med en diskussion kring det politiska spelet mellan staterna, både inom organisationer som WTO och FN och som fristående aktörer. Även diskussioner kring minoriteters och kvinnors ställning samt olika synsätt på folkrätten som företeelse vore intressanta. Det är förståeligt att många relevanta diskussioner inte lyfts i en introduktionsbok. Ett förslag vore att utöka de diskussionsfrågor som avslutar varje kapitel.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Boken använder sig endast vid två tillfällen av vissa uttryck som är tydligt könsspecifika: "gentlemen's agreement" och "till sista man". Dessa ger uttryck för en manlig dominans

som är inbyggd i språket. Det senare uttrycket ska förstås som gällande för både män och kvinnor. På detta sätt görs mannen till ett könlöst begrepp, och i motsats kvinnan till något könsspecifikt. Generellt används dock ett könsneutralt språk.

Användning av exempel

De främsta subjekten i boken är, precis som i folkrätten, stater. Dessa benämns utan pronomen eller könsspecifikt språk. Boken använder sig av ett du-tilltal riktat till läsaren. På så sätt undviks könsspecifika termer. Endast en handfull gånger används könsspecifika pronomen, då som "han eller hon" eller "hon".

Representation

Boken består av 14 kapitel varav 12 är skrivna av tre stycken män och två av två stycken kvinnor. Bokens redaktör är man.

Sanne Carlsson

Komparativ rättskunskap, Michael Bogdan, 2 uppl., 2003

Förekomsten av kritisk problematisering

Boken "Komparativ rättskunskap" behandlar inte enskild lagstiftning i detalj. Den syftar till att översiktligt beskriva rättssystem i olika länder och till att påvisa hur dessa på ett rättsvetenskapligt sätt går att jämföra med varandra. Därför är frågeställningen om en diskussion kring en specifik lagreglerings effekt på olika grupper i samhället inte relevant. Däremot kan man fråga sig om författaren diskuterar vilka praktiska konsekvenser som komparativ metod kan få i samhället utanför den juridiska sfären. En sådan diskussion har marginellt utrymme i texten – författaren har i första hand intresserat sig för vilka praktiska effekter en komparation har inom ramen för juridisk praktik och för dem som tillämpar juridiken. Författaren anför en rad olika skäl till varför komparativ metod är av intresse för en jurist. Han vill förklara vilka användningsområden som detta rättsområde/denna metod har, och nämner däribland att det är en fråga om allmänbildning (s. 26).

Framställningens fokus ligger på de problem som kan uppstå *när* komparativ metod tillämpas, inte på problem som skulle kunna uppstå *genom* tillämpandet av komparativ metod, inom såväl som utanför juridiken. En sådan problematisering hade, till exempel, kunnat handla om att metodtillämpningen kan vara präglad av tillämparens fördomar angående hur andra rättsordningar präglats av etnicitet, genus, eller dylikt. Hur reproduceras fördomar vid tillämpandet av rättsregler när rättsordningar i olika länder systematiskt hålls i sär och jämförs i ljuset av författarens uppfattning om respektive lands kultur? Går det att frikoppla rättsreglerna från en etnisk kontext genom att komparativrättaren förhåller sig objektiv? Författaren skriver följande om dylika problem: *"Vilka faktorer som man anser vara relevanta och bestämmande för rättsordningens utformning beror naturligtvis till stor del på komparatistens egna ideologiska och andra uppfattningar och värderingar. En marxist med bestämda åsikt om sambandet mellan produktionssystemet och rättsordningen är uppenbarligen benägen att tillmäta det ekonomiska samhällssystemet större betydelse än en idealist som söker rättsreglernas ursprung i människans abstrakta föreställningar om absolut rättvisa. I och för sig vore det önskvärt om komparatister kunde angripa problemet utan förutfattade meningar beträffande vilka faktorer som avgör rättssystemets utformning eller om de åtminstone vore beredda att ompröva sin inställning när den i konkreta fall visar sig vara ohållbar. På detta sätt skulle komparativ rätt kunna tjäna som verifikationsverktyg för komparatisternas olika teorier. I verkligheten är det dock inte sällan så att komparatisten har sin färdiga världsbild som han håller fast vid, exempelvis genom att endast undersöka de faktorer som enligt honom kan vara relevanta och avstå från att studera andra faktorer vilka kanske anses relevanta av andra komparatister. (s. 65)*

Förutfattade meningar och färdiga världsbilder skulle enligt författaren kunna påverka utfallet av en komparativ analys. Således tycks sådana frågor centrala för hur en tillämpning av den komparativa metoden kommer att gestalta sig. Trots detta låter författaren bli att utveckla vad han åsyftar när han nämner "förutfattade meningar" och "färdiga världsbilder". Vad är det som orsakar att människor har förutfattade meningar? Vad består de i och hur yttrar det sig? När författaren själv påkallar problematiken gives ett ypperligt tillfälle att diskutera dessa frågor vidare och på så sätt grunda en mångfalds- och jämställdhetsorienterad utblick på det som behandlas i resterande delar av boken.

Medveten genusproblematisering och användning av exempel

Författaren har inget uttalat genusperspektiv eller något uttalat kritiskt förhållningssätt i relation till normer över huvud taget. Möjligen finns en viss implicit medvetenhet om problematiken med att i äktenskapliga sammanhang köpa kvinnor för pengar, se s. 195 där följande finns skrivet:

”Med hänsyn till att muslimsk rätt inte känner någon giftorätt eller dylikt utan bygger på en total egendomsseparation emellan makarna, får hustrun i samband med en eventuell skilsmässa ta hemgiften med sig, dvs mannen tvingas att verkligen erlägga brudpriset (mahr, ”garantisumman”). Systemet innebär alltså en ekonomisk garanti som brudgummen tillförsäkrar sin blivande hustru. En tradition som vid ytligt påseende kan tyckas omvandlat kvinnan till ett köpeobjekt kan alltså i praktiken ha ett helt annat syfte och verka till hennes fördel.” (s. 195)

Exemplet visar att författaren i viss mån är medveten om att reproduktionen av kön kan se mycket olika ut på olika platser även i juridiskt hänseende. Författaren vill visa på att skillnaderna mellan västerländska och muslimska rättsystem ibland kan vara mindre än vad man tror, och att något som kan te sig främmande i själva verket har liknande funktioner som västerländska rättsinstitut. Trots detta låter författaren bli att ta ställning till vad som kan vara problematiskt med att använda benämningen ”brudpris” ur jämställdhetsperspektiv och varför det skulle kunna vara eftersträvansvärt att undvika vissa typer av benämningar, trots att den praktiska funktionen är densamma. Med tanke på att det i boken i övrigt förordas att ha utomjuridiska kunskaper när man tolkar och förstår rättsregler i olika länder som ska kompareras (s. 55), undrar man som läsare varför genusperspektiv inte anses vara en sådan utomjuridisk kunskap som är av relevans, trots att sådana perspektiv skulle kunna förklara terminologin i exemplet ovan.

Historieskrivning

Historieskrivningen präglas starkt av författarens uppfattning om att man i merparten av världens kulturer har behov av att lösa problem genom överenskomna regler. Författaren skriver följande om rättsystemens funktion:

”Det är mycket möjligt att socialistisk rätt tjänade andra klassintressen än de västerländska rättsordningarna. Men man får inte förväxla en rättsnorms rättspolitiska syfte (exempelvis att på ett eller annat sätt bidra till samhällets utveckling i socialistisk riktning) med dess funktion, dvs.

uppgiften att reglera vissa konkreta situationer. Det är bara identitet såvitt gäller funktionen som är nödvändig för att man skall kunna betrakta två rättsregler som inbördes jämförbara. Om det i både västerländska och socialistiska stater förekom samma situationer vilka var underkastade rättslig reglering, så kunde man jämföra denna reglering för att upptäcka i vad mån den skilde sig mellan de olika länderna. Det är knappast möjligt att förneka att trafikbestämmelserna uppfyllde samma funktion i båda samhällena och att de därför i högsta grad var jämförbara med varandra.” (s. 60-61)

Genom att lägga analytisk emfas på rättsreglers funktion i en ”konkret situation” förflyttas fokus från vad som är orsaken till att det i vissa länder har vuxit fram ett system som tillhandahåller gemensamma regler för ett samhälles medborgare, medan det på andra platser inte nödvändigtvis behöver finnas sådana regler. Ur ett mångfaldsperspektiv osynliggörs således hur man på andra platser skulle kunna se på situationer som enligt författaren är självklart problematiska. I ett sammanhang då det talas om rättsreglers funktion kan det tyckas lämpligt att historiskt placera idén om moderna, juridiska system i en västerländsk demokratisk kontext, till exempel genom att tala om revolutionsfilosofiska idéer om maktdelningslära och samhällskontrakt. Att utelämna de historiska stommar som ligger till grund för och legitimerar ett juridiskt system av västerländsk modell kan i viss mån synas en aning vilseledande. Hur man definierar juridik och således kontextualiserar det juridiska systemet historiskt präglar nämligen uppfattningen om vilka situationer som anses vara juridiskt problematiska och hur dessa situationer bör lösas. Det kan tyckas praktiskt och effektivt att funktionskategorisera tänkta handlingsregler i olika system, men det förflyttar fokus från frågan om vem som beslutat att reglerna skall gälla. Frågan om hur ett problem löses handlar till syvende och sist om *vem* som löser problemet och huruvida denna någon verkligen har *legitimitet* att lösa problemet för andras räkning i den situation som har uppkommit. Om en helt regel saknar förankring bland samhällets medborgare kan den väl knappast anses jämförbar med en regel som bygger på ett majoritetsbeslut bland ett stort antal människor, hur ”konkret” situationen än är som regeln ämnar att lösa.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Som ovan nämnt finns det uppenbara möjligheter att på ett flertal ställen i texten utveckla diskussioner om jämställdhet och mångfald. Under rubriken ”Förklaring av

likheter och skillnader mellan rättsystemen” och underrubriken ”Demografiska faktorer” skriver författaren följande:

”Människosläktet är uppdelat i några få raser, vilka i sin tur består av en stor mängd olika etniska grupper. Eftersom de olika raserna och grupperna ofta har olika historisk bakgrund, lever i länder med olika geografiska förhållanden, bekänner sig till olika religioner osv, är det knappast överraskande att de ofta lever i länder med rättsordningar vilka skiljer sig från varandra. En helt annan fråga är dock huruvida några av skillnaderna mellan rättsordningarna kan förklaras av de rent biologiska skillnaderna mellan människor tillhörande olika raser resp. etniska grupper. I den komparativa rättens barndom fanns det faktiskt komparatister vilka ansåg att rasen var den viktigaste faktorn i fråga om rättsordningens utformning. Den biologiska rasfaktorns inflytande på rättsordningen är dock helt obevisat, självfallet med undantag av sådana rättsregler vilka avser att reglera just rasfrågor (exempelvis lagar om rassegregation eller, tvärtom, om förbud mot rasdiskriminering.) Vissa biologiska skillnader mellan befolkningar i olika länder kan i vissa fall påverka rättsordningarna, men dessa biologiska skillnader uppkommer ofta även mellan befolkningar tillhörande samma ras och kan normalt hänföras till faktorer såsom näringsförhållanden, klimat, religion osv. Bland relevanta biologiska skillnader kan man nämnda skillnader i den genomsnittliga livslängden, vilken kan påverka bl.a. den lagstadgade pensionsåldern, och skillnader i nativitetsutvecklingen, vilken kan påverka bl.a. rättsregler om abort eller barnbidrag.” (s. 69-70)

I texten ovan slår författaren fast att människosläktet är indelat i olika raser. Han menar dessutom att det finns biologiska skillnader mellan dessa raser. Författaren varken definierar begreppet ras eller uppger var han har fått dessa uppgifter ifrån. Istället går han vidare till ett resonemang kring hur dessa påstådda rasskillnader – eller etniska alternativt religiösa skillnader – eventuellt skulle kunna påverka olika rättsystem. När han i slutet av textavsnittet närmar sig vad han anser vara relevanta biologiska skillnader talar han istället om skillnader mellan människor som är hänförliga till deras levnadsförhållanden, det vill säga deras beteende, och inte människors fysiologiska biologi. Det finns otaliga problem med den här delen av texten, ur mångfaldsperspektiv såväl som rent begreppsmässigt. Ur mångfaldsperspektiv vill man som läsare gärna ha en förklaring till varför författaren väljer att använda sig av begreppet ”ras” helt oproblematiserat. När författaren kopplar begreppet ras till biologiska parametrar bör författaren förklara vad han faktiskt menar och om han har empiriskt underlag för ett

sådant påstående. En diskussion om etniska olikheter är definitivt av intresse, men diskussionen kan lätt urarta om sociala skillnader förväxlas med biologiska skillnader.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Då författaren har en tydlig ambition att övertyga läsaren om den komparativa rättens fördelar blir det i stora delar av boken tydligt att den är skriven till en tänkt mottagare; juriststudenten. Det är också tydligt att denna mottagare inte är könlös: *”Den största fara som hotar en studerande av utländsk rätt är att han medvetet eller omedvetet utgår ifrån att en mängd juridiska begrepp, rättsinstitut, tolkningsmetoder osv, i den egna rättsordningen är gångbara också i det studerade främmande rättsystemet.”* (s. 40)

Juristen, komparatisten, juriststudenten och läsaren tycks alla vara män.

Representation

Författaren är man.

Sofia Söderberg

Svensk internationell privat- och processrätt, Michael Bogdan, 7:e uppl.,
2008

Förekomsten av kritisk problematisering

Författaren tar i flera fall upp potentiella och aktuella problem som uppstår genom att olika länder använder sig av olika kollisionsregler samt olika definitionsbegrepp. Ett flertal områden hade kunnat beröras i anslutning till det aktuella ämnet alternativt diskuteras ytterligare. Det sker en genomgång av problemet med prejudiciella frågor, och hur dessa ska behandlas, vilket är relevant. En mer omfattande diskussion på området hade varit intressant för att än tydligare synliggöra relevansen av vilket lands lag som tillämpas, samt vilka konsekvenser det får. Dock föreligger det inte någon uttalad ambition från författarens sida att belysa ämnet ur ett genus- eller likabehandlingsperspektiv.

Medveten genusproblematisering

I förordet nämner författaren att enbart manliga pronomen används i bokens framställning. Detta motiveras med att den svåra texten inte ska uppfattas som mer svårläst. Då formuleringen inte kompletteras med någon problematisering av hur normerna inom juridiken ser ut kan den inte ses som någon ansats att försöka lyfta ett genus- eller likabehandlingsperspektiv. Det sker ingen uttrycklig problematisering av dessa perspektiv i resten av boken heller.

Historieskrivning

Bakgrunden till dagens regelsystems tillkomst tas upp relativt kortfattat. Det hade varit intressant med en kompletterande diskussion och analys över vilka grupper som haft möjlighet att delta i beslutsprocessen samt vilka intressen som dominerat rättens utformande. Detta hänger samman med att vissa grupper, exempelvis kvinnor, har haft samt fortfarande har, limiterade möjligheter till inflytande.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Det faktum att samkönade äktenskap inte genomgående erkänns i utlandet hade kunnat belysas ytterligare. Även vilka problem som kan uppstå för makar i en sådan situation samt, rörande lesbiska, vad som gäller om de har gemensamma barn genom insemination. Rörande adoption hade det varit intressant med en genomgång av vad det konkret skulle kunna uppkomma för problem med barn som adopterats av ett samkönat par, alternativt barn som fötts genom surrogatmödraskap samt en kompletterande diskussion om hur dessa problem skulle kunna förhindras alternativt lindras.

Vad gäller flyktingars situation hade det varit intressant med en kompletterande diskussion ur ett EU-rättsligt perspektiv, där Dublinförordningens innebörd och konsekvenser hade kunnat beröras.

Slutligen hade det varit relevant med en fördjupad problematisering av begreppet *ordre public*, och vilka värden som generellt anses vara relevanta att skydda samt vilka intressen som inte anses vara lika skyddsvärda.

Användning av könsneutralt språk/könsspecifikt språk

Språket är könsspecifikt, författaren använder sig enbart av manliga pronomen, vilket utlovats i förordet. Undantaget är begreppet "människa" som har feminint pronomen.

Användning av exempel

De teoretiska exemplen har inte gjorts könsneutrala. Flera av de rättsfall som valts ut och diskuteras har könsstereotypa rollfördelningar, där kvinnor framför allt har roller som hustrur, fd fruar som vill ha underhåll, mödrar samt skadelidande. Vidare använder sig författaren av en heteronormativ familjebild, där familjekonstellationer generellt i exemplen förutsätts bestå av ett heterosexuellt par.

Representation

Författaren är en man.

Carin Carlson

Allmän rättslära och rättshistoria, termin 6

Granskad litteratur:

- *Juridiska principfrågor - rättvisa, gällande rätt och rättigheter, Nigel E Simmonds, 11:e uppl, 1988*
- *Juristernas nära förflutna; Kjell Åke Modéer; 1:a uppl.; 2009*
- *Rätt och rättfärdigande, Christian Dahlman, 1:a uppl., 2007 & 2:a uppl., 2010*
- *Stat och Straff, Christian Häthén, 10:e uppl., 2008*

Sanne Carlsson

Melanie Gutman

Mirjam Katzin

Ulrika Svallingson

Inledning

Den här kursen sticker ut från utbildningen i övrigt på det viset att den befinner sig i gränslandet mellan juridik och näraliggande ämnen. Det gör att kursen i högre grad har möjlighet att öppna för perspektiv på rättens tillkomst, effekt och tillämpning och leda till ett nyttigt medvetandegörande. För det första ska sägas att kursen innehåller utbildningens klart bästa exempel på problematisering, analys och genusperspektiv, vilket speglas i litteraturen som ju i flera fall är skriven av fakultetens lärare. Men allt som är bra kan givetvis göras bättre!

Vad som kan framhållas är vikten av att problematisera kring det faktum att rättens tillkomst inte är slumpmässig utan i viss mån återspeglar historiska orättvisor. Det är också viktigt att de orättvisorna inte fortsätter att reproduceras genom att man dels fortsätter att osynliggöra kvinnor och minoriteters plats i historien och dels inte diskuterar det faktum att det framför allt är män som står ut i historieskrivningen på grund av dessa orättvisor. Kjell-Åke Modéers bok *Juristernas nära förflutna* är ett utmärkt exempel på hur detta kan undvikas. Även rättsfilosofin borde i högre grad diskutera hur det kommer sig att de filosofer som där tas upp nästan uteslutande är västerländska män och också vad det får för effekt på vår förståelse av filosofin. Det är också viktigt att redovisa ett brett spektrum av värderingar och förhållningssätt för att möjliggöra ett ifrågasättande av förgivettagna normer och idéer. Därför bör man lämna ett större utrymme för alternativa och kritiska teorier.

Författarna har i olika grad ett könsspecifikt språk. Speciellt problematisk är förstås Nigel E. Simmonds bok, som förutsätter en manlig student och en manlig preferens för snabba sportbilar och liknande.

De fyra granskade författarna är samtliga män.

Mirjam Katzin

Juridiska principfrågor - rättvisa, gällande rätt och rättigheter, Nigel E Simmonds, 11:e uppl., 1988

Förekomsten av kritisk problematisering

Eftersom boken befinner sig i gränslandet mot filosofin har den stora förutsättningar att presentera kritiska perspektiv. Bokens tre huvudrubriker: *rättvisa*, *gällande rätt* och *rättigheter* ger i varje fall sken av att boken tänker sikta högt i sina medvetandegörande föresatser.

Författaren framställer sin ansats som dels att utföra ett gediget hantverk, dels skapa en sorts vägledning till studenten för att denne lättare ska kunna läsa böcker av olika filosofer. Boken visar på hur juridiska frågor hänger samman med filosofiska problem, som till exempel värdet av jämlikhet. Trots det exemplifieras i princip bara män och den hypotetiske studenten som boken talar till refereras konsekvent till som "han". Genom att å ena sidan visa på stor kunskap och ödmjukhet inför det filosofiska ämnet och behovet av reflektion men å andra sidan i sin egen framställning inte vara tillräckligt noggsamt observant vad gäller integrerandet av jämlikhet på ett mångfacetterat sätt medvetandegörs detta kanske inte i tillräckligt stor omfattning. Detta är särskilt problematiskt i förhållande till de studenter som tycker att det är ett icke-problem eller en icke-fråga.⁹

Simmonds belyser problematiken med att ha så kallat problembaserat tillvägagångssätt i ämnet eftersom det i ämnets natur ligger att reflektera över ämnet i sig själv och över sin egen ställning. Boken ämnar fungera som en karta över ämnets grundläggande geografi och fungera som en språngbräda mot inhämtandet av ytterligare och fördjupande kunskaper.

De teorier som lyfts fram rör sig främst i det liberala fältet. Författaren skriver att han har ställt in siktet på ett smalt område för att det är det enda sättet att få studenter att ge sig i kast med originaltexterna. Författaren menar också att han visar flagg genom att koncentrera sig på den del av allmän rättslära som sammanhänger med politisk teori.

---

⁹ Efter att i tre år läst ett stort antal av kursutvärderingarna för grundutbildningen kan konstateras att den uppfattningen föreligger hos ett inte ringa antal studenter.

Vidare menar Simmonds att hans nyckelfråga bara kan förstås i ljuset av den moderna liberalismen han har bland annat därför valt att inte debattera exempelvis marxistiska rättsteorier och att boken skulle kräva ett helt annat omfång om man skulle behöva relevant redogöra för andra riktningar utanför liberalismen.

Även om det finns mycket att anmärka på med boken tycks författaren relativt medveten om sin egen positionering. Därtill anger sig boken inte för att vara heltäckande vilket måste ses som positivt.

Medveten genusproblematiskering

Förordet visar på rättens komplexitet och på olika perspektiv på synen på rätten. Inget belysande av genusperspektivet eller exempel därpå återfinns, dock hålls det på en generell nivå fram att det finns många olika sätt att tolka rätten och lagen, samt att rättvisa är något komplext och att juridik inte enbart är en samling regler som det bara är att godta.

Historieskrivning

Boken innehåller inte särskilt mycket historiebeteckning men utöver att författaren pratar om människor och människan, vilket måste inbegripa alla, så nämns i princip inte kvinnor i boken. Anledningen till att de flesta av filosoferna som boken redogör för är män är heller inget som berörs.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Förordet i den här boken, åtminstone delar av det, skulle med fördel kunna användas tidigt i utbildningen för att möjliggöra för studenterna att tillägna sig ett kritiskt tänkande.

Inledningen tangerar även vid den viktiga insikten att många studenter tycks betrakta rätten som en samling regler fastställda av lagstiftare och domare varvid den centrala uppgiften blir att lära sig reglerna och behärska olika tekniker. Författaren poängterar att den mera upplysta studenten kommer att uppleva det viktigt att betrakta och kritisera rätten ur en moralisk synvinkel.

Ämnet rättsfilosofi bjuder egentligen själv på utmärkta förutsättningar för att diskutera rättslig problematik ur flera olika perspektiv. Ämnet inbjuder dock till en kanske mer kritisk läsning, om man haft som föresats att försöka peka ut det som är viktigast vad

gäller till att redogöra för rättvisan och det moraliskt rätta, måste läsningen av boken spegla detta även om det leder till en strängare uppfattning av den än vad som hade behövt vara fallet annars.

Såsom rättsfilosofikursen hitintills varit uppbyggd, med en liten samling mer fördjupande seminarier i slutet, skapar man förutsättningar för att nå en fördjupad förståelse av ämnet oaktat bokens eventuella brister. Detta kräver dock att föreläsarna blottlägger bokens brister såväl som framhåller dess kvaliteter. Det hade ur en genus- och likabehandlingsaspekt även varit önskvärt att komplettera med genusteori. Det hade även kunnat vara intressant att anlägga de i boken framförda filosofernas teorier och argument på moderna rättsliga företeelser.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk och exempel

Med tanke på det filosofiska ämnets högre abstraktionsnivå finns större möjlighet att hålla diskussionen med ett brett och jämlikt språk- och exempelbruk. Ämnet torde inte till sin natur behöva begränsa sig till exempel hämtade från den manliga stereotypsvärlden.

Boken har en konsekvent tillämpning av maskulint pronomen när man hänvisar till den tilltänkte läsaren eller studenten. *Den* är i princip ersatt med *han*. Det bör tilläggas att boken är tillkommen i en samtid då kvinnor hade tillträde till universitet. Framförallt är det anmärkningsvärt att det i många fall är överflödigt med användandet av genusform utan lika gärna hade kunna stå exempelvis *denne*, *personen* eller *människan*.

De flesta filosofer som lyfts fram benämns också som han-personer men detta torde bero på att man äger kunskap om deras kön och skapar benämningen utifrån dessa fakta. Att urvalet av filosofer är män behöver dock inte ha med uteslutning att göra utan kan lika gärna bero på att författaren initialt valt vissa riktningar snarare än vissa specifika filosofer, vilket kanske inte kan klandras bokens författare. Det kan också bero på att män i högre utsträckning har getts möjligheten att studera och arbeta med filosofi. Författaren kan ändå i egenskap av kunnig i ämnet förmodligen ha en tanke om varför det ser ut så som skulle kunna föregå något kapitel eller inleda boken.

Domaren framställs per se som "han" (s.85, 109) Förutom domaren är även medborgaren alltid han, även det felaktigt neutrala "man" följs av han och personen oftast av honom. Människan får däremot ibland, men sällan, vara en "hon". (s.32)

Ett symptomatiskt exempel blir även det att exempelpersonen Jane helt plötsligt dyker upp (s.152)

En rimlig idé är att de rättigheter människor har avgör i vilka situationen man kan rättfärdiga ingripanden mot dem. Även om Jane gör fel i att dricka så mycket, bör vi inte med våld hindra henne från att dricka, eftersom hon har rättigheten att själv bestämma hur hon vill göra. Men ett tvångsingripande (eller en legal restriktion) kan rättfärdigas för att hindra Jane från att köra bil berusad, därför att hennes handlande i detta fall hotar att göra intrång på andras rättigheter.

Särskilt intressant blir det då man jämför med andra exempelpersonligheter, som "grabben" (s.66) som gillar fritid och inte har så mycket pengar jämfört med grabben som gillar pengar och snabba bilar, eller då man talar om en persons exklusiva rätt till sig själv som en rättighet till något han inte frambringat.

De olika teorierna exemplifieras genom att låta dem tala, exempelvis förklaras utilitarismen och då används orden – utilitarismen, utilitaristen, han, vi, utilitarist, utilitarister, utilitaristen, hans. (s.40).

Andra uttryck som skulle lämpa sig att analysera rent språkligt är t ex begreppen "rättens herravälde", "okunnighetslöjan" och "jämlikhetsivrare" (s.65). Vad gäller de första två exemplen är det uttryck som härstammar ifrån begrepp och som kanske snarast fått en olycklig översättning, vad gäller det tredje uttrycket är det närmast att se som ett värdeladdat ord som kanske skulle behöva förklaras bättre.

Sammanfattningsvis kan läsaren inte undgå osynliggörandet av kvinnor även om boken i sin ansats till personlig framtoning kanske lyckas få den manlige studenten eller läsaren att känna sig delaktig och inkluderad.

Representation

Boken är skriven av en man.

Melanie Gutman

Juristernas nära förflutna, Kjell Åke Modéer, 1:a uppl., 2009

Förekomsten av kritisk problematisering

Författaren ämnar diskutera och analysera historien. Detta resulterar i en bok med en tydlig problematisering och ingående diskussion av händelser, tidsperioder och strukturer. Modéer för inledningsvis en positionsdiskussion där han påpekar att den rättshistoria som presenteras i boken är en konstruktion utefter den kontext som han verkar i. Detta avspeglas både i de tolkningar som han gör och i urvalet av frågeställningar samt i den empiri som han väljer ut. Han påpekar även att den konstruktion som han presenterar inte ska eller kan ses som en objektiv sanning. Genom detta underlättar författaren för läsarens kritiska förhållningssätt.

Medveten genusproblematiskering

Rättshistorien diskuteras och analyseras ur ett genus- och likabehandlingsperspektiv. Författaren pekar ut problematiken och de förändringar i strukturer som skett över tiden. Han påpekar att begreppen kön, klass och etnicitet är skapade indelningar. Det förs en diskussion kring vem som är lagstiftare, vem som sitter i folkrepresentationen, vem som sitter i domstolen och för vem juristyrket är tillgängligt med hänsyn till kön, klass, etnicitet samt religion. Denna diskussion förs genom alla tidsperioder och inte endast vid historiska händelser eller framsteg. Exempelvis diskuteras kvinnors situation genom hela boken, inte endast vid t ex införandet av kvinnlig rösträtt. Istället påpekas konstant vem som har tillgång till makt och vem som omfattas av de medborgerliga rättigheterna. Genom detta visas att rätten inte är fristående från den samhällsliga kontexten, vilket författaren även uttryckligen påpekar. Det reproducerar även en bild av att människor är likvärdiga, ingen blir norm och ingen avvikande. Författarens fokus i genusanalysen ligger inte endast på förändringar i lagstiftning och domar, utan även på de attityder som genomsyrar samhället, exempelvis när Ruth Bader Ginsburgs svårigheter diskuteras. Författaren diskuterar även situationen för utsatta grupper såsom samerna och romerna samt religionens påverkan på rätten, och därmed även konsekvenserna för icke-kristna grupper.

Ett exempel på den genus- och likabehandlingsanalys som författaren gör är diskussionen kring fackföreningarna. Dessa och deras möjligheter till inflytande diskuteras och analyseras ur både klass- och etnicitetsperspektiv.

I boken finns dock även en fåtal problematiska framställningar. Exempelvis beskrivs vem vissa kvinnliga jurister är gifta med, vilket inte görs på motsvarande sätt med de män som de var gifta med.

Förslag på kompletterande frågeställningar och diskussioner

Sexualiteter diskuteras endast i förhållande till den senare delen av 1900-talet. Det vore intressant att lyfta ämnet på samma sätt som kön, religion och etnicitet har diskuterats för att undvika att det görs till något avvikande. Även en diskussion kring könsöverskridande uttryck skulle vara relevant.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

De främsta aktörerna i boken är historiska personer. Dessa benämns med pronomen utifrån biologiskt kön. Endast en gång benämns jurist med pronomen, då som manligt. Detta bör dock ses i en kontext av att diskussionen gällde 1900-talets början. Även medborgare benämns en gång genom "han/hon". Boken innehåller inte en diskussion kring könsspecifika begrepp.

Användning av exempel

Boken innehåller inte exempel.

Representation

Författaren är man.

Sanne Carlsson

Rätt och rättfärdigande, Christian Dahlman, 1:a uppl., 2007 & 2:a uppl., 2010

Förekomsten av kritisk problematisering

Båda böckerna syftar till att introducera läsaren för rättsfilosofin. Den senare upplagan riktar sig till studenter som ännu inte kommit i kontakt med juridiken och det rättsliga systemet och är därför av en mer grundläggande karaktär. Författaren har där valt bort alternativa perspektiv, vilket har resulterat i ett mindre problematiserande angreppssätt över lag. Frågan är i vilken utsträckning pedagogiken behöver ta över på bekostnad av ett kritiskt förhållningssätt.

Medveten genusproblematisering

Det förekommer ingen genusproblematisering i boken.

Historieskrivning

Böckerna har ingen historieskrivning av rättsfilosofin.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Trots böckernas ambitioner att framför allt presentera rättsfilosofin krävs det att författaren förklarar varför den övervägande majoriteten av omnämnda rättsfilosofer är män. Framför allt när den kvinnliga andelen rättsfilosofer minskar i den senare upplagan, en kvinna mot 34 män jämfört med den tidigare upplagan med fem kvinnor mot 63 män. Även om rättsfilosofin inte utger sig för att vara objektiv så finns det element inom rättsläran som påstår sig vara allmängiltiga och sanna, såsom inom naturrätten. Ett kritiskt förhållningssätt till de olika teorierna hade underlättats om författaren redogjort för de olika filosofernas ideologiska bakgrund och betydelse i samhället.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Böckerna använder sig genomgående av ett manligt pronomen. Utöver detta påträffas könsspecifika ord såsom "rättsvetenskapsman" som hade kunnat ersättas av den neutrala versionen "rättsvetenskapare".

Användning av exempel

Författaren använder sig av två fiktiva personer, Stina och Kalle, som får illustrera filosofernas olika tankeexperiment och tankegångar. Stina och Kalle framställs som förhållandevis könsneutrala och visar inga tydliga tendenser på att behöva markera könstillhörighet även om Kalle är generellt mer aktiv och Stina mer passiv. Stina förekommer vid ett tillfälle som båt. Det finns flera anonyma okönade exempel, men i de fall som exemplen könas får de ett manligt genus.

Representation

Författaren är en man.

Ulrika Svallingson

Stat och straff, Christian Häthén, 10:e uppl., 2008

Förekomsten av kritisk problematisering

Författaren klargör inledningsvis att boken utgör en kortfattad rättshistorisk presentation av stats- och straffrättsliga utvecklingsperspektiv. Boken behandlar valda rättsliga reformer vilka tydliggörs av att författaren jämför rätten med verkligheten och visar på regleringarnas faktiska resultat och övriga effekter. Exempelvis behandlas anonymiseringen av utomäktenskapliga mödrar på detta sätt. Även Beccarias texter sätts i perspektiv mot dennes bakgrund och sociala ställning och författaren visar på hur hans position i samhället har inverkat på hans teser. På samma sätt synliggörs ideologierna bakom de mänskliga fri- och rättigheter som ofta uppfattas som objektiva. Genom detta påpekar författaren återigen det bakomliggande maktspel som föregått vår lagstiftning, inte minst vad gäller påföljdsrättens utveckling. Dock lyfts många gånger tänkvärda och intresseväckande aspekter av behandlade ämnen utan förklaringar och reflektioner kring dessa, såsom innebörden och effekten av att inte alla fick delta i det politiska livet.

Medveten genusproblematisering

Även om författaren ibland beaktar kön som fakta så förekommer ingen problematisering av socialt eller biologiskt kön. Att häxprocesser främst riktade sig gentemot kvinnor är fakta, men betydelsen av deras kön och hur processerna påverkade kvinnors position i samhället diskuteras inte. Författaren slår uttryckligen fast att många brottsbestämmelser grundar sig i ett patriarkalt samhälle och betonar också ogifta kvinnors position i detta samhälle, men här finns ingen vidare problematisering.

Kompletterande frågeställningar och diskussioner

Bokens historiska perspektiv på rätten kretsar av förståeliga skäl kring de personer som har haft makten att påverka historien. Dessa personer består främst av män med hög social rang, vilket hade kunnat betonats löpande eller poängterats i bokens inledning för att inte kvinnor som grupp ska osynliggöras. Det förekommer att författaren understryker könstillhörighet genom att använda adjektiv som "manliga" eller liknande. Detta hade kunnat utvecklas i bisatser där det tydligare framgår vem som inkluderats respektive exkluderats. Så gör författaren exv när han beskriver kön, ålder och yrke på dem som representerade det tredje ståndet i den franska riksdagen och där erhöll rösträtt.

Användning av könsneutralt/könsspecifikt språk

Då man beskriver dåtiden kan benämningar såsom stormän vara nödvändiga. I anknytning till titlar av denna sort skulle man kunna poängtera att titeln kom utav att gruppen endast utgjordes av män, av den anledningen att kvinnor inte ansågs lämpliga för uppgiften. Man kan även fundera på om epitet såsom rättsvetenskapsman kan omformuleras till rättsvetenskapare.

Användning av exempel

Fiktiva exempel förekommer inte i denna redogörelse av den stats- och straffrättsliga utvecklingen.

Representation

Författaren är en man.

Ulrika Svallingson

Sammanfattande diskussion

Den här granskningens målsättning var att i kurslitteraturen synliggöra problem kopplade till stereotypisering av vissa grupper/positioner samt att visa på hur kurslitteraturen förhåller sig till vissa kritiska perspektiv. När vi skulle bryta ner denna ambition fann vi flera olika aspekter som behövde belysas. Dels har vi tittat på om författarna själva, uttalat eller implicit, har använt sig av ett genusperspektiv när de har skrivit sina texter. Vi har också tittat på huruvida litteraturen generellt lämnar plats för alternativa och kritiska förhållningssätt till rätten, vilket vi tror är en förutsättning för att man ska kunna integrera exempelvis genusperspektiv på ett sätt som upplevs relevant. Därutöver har vi tittat på hur användning av språk och exempel kan verka stereotypiserande. Slutligen har vi granskat könsfördelningen bland författarna. Den här sammanfattningen ska enbart översiktligt redovisa vilka resultat vi har nått och vilka slutsatser som kan dras av dem.

För det första kan konstateras att enbart ett fåtal författare har en uttalad ambition att förhålla sig till rätten ur ett genusperspektiv. Det är förstås en prioriteringsfråga vilka diskussioner som en författare väljer att lyfta. Vi tycker givetvis att det är synd att inte fler författare väljer att lyfta detta perspektiv, men eftersom det är så sällsynt har vi inte låtit detta vara den avgörande aspekten i vår bedömning av litteraturen.

Vad vi istället vill lägga större vikt vid är huruvida boken innehåller vad vi vill kalla för ett utifrånperspektiv på rätten. Detta innebär, enligt vårt synsätt, att betrakta bakgrunden till rättsreglers tillkomst, rättens samhällsliga effekter och hur rätten tillämpas. Ett kritiskt förhållningssätt kan också innebära att man undviker ett osynliggörande av marginaliserade grupper, i historien och i samtiden. Vad vi kan konstatera i vår granskning är att historieskrivningen ofta är bristfällig. Många författare framställer lagstiftaren som en opersonlig makt. Därigenom osynliggörs det faktum att lagstiftning alltid är en avvägning mellan olika intressen och att den tillkommer i en process där vissa grupper, intressen och värderingar, direkt eller indirekt, prioriteras. På samma sätt är det sällan lagstiftningens effekter redovisas, varken huruvida de förväntade resultaten nås eller huruvida rättens tillämpning leder till problematiska verkningar för vissa

grupper. Ett okritiskt förhållningssätt innebär ett osynliggörande av de samhälleliga strukturer som ligger bakom rättens tillkomst och är därmed en oreflekterad reproduktion av dess värderingar och av dolda normer och förutsättningar. Genom att inte lyfta dessa frågor försvåras också studentens möjlighet att kritiskt reflektera kring rättens verkningar och att skaffa sig en uppfattning om sina egna värderingar i relation till rätten. Detta leder in till ytterligare ett identifierat problem – den oproblematiserade föreställningen om rättstillämparens objektivitet. Vi tror inte att rättens företrädare, en gång studenter, är fria från socialt konstruerade idéer och strukturer. Det finns en risk för att den negativa sidan av detta – det vill säga fördomar – får genomslag i rättstillämpningen om man inte reflekterar över sin egen roll i systemet och ifall fördomarna inte synliggörs och diskuteras. En jurist som är medveten både om sina egna värderingar och om den specifika lagstiftningens värden, kan lättare navigera i en eventuell intressekonflikt. På samma sätt undviks godtycklighet om människor bedöms utan fördomar, vilket lättare undviks av den som är medveten om sina egna föreställningar. Det förtjänar också att påpekas att ett kritiskt perspektiv tjänar ett viktigt pedagogiskt syfte för studenterna genom att det sätter rätten i ett sammanhang.

Det ska framhållas att även om det kan verka som att vi tycker att de flesta böcker inte håller måttet, i relation till projektets stränga kriterier, så tycker vi att det finns viktiga skillnader som ska beaktas. Framför allt gäller det huruvida det finns öppningar mot en kritisk diskussion av rättens ursprung och funktion eller ej, samt huruvida språket innehåller otidsenliga stereotypiseringar.

Frågan om språket är givetvis svår. Svenskan är, som de flesta andra språk, könsspecifikt konstruerat. Språket speglar givetvis också historiska hierarkier där manligheten varit norm och överordnad. Men språket måste självfallet utvecklas och förnyas i takt med att samhällets värderingar gör det. Vi inser att man kan tycka att det är oväsentligt, "det är ju bara ord". Vi förstår också att juridiken som ämne har ett behov av väl förankrade allmängiltiga begrepp. Men ord och språk speglar vår förståelse av verkligheten. Därför anser vi att man ska undvika att reproducera en bild av att det oftast är män som besitter inflytelserika positioner genom att oproblematiserat använda könsspecifika beteckningar. Genom att använda ord som "bolagsman" och "riksdagsman" frammanar man indirekt bilden av en man i dessa roller. Detta rör sig om

vedertagna begrepp, men användandet av dem signalerar någonting som är problematiskt i ett samhälle där vi strävar efter att i princip alla platser ska vara lika möjliga att nå för alla, eftersom vi värnar om alla människors lika värde och därför är försök att använda andra begrepp önskvärda. På samma sätt är det med användandet av pronomen, ett oreflekterat användande av "han" bibehåller en problematisk norm och skapar en distans till den kvinnliga läsaren (som om man ser till statistiken för juristutbildningen är något vanligare än den manlige). Att lagstiftningen innehåller dessa begrepp och domineras av det manliga pronomet är en relevant invändning. Det pågår dock en reformering som syftar till att neutralisera lagstiftningens språk i könshänseende och doktrinen borde självfallet kunna följa och föregå denna. Flera av böckerna i granskningen har visat att det går att använda ett förhållandevis neutralt språk utan att läsningen för den skull blir otymplig eller svårtillgänglig. Det låter sig göras på olika sätt, viktigast är dock att man reflekterar över och problematiserar det förhållande som språket har till vår förståelse av verkligheten och människorna i den.

En hel del böcker återspeglar i sin användning av språk och exempel mycket stereotypa föreställningar om kvinnliga och manliga positioner och om sexualitet. I böckerna framställs kvinnor ofta som passiva – som maka, moder och offer till och för män. Familjebilden återspeglar en heterosexuell kärnfamiljsnorm som stämmer allt sämre med moderna familjebildningar. Att detta är problematiskt säger sig självt. Att dessa diskriminerande klichéer undviks är både författares och lärares ansvar.

Redovisningen av könsfördelningen av författarna talar sitt tydliga språk om vilka det är som fortfarande har det främsta inflytandet över den juridiska disciplinen: av 54 granskade författare är 43 män. Läser man deras namn skvallrar också detta om en problematisk likriktning. Vi tror att detta faktum får effekter på studenternas associationer kring auktoritet och makt. Den givna invändningen är att det bara är en tidsfråga tills vi har nått jämna siffror. Det speglar en determinism som vi inte tror på, förändringar sker inte av sig själva. Det handlar också om vilka val man gör.

Sammanfattningsvis kan alltså, utifrån de parametrar som ställdes upp vid projektets början, konstateras att majoriteten av kurslitteraturen inte i tillräcklig utsträckning lyfter problematiserande och kritiska diskussioner om rättens bakgrund och effekter, att

uttalade genusperspektiv i stort sett lyser med sin frånvaro, att historieskrivningen är bristfällig ur ett likabehandlingsperspektiv och om ambitionen är att problematisera rättens ursprung, att användningen av språk och exempel i allt för många fall leder till otidsenliga stereotypiseringar samt att den könsmissiga fördelningen bland författarna är oacceptabel.

Givetvis inser vi en del av de ansvariga lärarnas dilemman. Vid valet av kurslitteratur finns det många aspekter som ska beaktas och ett begränsat utbud att förhålla sig till. Att själv välja att författa kurslitteratur med bättre standard är också ett komplicerat alternativ. Att brister är svåra att åtgärda innebär dock inte att de inte behöver anmärkas på. Vi vill peka på vikten av att komplettera och problematisera använd litteratur, eftersom vi förstår svårigheterna med att byta ut den. En sådan diskussion kan ske på olika sätt – genom att visa på rättens effekter på samhället, lyfta marginaliserade gruppers perspektiv, diskutera juristens roll, försöka visa på språkets inflytande på vår förståelse av rätten, mm. Här hoppas vi att dels våra egna förslag och dels den av JURO sammanställda rapporten kan komma till användning. Ett förväntat svar från ansvarig lärare blir då att sådana kompletteringar sker på bekostnad av andra ämnen. Med hänvisning till vilka mål utbildningsplan och kursplan sätter upp bör dock en sådan prioritering göras.

Framför allt handlar detta om att möta samhällsliga krav på rättvisa och jämlikhet samt om behovet av en juristkår som agerar ansvarsfullt och fördomsfritt. När det handlar om att öka genusperspektivets inflytande i utbildningen så gäller det att utmana idéer om vad det innebär att undervisa i juridik, att närma sig näraliggande discipliner och att våga göra förändringar även i det som är väl inarbetat. På det viset blir detta ett inlägg i en större diskussion om juristutbildningens utformning, där det finns anledning att diskutera allt från rättsvetenskapliga utgångspunkter och hur man förhåller sig till tvärvetenskaplighet till hur man arbetar med pedagogik, vilka rättsområden man väljer att fokusera på och vilket arbete man bedriver för att motverka snedrekryteringen till programmet. Vi hoppas att denna rapport också kan stimulera till sådana samtal.

Mirjam Katzin

Bilaga: Genusinventering – en sammanställning

En sammanställning gjord av Juristutbildningarnas riksorganisation på material hämtat från landets sex juristprogram. Sammanställningen är inte uttömmande utan ska ses som en lista med förslag och idéer på hur och med vad man kan komplettera sin undervisning.

JURO

Genusinventering

En sammanställning

Baserad på material inhämtat från
de sex juristprogrammen i Sverige

Genomförd av
Melanie Gutman
och Emma Gustafsson

Bakgrund

Enligt högskoleförordningen ska studenterna på juristutbildningen "Visa kunskap om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser.". När det gäller värderingar och förhållningssätt står det något om genusperspektiv i samtliga kursplaner för juristprogrammets grundutbildning. Trots detta har vi märkt att det på samtliga orter bland studenterna upplevs bristfälligt. På initiativ av Lund beslutade JURO (juriststuderandes riksorganisation) att en översyn skulle genomföras. Lund gjorde upp en plan över hur arbetet skulle gå tillväga det vill säga vilken typ av information som skulle efterfrågas från de olika orterna för att sammanställningen skulle bli så användbar som möjligt. Informationshämtandet från de olika orterna har skett på olika sätt, på en del håll har det funnits genusgrupper som snabbt upprättat utförliga dokument, på andra håll har man samarbetat med någon ur lärarlaget och på andra har det sammanställts av JURO-delegaterna själva. När sammanställningen började ta form insåg vi att det skulle behövas en del kompletterande uppgifter, varför det i det slutgiltiga dokumentet kan finnas material som inte längre används likväl material som tillkommit efter informationsinhämtandet kan saknas. Hur som helt är inte tanken att någon ort eller person ska känna sig utpekad. Målet har varit att få fram ett adekvat dokument som ska kunna användas av såväl föreläsare som student.

Frågeställningar

Hur upplever studenterna att implementeringen fungerar? Upplevs genusperspektivet som en naturlig del eller som ett påtvunget inslag? Det verkar vara en genomgående tendens att intresset svalnar desto tydligare gräns som dras, det vill säga studenterna vill att genusperspektivet i undervisningen skall ske på ett naturligt och inte konstlat sätt i form av endast en genusföreläsning på ämnesområdet. Universitetens försök kan inte få tillräckligt genomslag om inte studenterna upplever undervisningen som givande och intressant. Problemet ser således ut att vara dubbelbottnat. Dels upplevs inte perspektivet som tillräckligt integrerat dels känner sig inte studenterna tillräckligt övertygade om att det är en typ av kunskap som de behöver i egenskap av jurister.

Exempel: Är det så att man bjuder in en gästföreläsare för att hålla en föreläsning som man kanske också använder som alibi för att ha uppfyllt kraven från högskoleförordningen och endast en minoritet av studenterna dyker upp, kan man då sägas ha uppfyllt kraven?

Syfte

Man kan se det här inventeringsdokumentet som ett första steg mot en mer integrerad genusundervisning på juristprogrammen runt om i Sverige, men därefter krävs det jobb för att komma till ett gott slutresultat. Vi sammanfattar det till vilja, samarbete och arbete.

Tanken var att sammanställa allt som faktiskt görs på de olika orterna. Att det står på pappret är dessvärre inte någon garanti på att det genomförs på ett bra sätt, men det är åtminstone en ansats. Tanken är att det ska vara ett slags inspiration och motivationsdokument där allt räknas, varje artikel och seminarium. Hur det sedan genomförs kvalitativt måste säkras på annat vis. Exempelvis genom gruppen bestående av studenter och föreläsare som deltar i momenten.

Upplägg

De olika lärosätena kombinerar ämnena på olika sätt men vi har delat in i 13 huvudämnen för vilka vi redovisar inhämtat innehåll, det vill säga hur lärosätena applicerar genusperspektivet i praktiken. Detta redovisas lärosäte för lärosäte för att möjliggöra kontakt och utbyte mellan de olika lärosätena. Oavsett om momenten är aktuella eller ej har vi valt att ta med förslagen i rapporten för att kunna inspirera.

Slutligen har vi sammanfogat en lista av de texter och artiklar som används. Således kan man på alla orter få inspiration om hur man kan angripa genusperspektivet inom ramen för olika ämnen samt förslag på litteratur och liknande som kan göra undervisningen mer essensfull. Exempelvis i Umeås fall finns en uppsjö av litteratur som enbart är referenslitteratur, den har tagits med av samma anledning som inaktuella seminarier. När det gäller materialet har vi valt att inte sortera in den efter ort eftersom

en del litteratur används på flera orter och att litteraturen kan stå för sig själv på ett annat sätt än ett seminarieupplägg.

Sammanställning

1. Innehåll i undervisningen

Statsrätt

- "Genusperspektiv på juridik" I seminarier som explicit behandlar diskriminering och rättspolitiska resonemang har genusperspektivet förts in i diskussionen. – Uppsala
- "Hur man lagstiftar", det har även förekommit seminarium om sexköp och prostitution samt om yttrandefrihet. – Lund
- En fråga på tentan som inte går att besvara om man inte läst "genuslitteraturen". – Umeå

Förvaltningsrätt

- PM med genusperspektiv som obligatoriskt moment. – Umeå
- Seminarium med uttalat genusperspektiv samt berör genusaspekter vid ett flertal andra tillfällen, t ex. i samband med att frågor om familjerättsligt underhåll diskuteras. – Uppsala

Arbetsrätt

- Ett fördjupande seminarium. Könnsdiskriminering vid deltidsarbete och föräldraledighet. – Lund
- Två av de seminarier som behandlar materiell rätt tar upp ett uttryckligt genusperspektiv, båda i arbetsrätt. Ett av seminarierna innehåller också ett rättsfall som skall analyseras ur ett jämställdhets- och genusperspektiv. – Uppsala

- Viss diskussion gällande diskrimineringslagen inom ramen för arbetsrätten. – Stockholm

Familjerätt

- Diskrimineringslagstiftningen – Kvinnor som är delägare på byråer. Belysande artikel från JUSEK. – Lund
- Vårdnadstvister – seminarium som problematiserar könsrollerna. – Lund
- Underhållsstöd mellan makar – rättsfall 2-3 stycken. – Lund
- Föreläsning om diskrimineringslagarna, har gjorts av JÄMO, HOMO (jmf. DO) – Uppsala
- Obligatoriska texter i genusteori redan till första seminariet som behandlar genusteori. Därefter behandlas genusteoretiska frågor löpande i seminarieserien. Text i äktenskapsrätt och vårdnadsfrågor. – Uppsala
- PM: Viss behandling av genusperspektiv gällande vårdnadsfrågor. – Uppsala
- Behandling av vårdnadsfrågor inom familjerätten och behandling av diskrimineringslagstiftningen. Under kursen har det tidigare förekommit att en del studenter fått skriva PM på ämnet vad det innebär att ha ett genusperspektiv på juridiken. – Stockholm
- Finns en specifik fråga på tentan där man måste ha läst genuslitteraturen för att kunna få poäng. – Umeå
- Genusrättsvetenskap, ur manus av Åsa Gunnarsson och Eva-Maria Svenssons kommande lärobok. I samband med detta ges föreläsningar om genus av Håkan Gustavsson och Eva-Maria Svensson. – Göteborg
- Viss behandling av genusperspektiv gällande vårdnadsfrågor. – Uppsala

Socialförsäkringsrätt

-

Avtalsrätt/Ersättningsrätt

- Ex. Det har förekommit att studenter fått framföra föredragning om genusperspektiv på skadeståndsrätten i förhållande till bonus pater familias begreppet och liknande. –

Uppsala

- Ex diskussion. En lågavlönad (klass) afrikansk (etnicitet) kvinna (kön) gör, till synes i enlighet med "spelets regler", en sämre affär än en välbeställd etniskt svensk man. –

Uppsala

Sakrätt

- Ett seminarium i sakrätt tar uttryckligen upp ett genusperspektiv. Utsökningsbalkens bevisregler diskuteras. Till seminariet läses en artikel med genusteoretiskt anslag. –

Uppsala

- Föreläsning i genusteori med titeln "Konkursförvaltares syn på kvinnor och män som företagsgäldenärer". – Uppsala

- Föreläsningen hålls samma vecka som seminariet och de hänger relativt väl samman.

– Uppsala

Skatterätt/Associationsrätt

- Under terminen hålls en föreläsning om pensionssystemet och hur det påverkar yrkesverksamma kvinnor som tar en "mer" aktiv roll i familjen . – Umeå

- Två seminarier behandlar uttryckligen bolags- och skatterättsliga frågor ur ett genusperspektiv. Studenterna skall dessutom under terminen skriva en PM om fem sidor om vad de anser är ett genusperspektiv. PM:n går igenom vid ett särskilt seminarium förutom de tidigare nämnda. Innehållsmässigt har momenten förändrats för att få med några av de dagsaktuella frågor som utgör en del av den allmänna debatten på associations och skatterättens område. Ex. 2009 har genusmomentet varit en seminarieuppgift bestående av diskussionsfrågor gällande kvinnors roll i bolagsstyrelser och hur det påverkar den allmänna kompetensnivån i styrelserna. Detta har diskuterats i relation till en DS som behandlar om det skulle vara önskvärt att införa kvotering i svenska bolagsstyrelser, främst mot bakgrund av norsk rätt. Genusmomenten på terminen har utarbetats av fil.kand. Tove Lundmark. – Uppsala.

- Föreläsning om genusvetenskap på skatterättens område av Åsa Gunnarsson från Umeå universitet. Detta i samband med: ex. årets ämnen 2009; sambeskattning i Sverige, sambeskattning i en EG-rättslig kontext, RUT-avdrag, ROT-avdrag och om Sverige bör införa avdrag för barnomsorgsavgifter. – Uppsala
- Föreläsning om lagstiftning och könskvotering i bolagsstyrelser, Katarina Olsson – Lund

Straffrätt

- Seminarium rörande våldtäktsbrottet som har ett uttalat genusperspektiv. Därtill ges en föreläsning av professor Gun Heimer chefen för Rikskvinnocentrum.
- Föreläsning ”kriminalitet och genus - kvinnor som brottslingar och brottsoffer” professor Annika Snare från Köpenhamns universitet. – Uppsala
- Föreläsning med Annika Snare. – rättssociologiskt – Lund
- En föreläsning, några lektioner samt rättsfall om bl.a. sexualbrott som berör dessa frågor men inget tydligt genusperspektiv eller litteratur. – Stockholm
- Finns en specifik fråga på tentan där man måste ha läst genusbibliografin för att kunna få poäng. – Umeå
- Föreläsning med Linnéa Wegerstad/Ulrika Andersson, beroende på år. 2009: Hans och hennes - Ulrika Andersson, 2010: Perspektiv på straffrätten – Linnéa Wegerstad. – Lund

Processrätt

- Särskilt genusseminarium av professorn Petter Asp tillsammans med en särskild genuscoach, Gunilla Carstensen. – avskaffades dock VT 2008. – Uppsala
- Föreläsning om vittnesmål vid våld- och sexualbrott (brott och minne) av professor Sven Å Christiansson. – Uppsala

Marknadsrätt

- Både i kurslitteratur och undervisningen förekommer fall om könsdiskriminerande reklam. – Stockholm

- Marknadsföring ur ett könsperspektiv, bland annat innehållande diskussion kring ett antal reklamaffischer – Ulrika Wennersten. – Lund

Immateriellrätt

-

EU-rätt

- Skriva om ett PM som de redan hade skrivit och skriva det ur ett genusrättsligt perspektiv. Dock utan specifik litteratur. – Göteborg

Allmän rättslära

- Genusfrågor behandlas i kurslitteraturen och delvis vid undervisningen, dock tillsammans med andra kritiska rättsteorier. – Stockholm

2. Material

Introduktion

- Diesen, Christian, *Likhet inför lagen*, Natur och Kultur, 2005.
- Granström, Görel, *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*. Uppsala: Iustus 1999.

Statsrätt

- SOU 2007:67 s. 35-57, Lenita Freidenvall - *Grundlagsutredningen: Regeringsformen ur ett könsperspektiv*.
- Svensson, Eva-Maria, *Genusforskning inom juridiken*. Högskoleverket, Stockholm 2001.

Förvaltningsrätt

- Granström, Görel, *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*. Uppsala: Iustus 1999.

Arbetsrätt

- Calleman, Catharina, *Genusperspektiv på arbetsrätten*, Iustus förlag.
- Göransson, Håkan m.fl. *Diskrimineringslagen*, Norstedts juridik AB, 2009.
- Prop. 2005/06:185.
- Rättsfall: AD 1982 nr 105, AD 1982 nr 12 samt AD 1985 nr 57.
- Rättsfall: Mål C-285/02 Elsner-Lakeberg.
- Steinberg, Maria, *Skyddsombuds rätt: samverkan, ansvar och tillsyn*, Norstedts juridik AB, 2006.

Familjerätt

- Burman, Monica och Åsa Gunnarsson (red.), *Familjeföreställningar. Om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*. Uppsala: Iustus förlag 2001.
- Gunnarsson, Åsa, *Familjen – Genusforskningens utmaning*.
- Gustavsson, Håkan, *Cyklopens öga, en betraktelse av rättsvetenskapens könsblindhet*.
- Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Studentlitteratur AB, 2006.
- Zachariasson, Laila, artikel om UB 4:19, ett utdrag ur Långtidsutredningen 2003 – *En jämställd föräldraförsäkring?*.

Avtalsrätt/Ersättningsrätt

- Bender, *Changing the Values of Tort Law*, 25 Tulsa Law Journal, s. 759 ff.
- Chamallas, *Importing Feminist Theories to Change Tort Law*, 11 Wisconsin Women's Law Journal, s. 389 ff.
- Rättsfall: NJA 1999 s. 188, NJA 1999 s. 408.
- Schultz, *Skadeståndsrätt och feminism*, JT nr 2 2006/07 s. 491-494 och s. 509-519.
- Wilhelmsson, *Avtal och jämlikhet*, SvJT 1997 s. 505 ff.

Skatterätt/Associationsrätt

- Dahlberg, *Direct taxation in relation to the freedom of establishment and free movement of capital*, Kluwer Law International, The Hague, 2005, s. 93-104; Artikel 4 (jämte utdrag ur kommentaren) i OECD:s modellavtal.
- Ds 2006:11, *Könsfördelning i bolagsstyrelser*.
- Gunnarsson, Åsa, *Skatterättvisa*. Iustus 1995.
- Gunnarsson Åsa, *Myten om vad den könsneutrala skatterätten kan göra för Jämställdheten*, Skattenytt 2000; Prop. 1999/2000:2 samt RÅ 87 ref. 113.
- Helmér Christina, *Utveckling av en juridisk metod för tolkning av juridiska texter utifrån ett genusperspektiv*, kap 12,3 och 4.
- Jensen M.C. Value Maximization, *Stakeholder Theory and the Corporate Objective Function*, Journal of applied Corporate finance, volume 14 nr 3 2001.
- Lindencrona, *Från sam- till särbeskattning – En studie i skatterätt och jämställdhet*, Skattenytt, 1989, 2. 193-209.
- Mattsson, *Konflikten mellan beskattningens fiskala och icke-fiskala ändamål*, juridisk generalrapport, NSFS 13, Stockholm, 1984, s. 253-270.
- Prop. 1970:70 s. 70-73.
- Prop. 1999/2000:2.
- Pålsson, *Levnadskostnader*, Iustus förlag, Uppsala, 1997, s. 118-121.
- Svensson E-M, *Genusforskning inom juridiken*, 2 uppl. Kalmar 2001.
- Rättsfall: Robert v. United states Jaycees 468 U.S. 609 (1984).
- Rättsfall: NJA 1948 s. 513.
- Rättsfall: Mål C-279/93 Schumacker.
- Rättsfall: RÅ 87 ref. 113.

Straffrätt

- Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Lund: Bokbox 2004.
- Andersson, Ulrika, *Vara till salu. Utsatthet vid människohandel – individer, strukturer och disкурser*. Tidsskrift för genusvetenskap nr 4 2009, sid. 29-45.

- Bibbings, Lois, *Boys Will Be Boys: Masculinity and Offences Against the Person*. Bibbings L och Nicolson, D: *Feminist Perspectives on Criminal Law*. Cavendish Publishing 2000, sid 231-243.
- Burman, Monica, *Kompendium med artiklar, utdrag ur offentligt tryck mm*. Umeå, Juridiska institutionen 2008.
- Burman, Monica, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Uppsala, lustus förlag, 2007.
- Burman, Monica, *Våldsutsatta kvinnor i den straffrättsliga diskursen. Brottsoffer – ansvar och konsekvenser*. Ett viktinologiskt forskningsseminarium i Umeå den 22 november 2005, Juridiska institutionens skriftserie, Umeå Universitet, nr 12/2006, sid. 11-25.
- Diesen Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik 1994, sid. 120-121.
- Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och Kultur 2000.
- Granström, Görel (red.) *Den onda cirkeln – om brottsoffer, genus och rätten*. Uppsala, Uppsala Publishing House AB 2003.
- Granström, Görel (red.) *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*. Uppsala: lustus 1999.
- Holmberg, Carin, Enander, Viveka, *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess*. Ystad: Kabusa böcker, 1 pocketuppl. 2007.
- Lander, Ingrid m.fl. (red.), *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur 2003.
- Lindgren, Magnus m fl, *Utsatta och Sårbara Brottsoffer*. Stockholm: Jure 2004.
- Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess*, Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) 2004.
- Wennstam, Katarina, *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Bonnier 2002.
- Wennstam, Katarina, *En riktig våldtäktsman. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Bonnier 2004.

Processrätt

- Arrhenius, Sara, *En riktig kvinna. Om biologism och könsskillnad*. Atlas, Stockholm 1999.
- Sutorius Helena & Kaldal Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*. Stockholm: Norstedts 2003. Fördjupning i rättsteknik, processrätt och statsrätt.
- Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt*. Lustus förlag, Uppsala 1997.

Marknadsrätt

- Jarlbro, Gunilla, *Trånande kvinnor och målmedvetna män i reklamens värld – kap 6*, Studentlitteratur, 2006.
- Nordborg, Gudrun, *Reklam och jämställdhet ur boken 13 kvinnoperspektiv på rätten*, Lustus förlag, 1995.
- Prop. 1994/96:123 - Ny marknadsföringslag s. 82-87.
- Rättsfall: MD 1976:8.
- SOU 2008:5 - *Könsdiskriminerande reklam - kränkande utformning av kommersiella meddelanden* s. 13.17 och s. 224-244.

Immaterialrätt

- Nordborg, Gudrun (red) *13 kvinnoperspektiv på rätten*. Uppsala, Lustus förlag, 1995.

EU-rätt

- Lundström, Karin, *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten*. Uppsala, Lustus förlag, 1999.

Allmän rättslära

- Dahlman, Christian, *Formell rättvisa, Rätt och rättfärdigande*, Studentlitteratur, 2007, sid. 13-29.
- Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, Liber, 1997.
- Lammy, Betten, *New Equality Provisions in European Law: Some Thoughts on the Fundamental Value of Equality as a Legal Principle*, Tettenborn et al (eds), Fundamental

Value: A Volume of Essays to Commemorate the Seventy-Fifth Anniversary of the Founding of the Law School in Exeter, 1923-1998, London Hart Publishing, 2000, sid 69-84.

- Penner m.fl : *Textbook on jurisprudence*, oxford UP, Oxford, 2008.

-Westen, Peter, Preface and Introduction, *Speaking for Equality, An Analysis of the Rhetorical Force of "Equality" in Moral and Legal Discourse*, Princeton University Press, 1987, sid XIII-XXI, 3-7.

- White, Stuart, *The Demand for Equality*, Equality, Key Concepts, 2006, sid 1-24.

Slutsats

Eftersom den här sammanställningen är kvantitativ behövs ett kvalitativt komplement. I Lund har det gjorts en utvärdering av Juridiska Föreningens jämställdhets- och likabehandlingsgrupp i vilken man tagit fasta på; lärarna och deras roll i klassrummet, klassrumssituationen, kursplan och litteraturlista, genusmomentet särskiljs, jämförelse mellan terminerna, studenternas förslag på förbättringar. Det kan finnas en poäng att komplettera den här sammanställningen med en kvalitativ lärosätesbunden utredning för att kunna genomföra en utförligare utvärdering.

Undersökningen bygger på inhämtat material från utbildningsbevakare från samtliga orter och utger sig därför inte för att vara fullständigt. Dokumentet är också tänkt att kunna användas av utbildningsbevakare för att kunna ge konstruktiva förslag till sina lärare och lärosäten på vad man skulle kunna göra och som dessutom faktiskt genomförs på andra orter. Det går självklart inte att säga att exempelvis allt som är möjligt i Stockholm även skall vara möjligt i Umeå, det finns även kostnadsaspekter och tidsaspekter att ta hänsyn till. Dessa har vi valt att inte fokusera närmare på.

Granskning av kursplaner skulle kunna vara ytterligare ett steg i processen. Detta skulle vara ett användbart verktyg för att kunna kartlägga diskrepansen mellan vad som ska göras och vad som görs. Eller i bästa fall tydliggör kursplanen att lärosätet har lyckats fullfölja sina mål.

Dokumentet bör ses som en möjlighet till att använda sig av samma gästföreläsare, skicka artiklar och mer utbyte av erfarenheter mellan föreläsare på de olika institutionerna. Ofta framkommer som det största hindret att lärarna själva inte känner sig tillräckligt säkra på området för att vilja föra in genusperspektivet i sin undervisning. Kanske skulle det kännas lättare om man först kunde bolla sina tankar, idéer och farhågor med någon som har samma problem eller samma ämne. Man måste dock vara vaksam med vilka problem som kan uppstå genom att bara addera mer material för studenterna att läsa. Att det inte är ett önskvärt resultat i en redan väldigt studiekrävande och lästung miljö.

Tanken är inte att jämföra vem som "gör mest" eller vem som "lyckas bäst" utan att skapa ett konstruktivt dokument för att möjliggöra ett utbyte av erfarenheter och för att inspirera.

Melanie Gutman

Ordförande i Utbildningsutskottet JF, Lund 2008-2009, JURO-delegat 2008-2009

Emma Gustafsson

Ordförande i Utbildningsutskottet JF, Lund 2009-2010, JURO-delegat 2009-2010